SAĞIM SOLUM TARİH: UNUTULAN HEZİMET 93 HARBİ'NİN RUSYA'DAKİ ANITLARI

ATLAS Tarih

SAYI: 70 AĞUSTOS - EYLÜL 2021
FİYATI: 18.50 TL *(KKTC Fiyatı 23.00 TL)*

100. YIL

SAKARYA ZAFERİ

ISSN 1309-7342

TARİHİ ROMANLARIN EN HEYECANLISI
PARDAYANLAR

30. ÖLÜM YILDÖNÜMÜ
TÜRK FUTBOL EFSANESİ
METİN OKTAY

AHMET ÜMİT ANLATIYOR
PERGAMON ANTİK KENTİ

Biz Size

KAPILARIMIZI AÇTIK

Siz de Gelin

YATIRIMCILARA AÇIN

Halka açılarak Borsa İstanbul'a kote olan şirketler, kapılarını yeni yatırımcılara açarken finansman, likidite, kurumsallaşma ve kredibilite başta olmak üzere pek çok fayda sağlar.

HALKA ARZ OLMANIN GETİRDİĞİ AVANTAJLAR

- KREDİTÖRLER VE MÜŞTERİLER NEZDİNDE KREDİBİLİTE SAĞLAR
- YURT İÇİ VE YURT DIŞINDA BİLİNİRLİĞİ ARTIRIR
- İKİNCİL BİR HALKA ARZ İMKÂNI SAĞLAR
- FİNANSMAN YAPISINI GÜÇLENDİRİR
- PAYLARA LİKİDİTE KAZANDIRIR
- KURUMSALLAŞMAYI SAĞLAR

BORSA İSTANBUL

www.borsaistanbul.com

/borsaistanbul

Borsa İstanbul uygulamasını App Store ve Google Play Store üzerinden indireblirsiniz.

App Store

Google play

Sayı: 70
Ağustos - Eylül 2021

İçindekiler

Konular

34 **Kapak Konusu: 100. Yılında Sakarya Zaferi**
Dosya Editörü: Prof. Dr. Mesut Uyar

36 **Kütahya - Eskişehir Muharebeleri /** Fatih Baş

44 **Sakarya Muharebesi'nin Yunan Cephesi**
Dr. Konstantinos Travlos

50 **Sakarya Zaferi Nasıl Kazanıldı?**
Prof. Dr. Mesut Uyar

62 **Muharebe Alanında 48 Saat**
Cem Fakir – Kadim Koç

70 **Türk Futbol Efsanesi Metin Oktay**
Uğur Köken Anlatıyor

78 **Tarihi Roman Dizisi: Pardayanlar**
Erol Üyepazarcı

84 **Köçeoğlu Konağı**
Seza Sinanlar Uslu

94 **Hulda'daki Akdeniz İlhan Koman**
Kansu Şarman

98 **Atatürk ve İstanbul**
Necdet Sakaoğlu Anlatıyor

112 **Çekirdek Sanat Evi**
Uğur Biryol

Bölümler

06 **Güncel Haber /** Günce Akpamuk

12 **Tarihi An**

14 **Tarih Atlası: Belgrad Kalesi**

18 **Dünyadan /** Naz Vardar

20 **Aynı Gün /** Cem Fakir

24 **Röportaj: Ahmet Ümit Pergamon'u Anlatıyor**

104 **Sağım Solum Tarih /** Mehmet Alkan

118 **Kayıp Evrak Bürosu /** Feza Kürkçüoğlu

122 **Arşivimden /** Mesut Uyar

124 **Ardından: Hasan Saltık'a Veda**

126 **Kitap /** Yeşim Pütgül

130 **Karikatür /** Can Barslan

Kapak görseli

Mustafa Kemal Paşa ve yaveri Salih Bozok, Zafertepe'de.

Editör

/ *Cem Fakir* / *cemfakir@gmail.com*

Sakarya Zaferi'nin 100. Yılı

Atlas Tarih dergisi 11 yıldır okuyucularıyla buluşuyor. Kansu Şarman'ın yayın yönetmenliğinde, Tolga Çoruh'un tasarladığı sayfalar, bugüne kadar hepimizi benzersiz bir tarih yolculuğuna çıkardı. Şu an elinizde tuttuğunuz 70. sayıdan itibaren bayrağı Kansu Şarman'dan devralıyorum. Onun büyük özveriyle oluşturduğu Atlas Tarih çizgisini, 25 yıllık meslek deneyimimi katarak daha ileri taşımaya çalışacağım. Bu sayıdan itibaren dergide bazı değişiklikler fark edeceksiniz ve Atlas Tarih adını sosyal medya başta olmak üzere dijital dünyada daha fazla göreceksiniz.

70. sayımızın kapağına 100. yılında Sakarya Muharebesi'ni taşıdık. Prof. Dr. Mesut Uyar, muharebenin Türk cephesini, Fatih Baş Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni, Konstantinos Travlos ise Yunan ordusunun neden kaybettiğini yazdı. Emekli Albay Kadim Koç ile muharebe alanında 48 saat geçirdik. Anıtları, mevzileri, isimsiz şehit mezarlarını görüntüledik.

Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınları.

13 Eylül, futbol efsanesi Metin Oktay'ın 30. ölüm yıldönümü. Galatasaray'ın ve Türk futbolunun unutulmaz golcüsünü, takım arkadaşı Uğur Köken'den dinledik.

Ahmet Ümit, yeni romanı "*Kayıp Tanrılar Ülkesi*"ni ve Pergamon Antik Kenti'ni Atlas Tarih'e anlattı.

Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, bizi Sankt Peterburg'a götürüyor ve Rusya'daki 93 Harbi anıtlarının hikâyesini anlatıyor.

Erol Üyepazarcı, tüm zamanların en heyecanlı tarihi roman tefrika dizisi Pardayanlar'ı, Uğur Biryol 1980 sonrası Türkiyesi'nin sıra dışı adımlarından biri olan Çekirdek Sanat Evi'ni yazdı. "Tarih Atlası" ve "Aynı Gün" köşelerimiz ise bu sayıdaki yeniliklerimizden.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Yönetim Danışmanı
Ferhan Kaya Poroy

Yayın Danışmanı
Cem Fakir

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü (Sorumlu)
Ayşegül Uyanık Örnekal

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Mesut Uyar, Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Kansu Şarman Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Zeynep Beril Şimşek

Kurumsal İletişim Müdürü: Funda Demirci Ayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 577 31 56

www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Üretim Planlama Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi): Yakup Kurtulmuş

Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Dijital İçerik Direktörü: Eren Demir

Reklam

Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça

Grup Başkan Yardımcısı: Seda Erdoğan Dal - Işıl Baysal Turan

Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam - Hülya Hankendi

Satış Müdürü: Şerife Dökmetaş

Bölgeler Proje Müdürü: Şelçuk Ergenç

Bölgeler Reklam Müdürü: Hülya Erdoğan

Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka 0 212 336 53 61 - 62

Hedef Sayfalar Reklam Koordinatörü: Aysel Şener

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam Satış Müdürü: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 577 31 56

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com
Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LÜKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Ulusal Süreli İki Ayda Bir

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas Tarih dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her gün saat 09.00-22.00 arasında hizmet verilmektedir.

V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları II. Cilt Hatırat ve Belgeler (Mukayyet)

Serimiz yeni ciltlerle devam edecek.

Edhem Eldem
224 sayfa, 85 TL

Edhem Eldem
220 sayfa, 90 TL

Maximum Mobil'den QR ile ödemelerde **ücretsiz kargo!**

iskultur.com.tr facebook.com/iskultur twitter.com/iskultur instagram.com/isbankasikulturyayinlari

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

/ Günce Akpamuk / gakpamuk@gmail.com

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e

RESME DAMGA VURAN İSİMLER

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: Ressam Hocaların Ressam Öğrencileri" sergisiyle bu topraklarda resim sanatının tarihsel gelişimini, ona damga vuran isimlerin ve öğrencilerinin eserlerini sanatseverlerle buluşturuyor.

Pandemi günlerindeki sıkı önlemleri yavaş yavaş geride bıraktığımız, tedbiri elden bırakmadan dışarı çıkmaya, gezmeye başladığımız şu günlerde; müzik festivalleri, film günleri gibi etkinliklerin yanı sıra müzeler de ziyaretçilerini kucaklamaya başladı. Bunlardan biri de Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi. Resim koleksiyonunda yer alan 115 eseri bir araya getiren müze, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: Ressam Hocaların Ressam Öğrencileri" isimli sergisini hazırladı ve ziyarete açtı. Sergide Hoca Ali Rıza, Halife Abdülmecid Efendi, Hüseyin Zekâi Paşa, İvan Konstantinoviç Ayvazovski, Şevket Dağ, Hikmet Onat, Hüseyin Avni Lifij, İbrahim Çallı, Nazmi Ziya Güran ve öncü kadın sanatçılardan Mihri (Müşfik) Hanım'ın aralarında olduğu sanatçıların eserini ziyaret edebilirsiniz.

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: Ressam Hocaların Ressam Öğrencileri" sergisi, Türkiye'nin en önemli ressamlarının eserlerini görme şansı sunuyor.

Sergide yer alan eserlerden Mihri Müşfik'in (1886-1950) "*Genç Erkek Portresi*" eseri. Tuval üzerine yağlıboya.

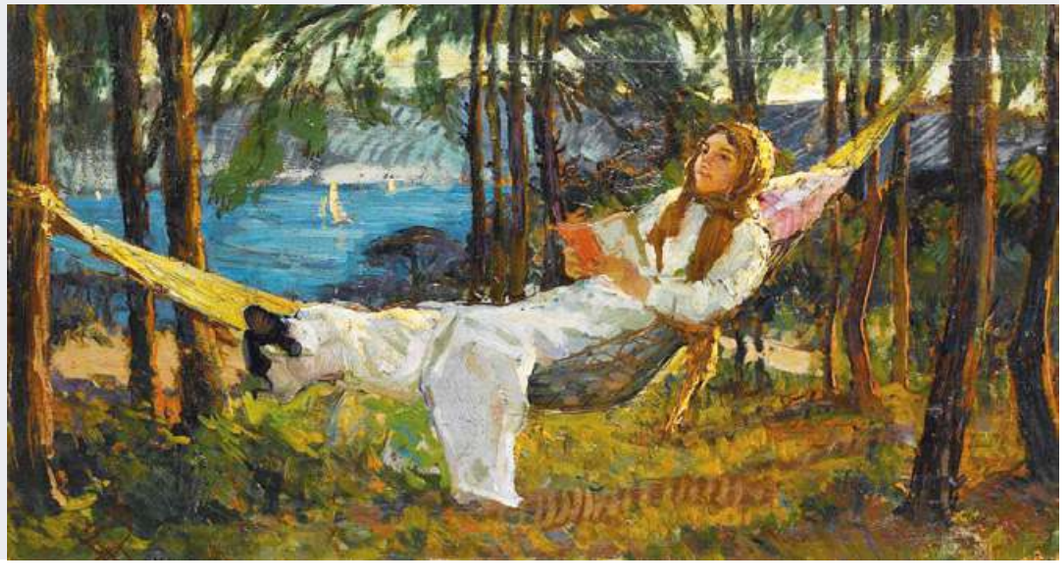
"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: Ressam Hocaların Ressam Öğrencileri", adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın oldukça geç bir döneminde keşfedilse de hızlıca benimsenen resim sanatının cumhuriyet yıllarına doğru bu topraklardaki izini sürüyor. Bunu yaparken de hoca ve öğrenci ilişkisi üzerinden, kuşaklar arası etkileşim ve değişim yansıtılmış. Ziyaretçiler, ustaların ve onların izinde yürüyerek ustalaşan öğrencilerin eserlerini takip edebiliyor. Çalkantılı yılların eserlerinin yer aldığı sergide tabii ki ülkenin toplumsal, sosyal ve ekonomik dönüşümü de gözler önüne seriliyor.

Tanzimat döneminde, başta Fransa olmak üzere yurtdışına sanat eğitimine gönderilen ve Türkiye'de oldukça iyi bilinen Jean-Léon Gérôme ve Gustave Boulanger gibi ressamlardan ders alan öğrenciler, hem kendi dönemlerini hem de kendilerinden sonrakileri etkiledi. Sergide, Paris'te dönemin önemli isimlerinin atölyelerine devam eden

Osman Hamdi Bey ve Halil Bey'in dahil olduğu kuşaktan ressamların çalışmalarının yanı sıra bu sanatçıların manzara ve natürmortları ile figür ve figürlü anlatımın uzantısı olarak ilgi duydukları portre türüne ait eserler de yer alıyor. Bu eserlerden özellikle kadınları konu alan portrelerinse bizim için anlamı farklı. Çünkü onlar sayesinde Osmanlı toplumunda kadınların Tanzimat Dönemi'nden itibaren görünür olma süreçlerini takip edebiliyoruz.

Sergide, İbrahim Çallı, Nazmi Ziya, Avni Lifij, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Hikmet Onat gibi sanatçıların mensup olduğu 1914 kuşağının en gözde konusu olan İstanbul'un sokakları, evleri, tarihi yapıları, sahilleri ve Boğaz manzarası her zaman özlem duyduğumuz "eski İstanbul"u yaşatırken, Türkiye'nin önüne geçemediğimiz büyük dönüşümü de izlenebiliyor. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat gibi isimlerin atölyelerinde yetişen ve Türkiye'de modern sanatın temellerinde yer alan, cumhuriyetin ilk sanatçı grubu Müstakiller de sergide merakla izlenecek bölümlerden birini oluşturuyor. Pandemi kapsamında tüm sağlık önlemleri alınan müzedeki sergiyi ziyaret etmek için dilerseniz gişeden, isterseniz de internetten bilet alabilirsiniz.

Sergide yer alan eserlerden Şevket Dağ'ın (1876-1944) *"Ayasofya"* eseri, 1906. Tuval üzerine yağlıboya (üstte). Sergide yer alan eserlerden İbrahim Çallı'nın (1882-1960) "*Hamakta Uzanmış Kadın*" eseri, 1912. Ahşap üzerine yağlıboya (altta).

İstanbullular müzik festivallerine kavuşuyor

MÜZİK ŞEHRE DÖNÜYOR

28. İstanbul Caz Festivali'nin en çok beklenen isimlerinden Angelique Kidjo (üstte). 49. İstanbul Müzik Festivali kapsamında "Doğanın Sesi" temasıyla konser verecek olan Fazıl Say (sağda).

İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) tarafından, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle düzenlenen ve bu sene 49'uncusu hazırlanan İstanbul Müzik Festivali, 18 Ağustos-16 Eylül 2021 tarihleri arasında müzikseverlerle buluşmaya hazırlanıyor. Tabii eğer bir aksilik olmazsa, başka bir dalga gelip de herkesi evlere tıkmazsa... Her sene olduğu gibi bu yıl da hem Türkiye'den hem yurtdışından solist, topluluk ve orkestraları konuk edecek olan festivalin konserleri, tarihinde ilk defa bütünüyle açık hava mekânlarda gerçekleştirilecek.

Festival, sevgi, umut ve dayanışmadan doğacak yeni bir dönemin hayaliyle yola çıkarak yıllardır ne sormaktan ne de cevaplamaya çalışmaktan bıktığımız "Başka bir dünya mümkün mü" sorusuna müzik diliyle yanıtlar arayacak.

Festival kapsamında 14 farklı mekânda, 21 konser gerçekleştirilecek. Festival konserleri bu yıl Harbiye Cemil Topuzlu Açıkhava Tiyatrosu, UNIQ İstanbul Açıkhava Sahnesi, Fransız Sarayı, Venedik Sarayı, ARTER Arka Bahçe, Rahmi M. Koç Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi Fıstıklı Teras, Four Seasons Hotel Istanbul at the Bosphorus, Saint Benoît Fransız Lisesi Avlusu, Şehir Hatları Vapuru, Atatürk Kent Ormanı, Fenerbahçe Parkı, Etiler Sanatçılar Parkı ve Yıldız Parkı'nda, COVID-19 önlemleri gözetilerek düzenlenecek. Sanatçı ve topluluklar arasında ise Tekfen Filarmoni Orkestrası, Borusan İstanbul Filarmoni Orkestrası, Festival Orkestrası, Accademia Bizantina, Fazıl Say, İdil Biret, Khatia Buniatishvili, Alexander Rudin, Paul Meyer, Anna Vinnitskaya, Ufuk - Bahar Dördüncü, Martynas Levickis, Hande Küden gibi isim bulunuyor. Festival biletlerini İKSV'nin internet sitesinden alabilir, festival kapsamında hazırlanan müzik listesini Spotify'dan dinleyebilirsiniz.

Beklediğimiz diğer bir İKSV festivali de tabii ki her sene olduğu gibi İstanbul Caz Festivali. Bu sene 28'incisi düzenlenecek olan festival, 1-24 Eylül tarihleri arasında Garanti BBVA sponsorluğunda, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destekleriyle gerçekleşecek. Yine açık hava mekânlarında 40'a yakın konserle şehri konser alanına dönüştürecek olan festival kapsamında Angelique Kidjo, The Marmara Esma Sultan Yalısı'na geliyor. Atlantic Records'ın eserlerini yorumlayacak olan Karsu, Mabel Matiz ve Niels Broos, "İhtimaller" albümü ile ilk caz projesini hazırlayan Kenan Doğulu, Altın Gün, Arlo Parks, Stefano Di Battista, Ferit Odman Quintet, Melike Şahin pek çok sanatçı da festivalin diğer sürprizleri.

GEZ, ÇEK, PAYLAŞ!
Dünyaca ünlü Museum of Selfies
ABD'den sonra ilk kez Trump AVM'de!
ÇOK YAKINDA!
Museum of
Selfies
TRUMP
ALIŞVERİŞ MERKEZİ
www.trumpalisverismerkezi.com

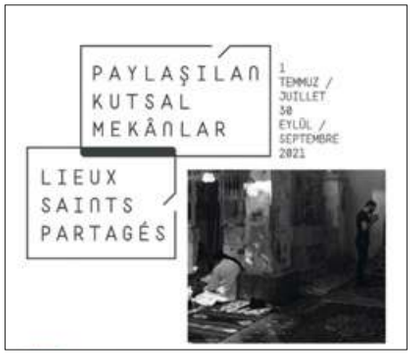

PAYLAŞILAN KUTSAL MEKÂNLAR SERGİSİ ANKARA'DA AÇILDI

Daha önce farklı ülkelerde ve şehirlerde sergilenen, izleyiciye dinin bölücü değil birleştirici olduğunu hatırlatmayı hedefleyen "Paylaşılan Kutsal Mekânlar" sergisi, 1 Temmuz -30 Eylül 2021 tarihleri arasında Ankara CerModern'de sanatseverlerle buluşuyor. Sergi, Anadolu Kültür tarafından, Calouste Gulbenkian Vakfı ve Ankara Fransız Kültür Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştiriliyor.

Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar yüzyıllardır başka dine ait mabetlerde ibadet ediyor, kutsal mekânları kendi ibadethanelerine dönüştürüyor. Bu üç tek tanrılı din, teolojik farklılıklarına rağmen, inanışlar, ayinler, kutsal figürler ve mekânlar bakımından birçok ortak unsura sahip. Öte yandan, bu kesişmeler muğlaklıktan tamamen uzak olmadığı gibi kimi zaman da çatışmalara yol açabiliyor. Bu mabetler, paylaşımın birçok örneğini sunduğu gibi, bölünme ve ayrışmayı da içeriyor. Bu temadan yola çıkan "Paylaşılan Kutsal Mekânlar" projesi, Akdeniz, Ortadoğu ve Balkanlar'da üç İbrahimî dinin bir arada var olduğu mekânlara odaklanıyor. Bu coğrafyalarda sıkça rastlanan bir durum olan, kutsal mekânların paylaşılması üzerinden dini topluluklar arasındaki sınırların geçirgenliğini gösteriyor. Sergi, iç içe geçmiş mekân ve pratikleri, sembol ve figürleri öne çıkararak inceliyor. "Paylaşılan Kutsal Mekânlar" sergisinin farklı versiyonları, 2015'te Marsilya'da Mucem Müzesi'nde, 2016'da Tunus şehrinde Bardo Müzesi'nde, 2017'de Selanik, Paris ve Marakeş'te, 2018'de New York ve 2019'da İstanbul'da ziyaretçilerle buluşmuştu. Genel tema aynı kalmakla beraber biçim, içerik ve bağlam her yeni şehirde değişiyor.

Fransa'dan Fas'a, Türkiye'den Mısır'a Semavi dinlerin birlikte yaşadığı Akdeniz ve Ortadoğu'daki çeşitli bölgeleri keşfe çıkan proje, günümüzü niteleyen özcülük, yalnızlık veya nefret politikalarının ötesinde

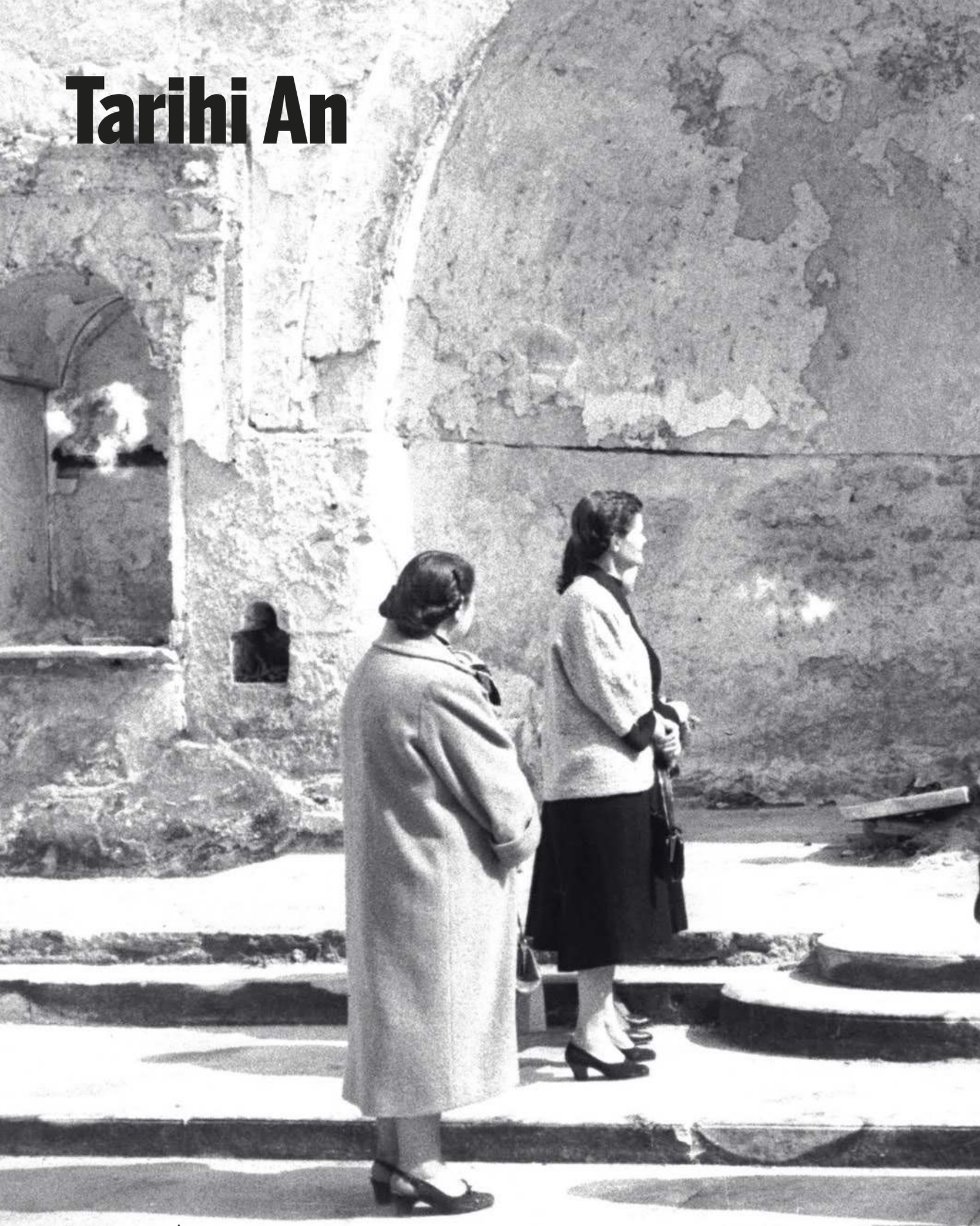

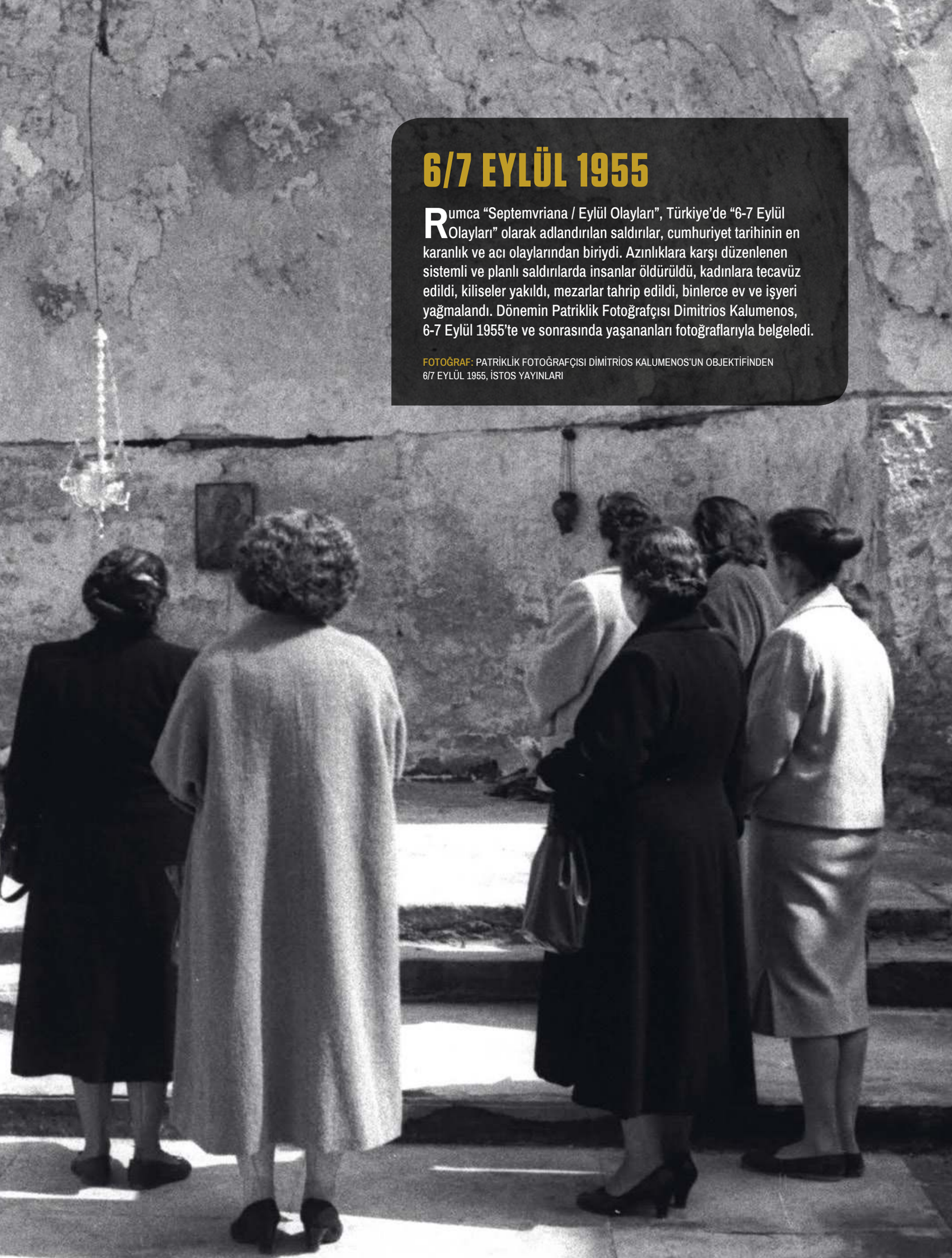
kültürler arası bir çoğulculuğun mümkün olduğunu gösteriyor ve dünyadaki derin bölünmeye karşı bir cevap geliştirmeyi amaçlıyor. Akdeniz coğrafyasında bir çeşit "hac yolculuğu" olarak tasarlanan sergi, "kutsalı paylaşma"nın tarihsel ve güncel veçhelerini ortaya koyuyor. Sergi ziyaretçilere antropolojik araştırmayla güncel sanatın bir araya geldiği bir deneyim sunarken onları paylaşılan mabetler etrafında bir yolculuğa davet ediyor.

Anadolu'nun merkezinde yer alan Ankara da yüzyıllar boyunca kültürel ve dinsel temasların mekânı olduğu için "Paylaşılan Kutsal Mekânlar"ın hikâyesini anlatmak için ideal bir konuma sahip. Bu serginin küratörlüğünü, diğer şehirlerdeki versiyonlarını da hazırlayan Dr. Dionogi Albera ve Dr. Manoël Pénicaud üstlendi. Antropolog Dr. Dionigi Albera, Cezayir, Fransa, İtalya, Türkiye ve Tunus'ta saha çalışması gerçekleştirdi ve araştırmaları bu projenin kalbini oluşturdu.

ATLAS
Keşfetmek için bak
Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300
atlasdergisi.com
ATLASDergisi
AtlasDergisi
atlas_dergisi
DB
DOĞAN BURDA DERGİ

Tarihi An

6/7 EYLÜL 1955

Rumca “Septemvriana / Eylül Olayları”, Türkiye’de “6-7 Eylül Olayları” olarak adlandırılan saldırılar, cumhuriyet tarihinin en karanlık ve acı olaylarından biriydi. Azınlıklara karşı düzenlenen sistemli ve planlı saldırılarda insanlar öldürüldü, kadınlara tecavüz edildi, kiliseler yakıldı, mezarlar tahrip edildi, binlerce ev ve işyeri yağmalandı. Dönemin Patriklik Fotoğrafçısı Dimitrios Kalumenos, 6-7 Eylül 1955’te ve sonrasında yaşananları fotoğraflarıyla belgeledi.

FOTOĞRAF: PATRİKLİK FOTOĞRAFÇISI DİMİTRİOS KALUMENOS'UN OBJEKTİFİNDEN 6/7 EYLÜL 1955, İSTOS YAYINLARI

Tarih Atlası

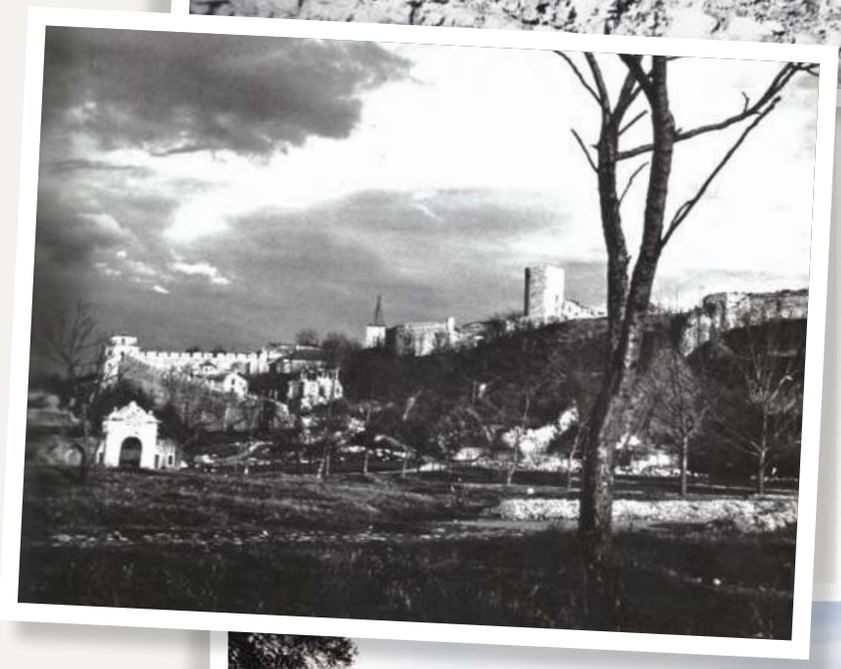

FETHİNİN 500. YILINDA

BELGRAD KALESİ

Kanuni Sultan Süleyman, tahta çıkışının ilk senesinde Belgrad üzerine yürüdü. 29 Ağustos 1521'de fethedilen Belgrad Kalesi yaklaşık 350 yıl Türklerin egemenliğinde kaldı.

Belgrad Kalesi, Tuna ve Sava nehirlerinin buluştuğu yerde inşa edilmiş.

Ahmet Rasim, 1917 tarihli "*Romanya Mektupları*" eserinde Balkanlar'ın tarihi tecellisini şöyle anlatıyor: "İnsana öyle geliyor ki bu toprağın güney kısımlarında bozulmuş iki eli andıran Halkidya ile Mora'dan kudretin eli tutup çekse, Tuna ve Sava'yı istila ordularının geçemeyeceği derecede geniş bir deniz haline getirse bile bu büyük yeni oluşan yarımada yine dünyanın ayrılık ve karışıklık yeri kalacak, burada ulusların barışı adına kutlanacak bir gün görülmeyecektir."

Balkanlar'ın acı kaderi hiç değişmedi. 20. yüzyılın ilk büyük savaşının fitili bu topraklarda ateşlendi. 90'lı yıllarda Bosna ve Kosova'da yaşanan katliamlar, aynı asrın son büyük acıları oldu.

Balkanlar'ın en önemli merkeziyse geçmişte olduğu gibi günümüzde de Belgrad kentidir. Belgrad'a ilk olarak 2004 yılında gittim. Tuna ve Sava nehirlerinin buluşma noktası olan şehrin en görkemli yapısı Belgrad Kalesi. Kalemegdan Parkı'nı da içine alan kalenin surları arasında dolaşırken, bir turist kafilesinin arasına karıştım. Rehber, Belgrad'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınışını anlatıyordu: "Türkler bir kez geldi, kale kahramanca →

savunuldu. Ancak Türkler ikinci kez geldiğinde bu kez savunacak kimse kalmamıştı."

Belgrad, 2. Murat döneminde 1440 yılında, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1456 yılında kuşatılmış ancak alınamamıştı. Kanuni Sultan Süleyman, 30 Eylül 1520'de tahta çıktı. Hükümdarlığının henüz birinci yılı dolmadan, Macarların elindeki Belgrad'ı almak için şehri kuşattı. Yaklaşık bir ay süren kuşatmanın sonunda 29 Ağustos 1521'de Belgrad, Osmanlı egemenliğine girdi ve 1867 yılına kadar Türklerin yönetiminde kaldı. Sırpların deyimiyle Kalemegdan yani Kale Meydanı adı bize o dönemden kalmış. Kalenin içindeki bir diğer Osmanlı mirası, 1716'da şehit olan Damat Ali Paşa'nın türbesi. Belgrad Askeri Müzesi, Saat Kulesi, Defterdar ve Zindan başta olmak üzere kale kapıları ziyaretçileri zaman tüneline sokuyor. Çıktığınızda Kale Meydanı'ndaki kafelerden birinde oturup, Sava ve Tuna nehirlerine bakakalıyorsunuz ●

Belgrad, II. Murat döneminde 1440 yılında, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1456 yılında kuşatılmış ancak alınamamıştı.

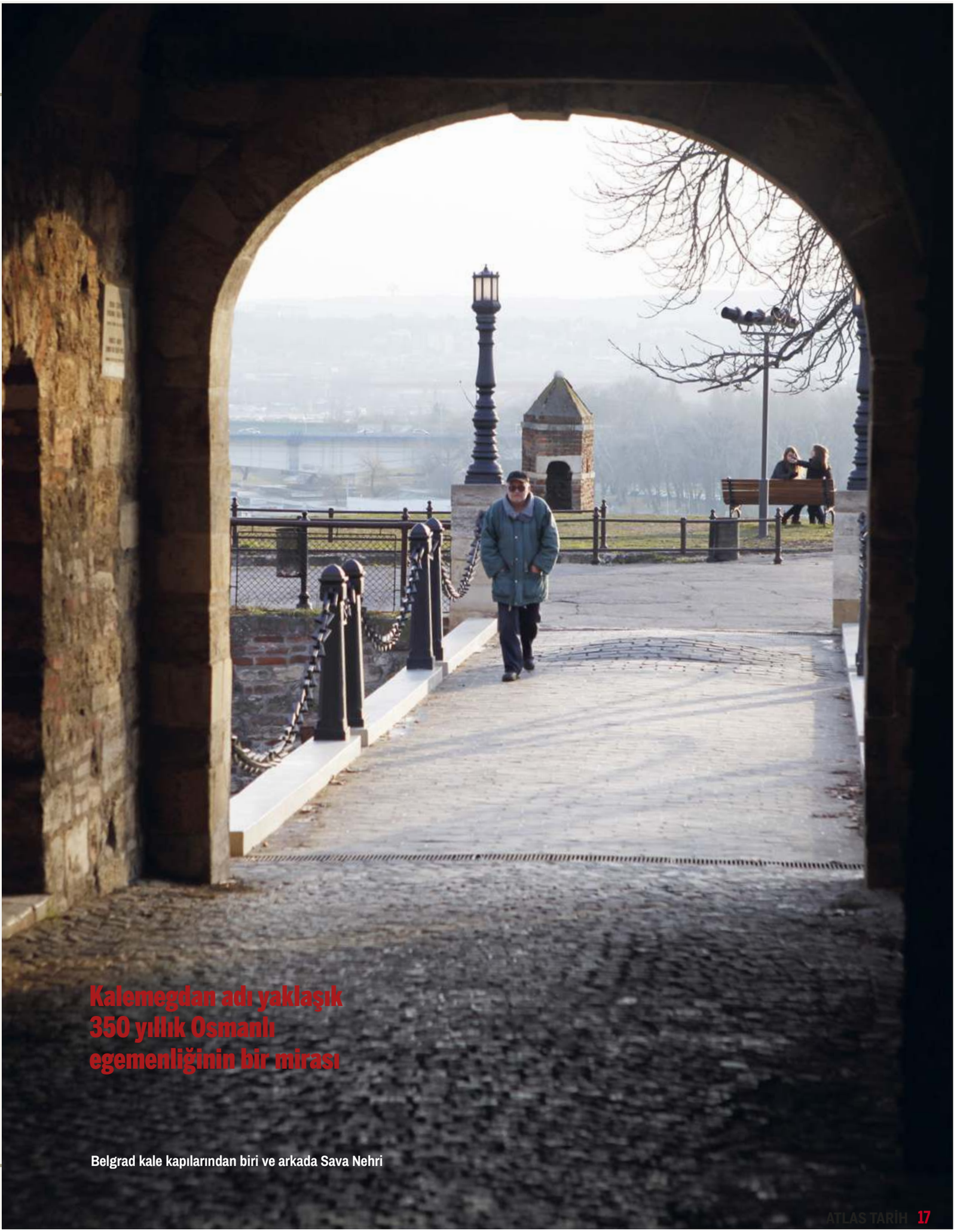

Fatih Sultan Mehmet'in Belgrad kuşatması, Nakkaş Mehmet, Hünername 1584, Topkapı Sarayı Müzesi.

Türk askerleri Belgrad Kalesi'nde. Fotoğraf Anastas Jovanovic, 1867.

Kalemegdan adı yaklaşık 350 yıllık Osmanlı egemenliğinin bir mirası

Belgrad kale kapılarından biri ve arkada Sava Nehri

Dünyadan

/ Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

1 İSPANYOL KÂŞİFLERİN ARKASINDA BIRAKTIĞI OBJELER YERLİLERİN YENİ EV EŞYASI OLMUŞ

Arkeologlar, Mississippi'de 16. yüzyıl kâşiflerinden Hernando de Soto'ya ait olduğunu düşündükleri 80 metal objeyi ortaya çıkardı. Objelerin çoğunun görülmemiş şekilde bölgenin yerlileri Çikasovlar tarafından ev aleti ve süs olarak kullanılmış olduğu anlaşıldı. O dönemde Avrupalıların bıraktığı objeler hem sayıca az hem de liderlerin kullanımına ayrılmış olurdu. Araştırmacılar, De Soto ve mürettebatının beklenmedik bir Çikasov saldırısı sebebiyle bu kadar objeyi arkada bıraktığını tahmin ediliyor. Yerli zanaatkârlar, İspanyolların at nallarını spatulaya, namlu kayışlarını kesici aletlere, bakır parçalarını da ses çıkaran süslere çevirerek bu kalıntılara yeni bir hayat vermiş. Araştırmacılar bu kadar fazla sayıda ve sıradan insanlar tarafından başka amaçlarla kullanılmaya devam edilmiş objelerin bulunmasının oldukça nadir rastlanan bir durum olduğunu söylüyor.

2 ANTARKTİKA'NIN KEŞFİ BİLİNENDEN ESKİ OLABİLİR

Yazılı ve sözlü tarih kayıtları üzerinde yapılan yeni bir incelemeye göre Antarktika'yı keşfedenler Avrupalılar değil Polinezyalılar olabilir. Antarktika'nın 200 yıl önceki keşfi hep Avrupalı kâşiflere atfedilse de Yeni Zelanda'da yapılan bir araştırmaya göre Polinezyalılar, 7. yüzyılda Antarktika'ya yelken açmışlardı. Yeni bir haber gibi duyulsa da bunun bölgede bilinen bir anlatı olduğunu söyleyen araştırmacılar, yerli Yeni Zelandalıların efsanelerinde bölgeden bahsedildiğini belirtiyor. Maorileri temsilen bir grubun da bulunduğu araştırma ekibinin yazılı kayıtlar, sözlü tarih, dokuma ve oymalar üzerinde yaptığı incelemeler, Antarktika'nın insanlıkla daha eski ve kapsayıcı bir bağlantısı olduğunu ortaya koyuyor. Yerlilerin efsanelerinde rastlanan "donuk deniz", "güneşin görmediği karanlık yer", "kamış gibi yükselen deniz" ifadelerinin buzullara ve Antarktika'ya işaret ettiği düşünülüyor.

3 ERİYEN BUZULLARIN ORTAYA ÇIKARDIĞI BASİT AMA DEĞERLİ MUM

Norveç'te bir dağ geçidindeki erimekte olan buzulun içinde yüzlerce yıllık kalıntılar ortaya çıkıyor. Bu kalıntılardan biri olan ahşap kutu, araştırmacılar tarafından açıldı. Kutunun içinden ise beklenildiği üzere değerli bir obje yerine eski bir balmumu çıktı. Basit bir mum ilk bakışta iklim tarihiyle ilişkilendirilemese de ilginç bir hikâyeye işaret ediyor. Aşağı yukarı 386-546 yaşında olduğu anlaşılan kutu, o kadar da antik bir tarihe sahip olmasa da bu geçitteki trafiğin gündelik koşulları hakkında oldukça fikir veriyor. Bu kutular çiftçiler tarafından mumlarını kışlık çiftliklerinden yazlık çiftliklerine taşımak için kullanılıyordu. Limitli kaynaklarla yaşayan çiftçiler bu mumları yaz mevsiminde akşamları aydınlatma için kullanıyordu. Modern standartlar için pahada değerli bir obje olarak görülmese de dönemin çiftçileri için bu mumların özel kutularda taşınacak kadar değerli bir kaynak olduğu anlaşılmış oldu.

4 ARAŞTIRMACILAR DA VINCI'Yİ DAHA İYİ ANLAMAK İÇİN DNA'SININ PEŞİNE DÜŞTÜ

Bilim insanları Leonardo da Vinci'nin yeteneğinin arkasındaki genetik etkiyi ortaya çıkarmaya yaklaştıklarını söylüyor. Rönesans sanatçısı Da Vinci'nin aile ağacı üzerinde yapılan yeni bir araştırmaya göre, Da Vinci'nin soyundan 14 erkek hâlâ hayatta. Genetik vârislerinden alınacak veriler, sadece Da Vinci'ye ait olduğu söylenen mezardaki kemiklerin doğruluğunu test etmekle kalmayacak, aynı zamanda onun sıra dışı yeteneklerini anlamak için daha bilimsel veriler sağlayacak. Da Vinci'nin DNA'sının üç boyutlu bir fenotipini yaratmayı amaçlayan girişimin üyeleri genetik veriyle tarihsel belgeleri birleştirerek Da Vinci'yi ve eserlerinin özgünlüğünü anlamayı kolaylaştırmayı hedefliyor.

6 SİNGAPUR'DA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN KALMA TOPLU MEZARLAR ARAŞTIRILIYOR

Arkeologlar, Singapur'daki Alexandra Hastanesi'nin arkasında bulunan çimenlik alanda olduğu tahmin edilen toplu mezarlar için çalışmalara başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Askeri Hastanesi olarak hizmet veren bu kurum, Japon orduları tarafından büyük bir saldırıya uğramıştı. İngilizler, hastanede yaşanan katliamdan sonra teslim olmuş ve bu da tarihe en büyük İngiliz teslimiyeti olarak geçmişti. Saldırıda birçok kişinin hayatına sistematik olarak son verildiği biliniyor. İngilizlerin ölüleri gömdüğü düşünülen hastanenin arka bahçesindeki çimenlik alanda yapılan radar çalışmalarında toprağın geçmişte örselendiği ortaya çıktı. Kazı çalışmaları için hazırlık yapan ekip, bu alandaki bulguların Singapur koloni tarihindeki ilişkilere ışık tutacağına inanıyor.

7 ÇİNLİ KÖPRÜ İŞÇİSİNİN SAKLADIĞI KAFATASI ARAŞTIRMACILARIN ODAĞI OLDU

Yaklaşık 90 yıl önce Çin'in Japon işgali altında olan kuzey bölgesindeki bir köprü inşaatında çalıştırılan Çinlinin bulduğu insan kafatası bugün araştırmacıların odağı haline geldi. Çinli köprü işçisi, nehir yatağında bulduğu kafatasını gizlice alarak bir kuyuda saklamıştı. Dedelerinin ölüm yatağında açıkladığı gerçek üzerine araştırmacılara ulaşan torunları sayesinde kafatası gün yüzüne çıkarıldı. İlk olarak yaşı hesaplanan kafatasının 146 bin yıllık olduğu düşünülüyor. Kafatasının hangi insan türüne ait olduğunu belirlemek için yapılan çalışmalar hâlâ devam ediyor. "Dragon Man" (Ejderha Adam) adı verilen kafatasının modern insan kafatasına yakın bir boyuta sahip olsa da göz çukurlarının büyüklüğü, kaş çıkıntısının kalınlığı ve ağzının genişliği sebebiyle *Homo sapiens* olma ihtimalinin düşük olduğu belirtiliyor. Bir Denisovan'a ait olduğunu düşünen araştırmacılar, bunun şimdiye kadar bulunmuş en kusursuz kafatası olduğunu söylüyor.

5 SİVRİ BURUNLU AYAKKABILARDAN KAYNAKLI AYAK PROBLEMLERİ SANILANDAN ESKİ ÇIKTI

Ayak başparmaklarında oluşan bünyon probleminin modern bir durum olduğunu düşünsek de Ortaçağ'daki yetişkinlerin de bundan muzdarip olduğu ortaya çıktı. Araştırmacılar, sivri burunlu ayakkabı modasının en uçlara ulaştığı 14 ve 15. yüzyıllarda ayak deformasyonlarının denge problemlerine, bacak kırıklarına ve düşmelere sebep olduğunu yazıyor. Bunu arkeolojik kanıtlar üzerinden incelemek üzere Cambridge'deki zengin ve fakirlere ait 177 mezarda yapılan araştırmada, bireylerin yüzde 27'sinde ayak deformasyonu bulundu. Deformasyonu olan kişilerin yüzde 45'i zenginlere aitken, yüzde 10'u işçilere ait mezarlarda bulundu. Bunun sebebini özellikle elitlerin ve din adamlarının modayı gösteriş seviyesinde yakından takip ettiği, fakirlerinse kullanışsız ayakkabıları almak için imkânlarının olmamasına bağlıyorlar.

8 SUUDİ ARABİSTAN'DA BABİL'İN SON KRALINA AİT YAZIT BULUNDU

Suudi Arabistan'ın kuzeyinde Babil'in son kralı Nabonidus adına yazılmış 2550 yıllık çivi yazısı kitabe bulundu. Yazıtın en üstünde asasını tutan Nobanidus'un yanında aralarında yılan, çiçek ve ay bulunan dört görsel bulunuyor. Bu sembollerin dini bir karşılığı olduğunu söyleyen komisyon, şu anda yazıtın devamında bulunan 26 satırlık çivi yazısını deşifre etmekle meşgul. Suudi Arabistan'da bulunan en uzun çivi yazısına sahip olan bu yazıtın Kral Nabonidus'un hayatı ve Babil İmparatorluğu'nun yıkılışıyla ilgili yeni bilgileri gün yüzüne çıkaracağı düşünülüyor.

Aynı Gün

20 TEMMUZ 1969

AY'A İLK ADIM, ZAP SUYU'NA KÖPRÜ

İnsanoğlu, Ay'a ilk adımını 20 Temmuz 1969'da attı. Neil Armstrong'un deyimiyle "Bir insan için küçük, insanlık için dev bir adım"dı. Aynı gün, bir grup devrimci genç, Hakkâri'deki Zap Suyu'na köprü inşa etmek için toplanmıştı. Dünya kamuoyu için küçük, Şavata köylüleri için dev bir adımdı.

1968 Türkiye'sinde Hakkâri'ye has köprü... İstanbul'lu vatandaş için milyarlar harcanarak asma köprü yapılırken, Hakkâri'li vatandaş kışın karda bu iple tutunarak Zap Suyu'nu geçebiliyor.

İstanbul'da milyar harcanarak Boğaz köprüsü yapılırken...

Hakkâri'de insanlar Zap Suyu'nu tel'le geçiyor

BOĞAZ KÖPRÜSÜNÜN YÜKSEKLİĞİ 69,5 METRE OLACAK

Vatandaş, devletten yardım göremeyince, karşıdan karşıya tel germiş ve Zap Suyunu öyle geçmeğe başlamış

FARUK TURHAN HAKKÂRİ'den bildiriyor İSTANBUL'da milyarlara mal olacak «Boğaz köprüsü»nün yapımına başlanırken Hakkâri'de tel üzerinde cambazlık yaparak Zap Suyu'nu geçen ve ceplerinde Tür-

Edwin "Buzz" Aldrin, Ay'da yürüyor (solda). Zap Suyu inşaatında gençler (üstte). Köksal Anadol Arşivi / *"Devrimci Gençlik Köprüsü"* belgeseli.

Gara dağlar gar altında galanda
Ben gülmezem
Dil bilmezem
Şavata'dan Hakkâri'ye yol bilmezem
Gurban olam, çaresi ne, hooy
babooov?

Şemsi Belli'nin "Anayasso" şiiri, 3 Nisan 1968'de Milliyet gazetesi yazarı Hasan Pulur'un köşesinde yayımlanınca Türkiye'de büyük yankı uyandırdı. Şiir, Türkiye'nin batısıyla doğusu arasındaki eşitsizliği anlatıyordu. 60'ların sonunda İstanbul Boğazı'na yapılacak →

Aynı Gün

köprü Türkiye'nin gündemindeydi. Milliyet gazetesi ilk sayfasından verdiği haberde, "İstanbul'da milyar harcanarak Boğaz Köprüsü yapılırken Hakkâri'de insanlar Zap Suyu'nu telle geçiyor" diyordu. Özellikle üniversite gençliği, köprüye tepkiliydi. 1969 yazına girilirken "Boğaz'a değil Zap'a köprü" diyerek tepkilerini kampanyaya dönüştürdüler. Abdi İpekçi yönetimindeki Milliyet gazetesinin verdiği destekle kampanya Türkiye'nin her tarafından destek gördü. Türkiye'de

Milliyet gazetesi, Zap Suyu Köprüsü'nün bütün aşamalarını haberleştirerek okuyucularına duyurdu.

Zapta iki yakayı bağlayan vargelin ayakları bitti

■ Gençler gündüzleri çok sıcak olduğu için sabah 6-10 ve geceleri de 19-22 arasında çalışmaya başladılar...

GENÇLER ÇALIŞIYOR

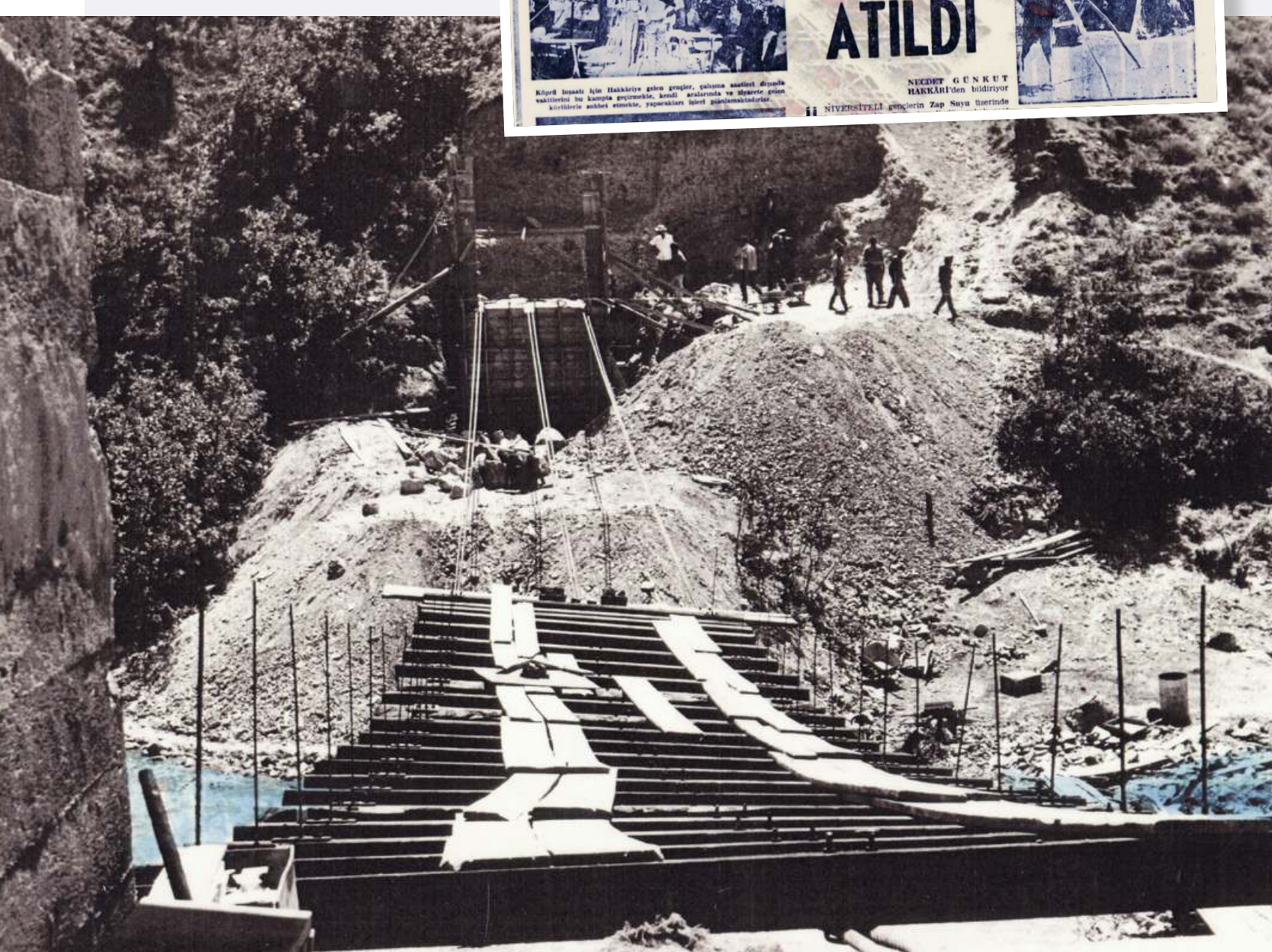
MALZEME GELDİ SIRA İNŞAATTA

ZAP KÖPRÜSÜ'NÜN TEMELİ ATILDI

NECDET GÜNKUT HAKKÂRİ'den bildiriyor

Köprü inşaatı için Hakkâri'ye gelen gençler, çalışma saatleri dışında vakitlerini bu kampta geçirmekte, kendi aralarında ve dışarıda gelen kimselerle sohbet etmekte, yapacakları işleri planlamaktadırlar.

ÜNİVERSİTELİ gençlerin Zap Suyu üzerinde

köprü tartışması sürerken, dünyanın öbür ucu ABD'de Ay'a yapılacak yolculuğun heyecanı vardı. Apollo 11 mürettebatı Neil Armstrong, Buzz Aldrin ve Michael Collins, ana uzay aracında yolculuklarını tamamlayıp Ay çevresinde yörüngeye oturdular. Armstrong ve Aldrin, Eagle (Kartal) adlı Ay modülüne binerek 20 Temmuz 1969'da son inişi gerçekleştirdiler. Önce Neil Armstrong ilk adımı attı, ardından Buzz Aldrin. Neil Armstrong o anları şöyle anlatıyor: "Çöl benzeri bir yerdeymişsiniz hissine kapılıyorsunuz ama renkler çok daha soluk." Buzz Aldrin ise karşılaştığı güzelliği "Muhteşem ıssızlık" sözleriyle tanımladı.

Apollo 11 mürettebatı: Neil Armstrong (komutan), Michael Collins (kumanda modülü pilotu) ve Edwin Buzz Aldrin (Ay modülü pilotu) (sağda, üstte).

Ay fatihleri Ankara'da...

■ Astronotlardan Collins «Amerikadan, bağımsız ve hür Türk ülkesine en sıcak selâmları getirdik» dedi.

Amerikalı astronotların, Dünya ile Ay arasında köprüyü kurduğu gün, Hakkâri'de toplanan devrimci gençler Zap Suyu'na yapılacak köprünün temelini attılar. Gençlerin yaklaşık iki ay çalışarak yaptıkları köprü, 1969'un eylül ayında açıldı. Adını "Devrimci Gençlik Köprüsü" koydular.

Ay seyahatini gerçekleştiren astronotlar Neil Armstrong, Buzz Aldrin ve Michael Collins, 1969 yılının ekim ayında yaptıkları dünya turu kapsamında Ankara'ya da geldiler. Anıtkabir'i ziyaret ettiler. Üstü açık Cadillac ile şehirde tur atıp, halkı selamladılar.

İstanbul Boğazı'na yapılan köprü 29 Ekim 1973 yılında açıldı. İlk köprüyü 1988'de tamamlanan ikincisi, 2016 yılında açılan üçüncüsü izledi. Devrimci gençlerin Zap Suyu'na yaptığı köprünün hikâyesi ise Bahriye Kabadayı Dal'ın 2007 yılında yaptığı "Devrimci Gençlik Köprüsü" belgeseliyle ölümsüzleşti ●

Yöre halkı, 68 kuşağının simge ismiyle özdeşleştirerek köprüye "Deniz Gezmiş Köprüsü" dedi.

Röportaj

"Unuttuğunuz yerden başlayacağım. Adımın silindiği son şehirden, son heykelimin parçalandığı son tapınaktan..."
Kayıp Tanrılar Ülkesi.

Ahmet Ümit, Pergamon'u Atlas Tarih'e anlattı

"YUNANİSTAN İÇİN ATİNA NEYSE, ANADOLU İÇİN PERGAMON ODUR"

Ahmet Ümit, yeni romanı "*Kayıp Tanrılar Ülkesi*"nde polisiye ile Yunan mitolojisini buluşturuyor. Okuyucuyu Berlin'den Pergamon'a tarih yolculuğuna çıkarıyor. Ahmet Ümit'le yeni romanını ve Türkiye'nin kültürel mirasını konuştuk.

Röportaj: Cem Fakir

Kitaplarınızda tarihi dönemleri kullanmayı çok önemsiyorsunuz. Bunun nedeni nedir? Tarih size nasıl bir zemin sunuyor?

Aslında romanlarımda tarihi yazmak bilinçli olarak seçtiğim bir şey değildi. Biraz rastlantısal olarak gerçekleşti. Ben Gaziantep doğumluyum. 1996 yılında Gaziantep'e gittim. Antepliler kebabı, pikniği çok severler. Ailemle beraber pikniğe gittik. Fırat kenarında toprak bir yolda gidiyoruz. Birden sağ tarafta antik bir şehir gördüm. Çok etkilendim. Yani bunlar benim hemşehrilerim. Kaç bin yıl önce yaşadılar ve kimler bilmiyorum. Onun üzerine "Burayı yazayım" dedim ve böylece "*Patasana*" romanımı yazdım. O romanla beraber tarihi yazmaya başladım ve çok sevdim. Neden çok sevdim? Birincisi, insanı tanımak. Bugün bir insan var, çağdaş insan diyoruz ama bundan iki bin yıl önceki insan nasıldı? Bu insan nedir? Çünkü bir yazar aslında insan ruhunu anlatır. Konumuz ne olursa olsun. İster aşkı

anlatalım, ister politikayı anlatalım, ister tarihi anlatalım; anlattığımız insan ve insan ruhu. Bu insan ruhu, bu tarihsel süreçte nasıl gelişti? Gerçekten sonradan edindiğimiz şeyler mi var; yoksa kadim, değişmeyen bir ruh mu var? Tarih anlatma nedenim biraz bu. İkincisi ülkemi tanımak. Yeryüzündeki en muhteşem tarihe sahip ülkelerden biriyiz biz. Şu anlamda öyleyiz. Çünkü mesela Mısır var değil mi? Mısır'da beş bin yıllık bir medeniyetten söz ediyoruz ama firavunlar çağı. Eski krallık, orta krallık, yeni krallık şeklinde ama bir silsile olarak devam ediyor. Oysa bizde öyle değil. Bizde baktığınız zaman Hititler, Antik Yunan yani bambaşka uygarlıklar söz konusu. Roma, Likya, Frigya aklınıza ne gelirse hepsi var. Osmanlı İmparatorluğu, Selçuklular... İnanılmaz çokkültürlü bir yapı var. Bunu öğrenmek çok hoşuma gitti. Hiç farkında olmadığım bir şey. Çünkü bize anlatılan tek boyutlu bir tarih, tek sesli bir tarih. Daha çok hamasete ve ajitasyona dayanan bir tarih. Bu yüzden, bunu anlatmak için tarih anlatıyorum ve tabii seviyorum aslında, biraz da bununla alakası var.

Son kitabınız "Kayıp Tanrılar Ülkesi", Pergamon'u konu ediniyor. Pergamon'dan yola çıkan bir roman yazma fikri nasıl doğdu?

2007 yılında Almanya'ya gitmiştim. "*Sis ve Gece*" romanım Almancada çıkmıştı. Berlin'e uğradım. Berlin'de bizim Pergamon Altarı'nı gördüm. →

Pergamon Museum diye bir müze var Berlin'de. Avrupa'nın en önemli ikinci arkeolojik müzesi ve en çok ziyaret edilen müzelerden biri. Gördüğümde iki duyguya kapıldım. Bir tanesi büyük bir hayranlık. Yani çünkü o güne kadar böyle bir kutsal alan görmedim ben. Bildiğimiz o klasik tapınaklardan hani öyle üçgen başlı, dor sütunların filan olduğu tapınaklardan son derece farklı bir kutsal alandı. İnanılmaz bir şey. Büyük bir hayranlık duydum. İkincisi büyük bir üzüntü, burukluk duydum. Çünkü bu, bizim topraklarımızdan götürülmüş oraya. Fakat bu duygu geçti ve Türkiye'ye geldim. Sonra bir rastlantı oldu. Beni konferansa davet ettiler Bergama'da. Bir psikoloji konferansında konuşacağım. Orada Asklepion diye antik bir şehir var. Oraya gittim ve Pergamon Antik Şehri'ni gördüm. Olağanüstü, çok muhteşem bir şehir. Çok etkilendim. "Ben burayı yazayım" dedim. O zamana kadar

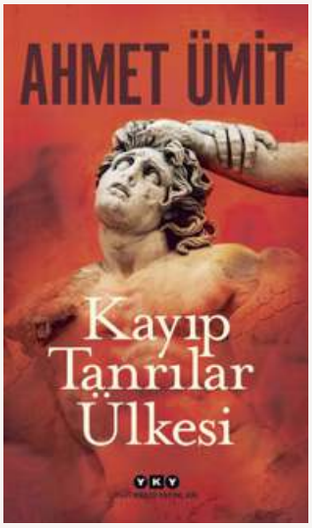
Ahmet Ümit, "*Kayıp Tanrılar Ülkesi*" romanında, Berlin'de işlenen bir cinayetten yola çıkarak polisiye ve mitolojiyi harmanlıyor.

ben zaten yavaş yavaş tarihi metinler yazmaya başlamıştım. "*Patasana*" bitmişti, "*Ninatta'nın Bileziği*" bitmişti, "*Bab-ı Esrar*" bitmişti. Ülkedeki o muhteşem tarihi anlatmaya başlamıştım ve ilk o zaman aklıma düştü. Bilgi toplamaya, sık sık Berlin'e ve Pergamon'a gitmeye başladım. "Bu romanı nasıl yazmalıyım?" fikri oluşmaya başladı. O zaman dedim ki: "Eğer Berlin'deyse Berlin'den yola çıkayım." Çünkü Berlin aslında 20. yüzyıldaki en önemli şehirlerden biri. Hem Nazilerin başkenti olması hem de duvarın yıkılması nedeniyle. Duvarın ve sosyalizmin yıkılması 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri. Bunların hepsini birleştirebileceğim bir hikâye anlatayım dedim. Çünkü aynı zamanda bu yıl, Türkiyeli işçilerin Almanya'ya gitmesinin 60. yıldönümü. Hepsini birleştiren bir hikâye olsun dedim ve bu hikâye ortaya çıktı. O yüzden Berlin, romanın merkezinde yer aldı.

Çapraz tarih anlatırken nasıl bir yönteminiz var? Bergama için nasıl bir çalışma yaptınız?

Roman şöyle başlıyor: Bir fikir, yani "Pergamon Altarı'nı yazmalıyım". Fikir bu. Sonra, "Bunu nasıl yazmalıyım?" Bu soruyu soruyorum kendime ve kurgu oluşturmaya başlıyorum. Kurgu oluşturmadan önce bu konuda bilgi sahibi olmam gerekiyor. Hem Pergamon Altarı üzerinde. Ne oldu? Nasıl oldu? Kim yaptırdı? Nasıl gitti? İkincisi, Antik Yunan mitolojisi üzerine bu

Carl Humann'ın 19. yüzyıl sonlarında Bergama'da yaptığı kazılarda ortaya çıkardığı arkeolojik eserler, Osmanlı Devleti'nin izniyle Berlin'e götürüldü (solda). Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan Ahmet Ümit'in son kitabı *Kayıp Tanrılar Ülkesi* (üstte).

bilgileri ediniyorum. Sonra "Bunu nasıl anlatmalıyım?" sorusu geliyor ve bunun cevabını arıyorum. Bunun cevabını öyle buldum. Dedim ki, "Pergamon Altarı kimin? Zeus'un altarı. O zaman bu Antik Yunan mitolojisini anlatmam lazım. Çünkü bunu anlatmazsam altarın değeri anlaşılmaz. İnsanlar bu nedir bilmezler. Bilmedikleri bir şey günümüzde. Ancak uzmanlar biliyor mitolojiyi. Bunu da nasıl anlatacağım? Zeus konuşsun. Zeus'u bir roman kahramanı yapayım ki, okura geçsin bu. Öteki türlü geçmez. Yani bizim kahramanlarımız Yıldız ile Tobias yahut Haluk bunları tartışsalardı, içine giremezlerdi. Dışarıdan gezerlerdi. Ama şimdi Zeus doğrudan pat diye anlatıyor: "Beni unutanların hakkından geleceğim." Onun ağzından anlatmak çok enteresan. O zaman da dedim ki ikili kurgu olsun. Bir yandan bir cinayet soruşturması günümüzde geçiyor ama diğer yandan 2500 yıl öncenin bir tanrısı. Artık unutulmuş bir tanrı. Gücünü kaybetmiş bir tanrı ve onun öfkesi olsun dedim. Bu ikisi böyle bir geçişkenlik sağladı.

Pergamon Antik Kenti, 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girdi. Roma İmparatoru Trajan için yapılmış olan tapınak, akropolün en yüksek terası.

Biraz Pergamon'dan bahsedelim. Anadolu coğrafyası için önemi nedir?

Önemi şu: Anadolu'ya baktığınızda inanılmazdır. Tam bir köprü. Milattan önce 330 yılında Büyük İskender, Anadolu'ya geliyor Perslerle savaşıyor. Çünkü Anadolu Pers hâkimiyeti altında. Bu savaşta hızla onları yeniyor ve büyük bir imparatorluk kuruyor. Hindistan'a kadar gidiyor, durmuyor. Fakat çok genç yaşta ölüyor. Ölünce de bütün o elde ettiği krallıklar, onun generalleri arasında bölüşülüyor. Bunlardan biri de Lysimachos. İskender'in komutanlarından biri. Önemli bir komutan. Lysimachos savaş sırasında Filetairos'a geliyor ve bir hazine bırakıyor. Pergamon o sırada bir kale olarak var ama parlak bir şehir olarak henüz yok. Yüksek tepede bir yer. Bakırçay'a bakıyor. İleride deniz var. Savunması çok kolay. Düşmanların zapt etmesi son derece zor bir yer. Savaşa gidiyor Lysimachos ve savaşta ölüyor. Bu kadar büyük para Filetairos'ta kalıyor. Bu şehir devleti öyle bir büyüyor ki Antalya'ya kadar ve yukarıda Truva'ya kadar uzanan büyük bir devlet ortaya çıkıyor. Ancak sadece bir askeri güçten söz etmek yanlış olur. Aynı zamanda dönemin Helenistik bir metropolünden söz edebiliriz. Özellikle 2. Eumenes zamanında şehir inanılmaz sanatsal bir merkez oluyor. İşte Zeus Altarı'nın yapılma dönemi de o dönem. Çünkü o dönem Galatlar var. Kuzeyden gelen savaşçı bir kavim ve yerleşik olan halkları haraca bağlıyor. Pergamonlular, Galatları yeniyorlar ve bunun şerefine de Zeus Altarı, 2. Eumenes tarafından yaptırılıyor. Şöyle deniyor o dönem için: Yunanistan için Atina neyse, Anadolu'nun Helenistik kenti de Pergamon'dur. Birkaç açıdan Pergamon'un önemi var. Onları da biraz anlatayım. Birincisi, bu sözünü ettiğimiz dünyanın sekizinci harikası Zeus Altarı. İkincisi çok önemli. Parşömen Pergamon'da yapılıyor. Çünkü iki tane büyük kütüphane var. Bir tanesi İskenderiye Kütüphanesi, diğeri Pergamon Kütüphanesi. İş o kadar kızışıyor ki; Mısırlılar, Pergamonlulara papirüs ambargosu uyguluyor. Kütüphane zenginleşmesin diye engelleniyor. Bunun üzerine Pergamonlular parşömeni icat ediyor. Parşömen neden önemli? Biliyorsunuz papirüs katlanır ama parşömen keçi derisinden yapılıyor ve kodeks yani kitabın ilk hali sayfalar yapabiliyorsun. Önlü arkalı yazıp sayfalar yapabiliyorsun. Bir de tabii çok çok önemli bir sağlık merkezi. Asklepios, Zeus'un torunu ve sağlık tanrısı. Mitolojiye göre insanlara ölümsüzlüğü getirdiği için Zeus tarafından yakılarak öldürülüyor. Böyle bir sağlık merkezi var. Dördüncü bir özelliği var. Dünya bunu fazla bilmiyor ama çok önemli. Biz şimdi yeryüzündeki ilk köle ayaklanmasının Spartaküs ayaklanması olduğunu zannederiz, bu doğru değil. Spartaküs'ten 60 yıl önce Pergamon'da kendini son kral olarak ilan eden Aristonikos çıkıyor. Çünkü 3. Attalos, şehri savaşmadan Roma'ya

→

veriyor. Aristonikos büyük bir isyan başlatıyor. Üç yıl kadar isyan sürüyor. Bu açıdan da Pergamon çok önemli. Bergama bugün yine önemli yerleşim yerlerimizden biri ve UNESCO Kültür Mirası'nda yer alıyor. Nedenlerden bir tanesi şu, kesintisiz yaşam var. En az 2600-2700 yıl devam ediyor. Hiçbir şekilde halk oradan ayrılmıyor. Persler gidiyor, Antik Yunan geliyor, Roma'nın yerine beylikler geliyor. Osmanlı, sonra Cumhuriyet geliyor hep devam ediyor. O yüzden çok kıymetli.

Kazılar sonrasında ortaya çıkarılan en önemli buluntular Athena Tapınağı ve Pergamon Altarı. Ancak Berlin'e götürülmüş. Nasıl götürülüyor, Osmanlı idaresi bu boyutta bir olaya neden izin ediyor?

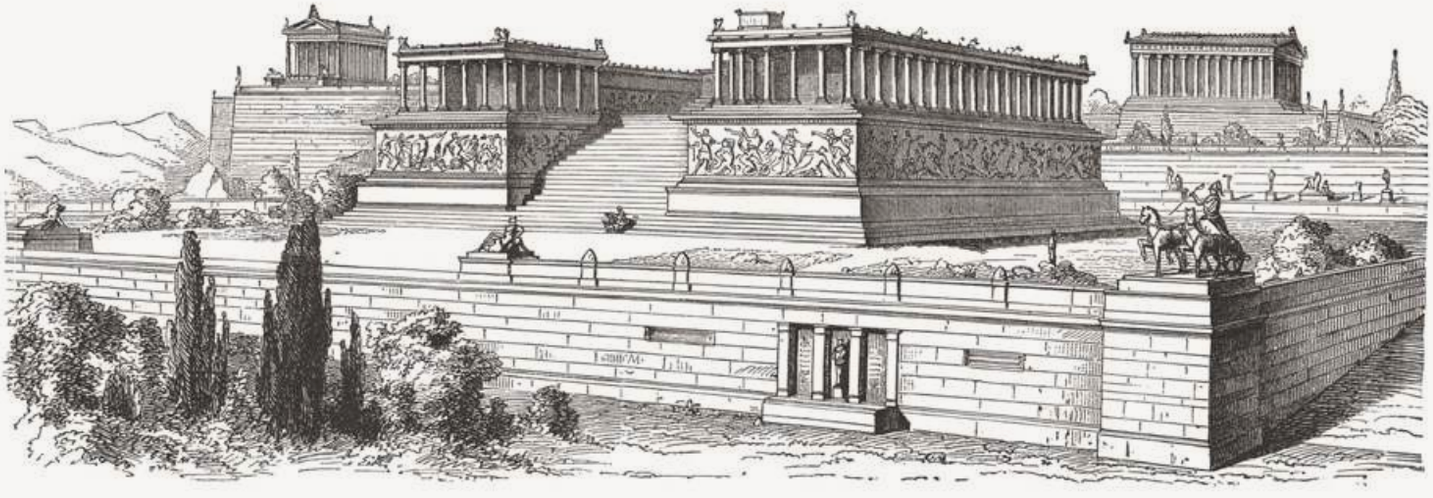
Almanya'dan bir yol mühendisi Carl Humann. Ayvalık-İzmir yolunu yaparken kalıntıları görüyor. Kaçak kazılar yapıyor. 1871 yılından söz ediyoruz. Carl Humann'ın arkeolojik kenti kazması bir rastlantı değil. 19. yüzyıl ve hatta 18. yüzyıl sonundan itibaren Fransa, İngiltere ve Almanya emperyal devletler olarak ortaya çıkmaya başlıyorlar. Bu emperyal devletler kendilerine soylu kök arıyorlar. Mısır'a gidiyorlar. Napolyon, Mısır'ı yağmalıyor. Mezopotamya ve Anadolu'ya geliyorlar. Kendilerine Roma'dan, Hititler'den, Antik Yunan'dan bağ aramaya başlıyorlar. Fransızlar Louvre'u, İngilizler British Museum'u açıyorlar. Almanlar biraz geride. Almanlar da başlıyorlar. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nü kuruyorlar ama oradaki gibi büyük eserler yok. Tam o sırada Carl Humann, bizim Pergamon'u görüyor, çok etkileniyor. Kaçak kazı yapıyor ve bulduğu parçaları Berlin'e Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne yolluyor. Zeus Altarı'nın bir parçası olduğunu anlıyorlar. Emin olduktan sonra başvuruyorlar Osmanlı'ya. İzin alıyorlar ve kazılar yapmaya başlıyorlar. Parayla, çok da komik bir parayla bunları satın alıyorlar. Kandırmışlar bizimkileri. Halbuki paha biçilmez bir şey. 1930'dan beri sergileniyor Pergamon Altarı, Berlin'de. Dünyanın en fazla ziyaret edilen müzelerinden biri, para basıyor. Paranın ötesinde müthiş bir prestij sağlıyor.

Anadolu topraklarından binlerce kilometre uzakta, Berlin Pergamon Müzesi'nde bulunan Zeus Altarı'nı her yıl binlerce kişi ziyaret ediyor.

Türkiye'de yurtdışına kaçırılan eserler tartışması bitmez. Son dönemde öğreniyoruz ki, Anadolu'daki pek çok müzede yer alan tarihi eserler sahteleriyle değiştirilmiş ve yurtdışına kaçırılmış. Bu nasıl günümüzde bile sürüyor?

Öncelikle şunu söyleyeyim. Osman Hamdi ile birlikte bu işler biraz toparlanmaya başlıyor. Osman Hamdi, 1884 yılında bir yasa çıkarıyor. Bu yasayla bu eserlerin yurtdışına çıkarılması en azından kâğıt üstünde yasaklanıyor. Ama söylediğiniz doğru. Günümüzde bile hâlâ götürülüyor. Biz bunlara sahip çıkamıyoruz. Saraylardan eserler kayboluyor. Neden kayboluyor? Bunun önüne polisiye önlemlerle geçmek mümkün değil. Polisiye önlemler mutlaka lazım ama bir zihniyet sorunumuz var. Bizim tarih algımız yanlış. Fatih Sultan

Pergamon'un 1881 tarihli gravürü

Berlin Pergamon Müzesi'nde bulunan Zeus Altarı.

Mehmet'in tarih algısı mesela daha gelişmiş. Bizde tarih algısı şöyle: 1071 yılında bir cuma sabahı Alparslan kefenini giydi, Diyojen'e karşı bir savaşa başladı. Buradan başlıyoruz biz. Halbuki, 200 bin yıl diyorum, abartmıyorum 400 bin yıla tarihliyorlar. Ben arkeolog, antropolog değilim. Onların verileri. Sen oradan başlayan bir tarihe sahipsin bu topraklarda. Göbekli Tepe, 12 bin yıl. Çatalhöyük, 6 bin yıl. Çok büyük uygarlıklar. Elbette Osmanlı da Selçuklu da çok büyük uygarlık. Elbette bizim köklerimiz, buna kimse itiraz edemez. Ama sen buradan başlarsan, o zaman Almanya, Fransa, İngiltere gelir, senin tarihi eserlerine el koyar. Farkında bile değilsin. Götürmüş işte Almanlar. Dünyanın sekizinci harikası ama bilmiyorsun. Bunu bilen adam Fatih Sultan Mehmet'ti. Onun için İskendername'yi okuyordu. Çünkü adam "Ben Roma İmparatoru'yum" diyordu. Ondan sonra gelenlerin kafası karıştı. Fatih, 600 yıl önce, bugünkü yönetimden bile daha ileri bir zihniyete sahipti. Tarih algısının değişmesi gerekiyor. Biz bu topraklarda ne kadar medeniyet varsa hepsinin kültürel mirasçısıyız. Bu tarihin hepsi bizim dersek, o zaman bunlara da taş parçası, gereksiz mermerler demeyiz. O zaman tarihin farkına varırız. Daha önemli bir şey var. Sadece bu zenginliği korumak değil, ne kadar zengin olduğumuzu, köklerimizin ne kadar derinlerde olduğunu fark ederiz. Ulus olarak, halk olarak, bu topraklarda yaşayan kimlerse artık, aslında ne kadar çokkültürlü olduğumuzu fark ederiz. Bu da bir halk için, bir ülke için en önemli noktalardan biridir. ●

ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN MUHAFIZI

SEDDÜLBAHİR KALESİ

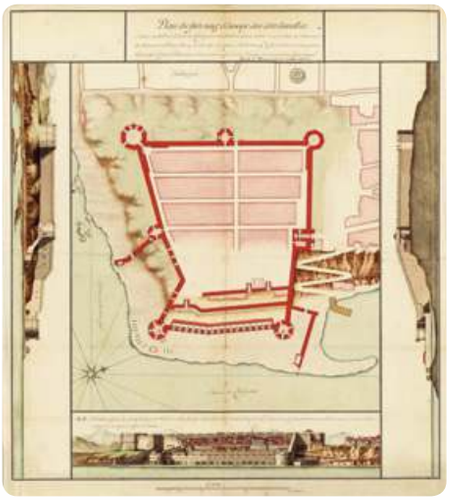
360 yıldır Çanakkale'yi koruyan Seddülbahir Kalesi, 106 yıl önce Çanakkale Muharebeleri'nin en kilit noktalarından biriydi. Uzun yıllar harap halde bulunan kaleyi yeniden ayağa kaldırmak için 2015 yılında başlatılan restorasyon çalışmasında sona gelindi.

Seddülbahir Kalesi, Çanakkale'nin Rumeli yakasında, Gelibolu Yarımadası'nın en ucunda bulunan Ertuğrul Koyu'nda yer almaktadır. 17. yüzyılda, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Kumkale ile birlikte, IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından yaptırılmıştır. Boğaz'ın en dar bölgesinde yer alan Kilitbahir ve Kale-i Sultaniye'nin, Boğaz savunmasında yetersiz kalması nedeniyle yaptırılan Seddülbahir Kalesi ve Kumkale, Çanakkale Boğazı'nın ilk savunma hattını oluşturur.

Çanakkale'nin ilk şehitleri Seddülbahir'de verildi

İngiliz donanması, 3 Kasım 1914'te Seddülbahir Kalesi'ni bombaladı. Kale içindeki cephanelikte meydana gelen patlamada, savaşın ilk şehitleri Seddülbahir'de verildi. 25 Nisan 1915'te başlayan Kara Muharebelerinde, ilk çıkarmalardan biri V Beach olarak adlandırılan Ertuğrul Koyu'na yapıldı. İngiliz askerleri, Seddülbahir Kalesi'ni ele geçirdi ve ilerleyen günlerde Fransız birliklerine teslim etti. Fransızlar, Seddülbahir Kalesi'nde yaklaşık 8 ay kaldı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uzun bir süre bakımsız kalan bölge, 1930'ların ortasından itibaren yeniden canlanmış. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanımına verilen kale, 1997'de birliklerin taşınmasına kadar Türk askerinin himayesinde bulunmuştur. 1930'larda Seddülbahir bölgesine Romanya'dan gelen Türkler yerleştirilmiştir. Bu nedenle

1700 tarihli S.r Berquin Gravürü

Seddülbahir Kalesi'nin savaş sırasında tahrip olan bölümleri, bu dönemde gelen göçmenlerin bu taşları barınma amaçlı kullanmasıyla birlikte daha yoğun bir tahribat yaşamıştır.

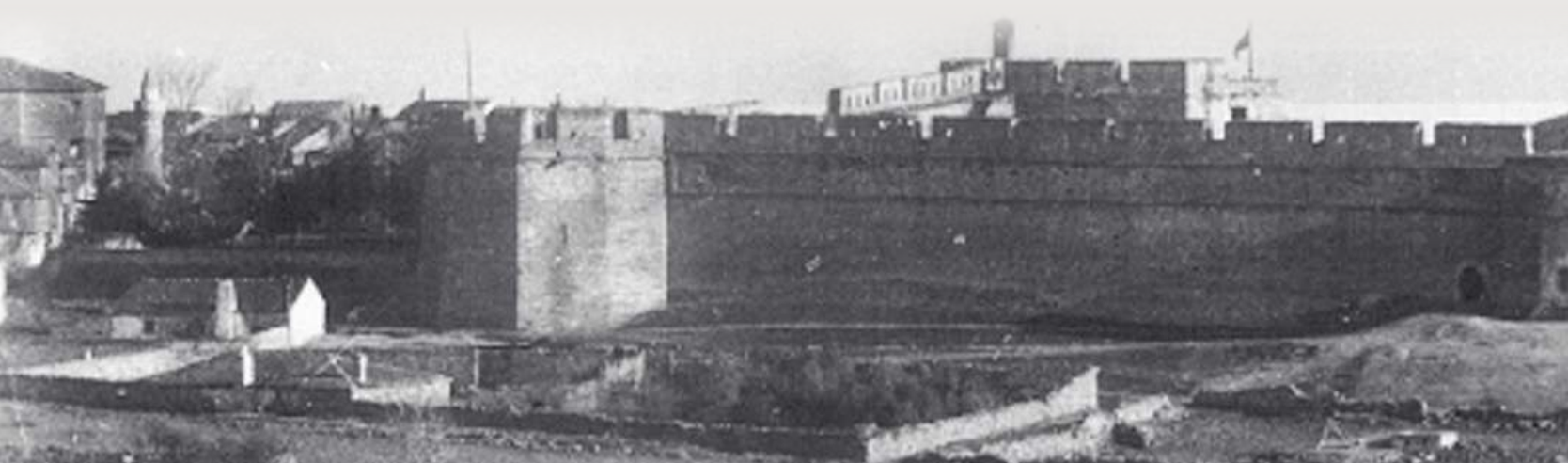
Kalenin mimari özellikleri

Seddülbahir Kalesi dörtgen planlı olup dört köşesinde burçlar ve bu burçları birbirine bağlayan beden duvarı ile sınırlıdır. Kuzeybatı ve güneybatı duvarları üzerinde benzer mimari özelliklere sahip iki kule, kuzeydoğu duvarı üzerinde ise kalenin giriş kapısı olan Bab-ı Kebir yapısının temelleri bulunmaktadır. Alt avlu olarak adlandırılan kısım kalenin güneydoğu aksında uzanan ve 17. yüzyıl savaş tekniğine uygun kazamatların bulunduğu beden duvarı ve bu duvara paralel uzanan eyvanlar ile sınırlıdır. Üst avlu ise kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarları ile sınırlıdır. Bibliotheque National de France arşivinde bulunan, S.r Berquin tarafından yapılan ve 1700'e tarihlenen Seddülbahir ve Kumkale çizimleri, döneminin en detaylı görsel dokümanlarıdır. II. Abdülhamid döneminde kaleye üst avluda kışla binası, eyvanların üst bölgesinde 6 bonet ve 5 mevziden oluşan tabya ve tabyalara açılan kuzeydoğu duvarında Bab-ı Sagir eklenmiştir.

Seddülbahir'de restorasyon çalışmaları

Çanakkale Seddülbahir Kalesi restorasyon uygulamaları, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı teknik kontrollüğü ve yürütücülüğünde yapılıyor. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Dr. Öğretim Üyesi Gülsün Tanyeli, Prof. Dr. Rahmi Nurhan Çelik, Dr. Haluk Sesigür ile Koç Üniversitesi'nden Prof. Dr. Lucienne Şenocak ve 2006 tarihli onaylı konservasyon projesi yürütücüsü Mimar Arzu Özsavaşcı'dan oluşan bilimsel danışma kurulu kararları ile sürdürülmektedir.

Restorasyon uygulama sürecinde, üç boyutlu tarama verileri kullanılarak güncel rölövelerin hazırlanması, revize restorasyon projelerinin hazırlanması eşzamanlı olarak devam etmiştir. Kalenin gerekli bölümlerinde strüktürel analiz yapılarak güçlendirme projeleri hazırlanmıştır. Uygulama sürecinde hazırlanan revize projelerin Komisyon Kurulu'na sunularak onaylanmasının ardından uygulamalara devam edilmiştir. Arkeolojik

Seddülbahir Kalesi'nin kıyı koruma projesinin uygulanması sonrasındaki durumu.

kazılar neticesinde bulunan yapı bölümleri ve temellerinin de projelendirilmesi ile restorasyon uygulamaları sürdürülmüştür. Bununla birlikte yeniden kullanım, teşhir tanzim ve peyzaj projelerinin de hazırlığı tamamlanmıştır.

Restorasyon uygulamasına ilk olarak kuzeybatı duvarından başlanmıştır. Öncelikli olarak yapı üzerinde bitki ve toprak katmanı temizlenmiştir. Yapılan temizlik sonrasında beden duvarının içerisinde dendanlara rastlanılmıştır. Bu dendanların 17. yüzyıla ait Berquin gravüründe çizilen ve yapının ilk döneminin izlerini taşıyan orijinal dendan sıraları olduğu anlaşılmıştır. Arşiv fotoğraflarında ise 19. yüzyıla ait ve yapının ikinci dönemini yansıtan dendan sıraları görülebilmektedir. Uygulama kararı neticesinde her iki dönemin de yansıtılması gerekliliği görüşülmüştür. Bu kapsamda orijinal dendanlar korunarak kısmi tümlemelerle her iki dönem de kalenin beden duvarında belirtilmiştir.

Batı kulesinin bir kısmı ayakta kalarak günümüze gelmiştir. Yapılan statik analizler neticesinde kulenin yapısal anlamda tehlikede olduğu gözlemlenmiştir. Kalan kısmının korunması adına kulenin her iki yönünde ve güneybatı duvarına yaslanan cephesinde payandaların yapımı tamamlanmıştır. Batı kuleye benzer bozulmalar ile günümüze gelen güney kulenin kubbesinin büyük bir kısmının yıkıldığını söylemek mümkündür. Kulenin mevcut durumunda geçirdiği tahribatlar dolayısıyla yapı katmanları açıkça okunabilmektedir. Kule kesitinde; duvar boyunca ve döşemelerin altında bulunan hatıl boşluklarını, duvarın moloz taş ile örülmüş çekirdek kısmını, bu kısmın her iki cephesinde bulunan kaplama taşlarını, kubbe kasnak hizasını, demir kenetlerle birbirine bağlanmış taşlarını gözlemlemek mümkündür. Güney kulenin uygulama çalışmalarına hâlâ devam edilmekte olup kalan kısmının korunması için kulenin her iki tarafına da payanda desteklerinin yapılmasına karar verilmiştir.

2005 yılında kale içerisinde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sırasında yapılan yüzey araştırmaları ile kışla binasının temel izlerine ulaşılmıştır. Restorasyon uygulama kapsamında ise bu temel kalıntılarının tamamı yüzeye çıkarılmıştır. Proje ekibinin temel kalıntıları ile ilgili prensip kararı üst avlunun bütünlüğünü bozmadan peyzaj içinde yapı kalıntılarını okunur

Top mermilerinin arşiv fotoğraflarındaki konumu ve kazı sonrasındaki durumu.

Kuzeybatı duvarının 19. yüzyıldaki durumu. IRCICA Arşivi.

Seddülbahir Kalesi'nde kışla binasının 19. yüzyıl görünümü ve temellerinin uygulama sonrası mevcut durumu.

kılmaktır. 19. yüzyıl eki olan kışla binası bir dönem eki olarak kabul edilmiştir. Kısa süre ayakta kalmış bu yapının rekonstrüksiyonunun gerekliliği tartışılmıştır ancak Seddülbahir Kalesi'nin girişte ilk algılanan mekânı olan üst avluyu tanımsız hale getirme riski bulundurduğundan temel kalıntılarının olduğu kotta korunması gerektiğine karar verilmiştir.

Arkeolojik kazılar sonucunda birçok yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Güneybatı duvarının büyük bir kısmı, Cezayir Kulesi ve kulenin denize doğru uzanan duvarına, yapılan arkeolojik kazılar sonrasında ulaşılmıştır. Cezayir Kulesi ve denize doğru uzanan duvarının konumu hakkında detaylı veri Berquin gravüründen sağlanmıştır. Bu duvarların sağlamlaştırılması, kısmi tümlemelerle ve yaklaşık olarak bulundukları kotta korunmasına karar verilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde deniz cephesinden kale yapısının algısı güçlendirilmiştir.

Kaleyi yaklaşık 8 aylık bir süre kullanan Fransızlar, 1 No'lu bonetin arkasını ve güneybatı duvarının bir kısmını mezar alanı olarak kullanmışlardır. Kazı sonrasında duvar yüzeyinde Fransız askerilerinin naaşına ve mezar taşına ulaşılmıştır. Antropologlarla yapılan çalışmalar neticesinde bu naaşlar kale içerisinde muhafaza edilmektedir. Fransız yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonrasında naaşların bölgeye yakın bir Fransız mezarlığına defnedilmesi görüşülmüştür. Ayrıca alanda yapılan kazılar sonrasında kale içerisinde birçok patlamamış top mermisi bulunmuştur. Jandarma ekibi ile görüşülerek bomba imha ekipleri tarafından sahadan uzak bir alanda kontrollü bir şekilde patlatılmışlardır.

Kalenin giriş kapısı olan Bab-ı Kebir'in yalnızca temelleri günümüze ulaşabilmiştir. Araştırma kazısı yapılmadan önce modern bir ek olan ilk şehitler anıtının kaldırılması gerekmiştir. Böylece yapılan kazı neticesinde kapının orijinal temellerine ulaşılmıştır. Kapının temel duvarlarının sağlamlaştırılması, kısmi tümlemelerle yaklaşık olarak bulundukları kotta korunmasına karar verilmiştir.

Seddülbahir Kalesi yeniden kullanım projesinde kale girişini belirtmek ve köy meydanından kale algısının güçlenmesi adına Bab-ı Kebir Kapısı'nın rekonstrüksiyon projesi tamamlanmıştır. Yarı geçirgen ahşap malzeme ile arşiv belgeleri referans alınarak tasarlanan projenin uygulanması çalışmalarına başlanacaktır.

İlk şehitlerin anısına kalenin kuzeydoğu beden duvarına yapışık temsili bir mezarlık inşa edilmiştir. Mezarlığın çevre duvarı üzerindeki muhdes ekler kaldırılmış ve sağlamlaştırılmıştır. Proje ekibinin önerisi olarak kalenin dışından, erişime açık bir ziyaret noktası olması düşünülmüştür. İlk şehitlerin isimlerinin yazıldığı panonun ise kuzeydoğu duvarına yaslanması önerilmiştir.

Restorasyon uygulamalarının tamamlanmasıyla projede yeşil alan olarak planlanan bölgelerde, alana ait doğal bitki örtüsüyle birlikte "hydroseeding" uygulaması yapılacaktır. Kalenin restorasyon uygulamaları %98 oranında tamamlanmış olup yakın zamanda nihayetlenecektir. Ardından 2021 yılında kısmi olarak tamamlanması planlanan müze uygulamaları, teşhir tanzim, ek yapılar, elektromekanik, aydınlatma, altyapı ve peyzaj işlerinin sonunda ise ziyarete açılması planlanmaktadır.

AĞUSTOS
1915

چناق قلعه
ÇANAKKALE

10 ağustos
ANAFARTALAR
ZAFERİ

CONKBAYIRI'NDA MEHMETÇİKLERİMİZ DÜŞMANI YARDAN AŞAĞI UÇURDU

Allah… Allah…Allah!
Düşman silah kullanmaya zaman bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele sonucunda ilk hatta bulunan düşman tamamen imha edildi."

Albay Mustafa Kemal [ATATÜRK] Bey

"Düşmanlarımız iki noktaya yeniden asker çıkarmaya teşebbüs etmişlerdir."

"Düşman sahile sürüldü"

Çanakkale Cephesi'nde 28 Temmuz'da (10 Ağustos) Arıburnu şimalinde düşman mevzilerine kıtalarımız şiddetle taarruz etti. Düşman pek azim telefât vererek 500 metre kadar geriye tard edildi. Bu muharebede düşmandan bir makineli tüfenk ile 200 kadar tüfenk iğtinam olundu.

Yarbay Cemil [Conk] Bey

8. TÜMEN KUMANDANI YARBAY CEMİL [CONK] BEY'İN ANLATIMINDA CONKBAYIRI ZAFERİ

10 Ağustos fecr vakti tarassut yerime çıktım. Bir hareket yoktu. Arkamızdan yükselmeye başlayan güneşin ziyası, hücum için Conkbayırı sırtının gerisinde toplanmış olan kıtaatın süngülerini parlatırken hücumda başladı. Hücuma kalkan kıtaatımızın önünde aşağıya doğru kaçan düşmanı Mehmetçiklerimizin uçarcasına kovaladıkları görülecek şeydi.

Bu uçurum ta'birinin hakikate uygun düştüğünü de anlatmak isterim… Tepenin garbında haritalarda çiftlik diye gösterilen mandıranın bulunduğu küçük bir alçak düzlüğe yönelen cihetinin 50-60 metre ilerisindeki bu uçurumun kenarına vaktiyle nasıl siper kazılmış olduğunu Şefik Bey şöyle anlattı. …Harp başlamadan evvel 27. Alay ile Suvla Körfezi'nin Büyük Kemikli Burnu'ndan cenuba (güneye) doğru Kabatepe ve daha cenubtaki (güneydeki) palamutluk arasını tarassut ve müdafa ile vazifelendirilmiş olduğundan buralarda yaptığı hazırlıklar arasında, bu uçurumun üst kısmında bir siper kazdırmış ve düşman Conkbayırı'na bu yar tarafından değil Şahinsırtı cihetinden yanaşarak taarruz ettiğinden bir aralık yar kenarındaki sipere kadar sızmış ve bizim işimize yaramayan siperden istifade etmiştir ve bu hazır sığınak şüphesiz çok işine yaramıştır. Savaşlarda ne garip vakalar olduğuna bu da güzel bir misaldir. 10 Ağustos 1915 hücumunda Conkbayırı tepesinden kükremiş aslanlar gibi fırlayan Kahraman Mehmetçiklerimiz önlerindeki siperlerde düşmanı, böyle yardan aşağıya doğru hakikaten uçurarak ezmiş ve mahvetmişlerdir.

100. YILINDA SAKARYA MUHAREBESİ

22 gün 22 gece süren Sakarya Muharebesi, bir ulusun varoluş mücadelesiydi. 23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasındaki muharebeler, Kurtuluş Savaşı'nın kaderini belirledi. Sakarya Muharebesi'ni Prof. Dr. Mesut Uyar'ın editörlüğünde Türk ve Yunan tarihçilerin kaleminden okuyoruz. Bununla birlikte sizi, aradan geçen 100 yılın ardından Sakarya muharebe alanına götürüyoruz.

Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Duatepe Anıtı, Polatlı

KÜTAHYA-ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ

ZAFER ÖNCESİ BOZGUN

Türk ordusu, Sakarya Muharebesi'nden bir ay önce, Kurtuluş Savaşı'nın en büyük yenilgisini yaşadı. 1921 Temmuzu'nda 15 gün süren Kütahya - Eskişehir Muharebeleri en çok firarın olduğu, çok zayiatın verildiği dönemdi. Türk ordusu bu krizden Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilerek çıktı.

Fatih Baş
basfatih@gmail.com

Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olan Sakarya Muharebesi genelde bağımsız bir meydan muharebesi olarak ele alınsa da aslında 1921 yazında başlayan büyük Yunan taarruzunun ikinci safhasını teşkil eder. Bu taarruzun ilk safhası olan Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ise Kurtuluş Savaşı'nın en buhranlı dönemi olmasına rağmen, Sakarya'da kazanılan büyük zaferin gölgesinde kalarak, hatırlanmak istenmeyen tatsız bir hatıra gibi unutulmaya terk edilmiştir. Ancak Sakarya'da kazanılan zaferin büyüklüğünü ve önemini tam olarak kavrayabilmek için Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni anlamak büyük önem arz etmektedir.

Yunan Hükümetinin Taarruz Kararı

2'nci İnönü ve Aslıhanlar-Dumlupınar Muharebeleri'nin ardından Yunan hükümeti, Anadolu'daki harekâtın ne şekilde devam edeceği konusunda iki seçenekle karşı karşıya kaldı. Birincisi, İngiliz ve Fransızların tavsiye ettiği gibi Sevr (Sevrés) Antlaşması'nı tadil edecek görüşmelere hemen başlamak ve gerekirse Anadolu'yu tahliye etmeyi göze almaktı. Yunan halkına bunu kabul ettirebilecek siyasetçi olmadığı için fiilen uygulanması mümkün değildi. İkinci seçenek ise ordunun esaslı biçimde takviye edilmesinin ardından Türk ordusunu imha etmek için taarruza geçilmesi ve Sevr'de verilenden fazlasını Yunan topraklarına katmaktı.

Bunlara ek olarak üçüncü bir seçenek de Albay Ioannis Metaksas tarafından önerilmişti. Yunan hükümet erkânıyla 7 Nisan 1921'de yaptığı bir görüşmede, *"Kafalarımızı Kemal'in istihkâmları üzerinde parçalayacağımıza, bırakalım Kemal kendi çehresini bizim istihkâmlarımız üzerinde parçalasın"* diyerek, Sevr'in belirlediği sınırlara çekilmeyi ve bu hattın savunulmasını tavsiye etmişti. Ancak Pallis'e göre bu strateji de başarısızlığa mahkûmdu. Zira Türkler, terk edilen topraklardan asker toplayarak daha da kuvvetlenecekler ve Yunanları Anadolu'dan atma amaçlarından asla vazgeçmeyeceklerdi. *"İzmir'in doğusunda yaşanacak taktik bir yenilgi, Yunan ordusuna felaket getirecektir"* demişti. Böylece geriye sadece taarruz seçeneği kalıyordu.

Taarruzda karar kılan Yunanlar, Anadolu'daki stratejik hedeflerini de güncelleme ihtiyacı hissettiler. Eskişehir-Afyon hattını ele geçirdikten sonra Ankara ve Konya üzerine yürüyüp Türkleri başlıca ikmal merkezlerinden ve →

Seyitgazi'de mevzilenmiş makineli tüfekli Yunan askerleri.

demiryollarından mahrum bırakmayı hedefleyen stratejinin başarı şansı ortadan kalkmıştı. Çünkü artık Küçük Asya Ordusu'nun karşısında, hepsi Birinci Dünya Savaşı'nda muharebe tecrübesi kazanmış subayların idaresinde, mevcudu her geçen gün artan düzenli bir ordu vardı. Bu ordu, bütünlüğünü muhafaza ettiği sürece Anadolu derinliklerine çekilerek mücadeleye devam edebilirdi. Böylece yapılacak taarruzun başlıca hedefi, belli bir hattı yahut bölgeyi işgal etmek değil, doğrudan Türk ordusunun imhası olarak belirlenmeliydi.

Modern Yunan askeri tarihinde toplanmış en büyük orduyla yapılacak bu en büyük taarruz harekâtı için Yunan Kralı Konstantinos, 12 Haziran'da İzmir'e gelmiş ve başkomutan sıfatıyla ordunun komutasını üzerine almıştı. 16 Haziran'da toplanan harp meclisinde taarruz planının son hali görüşülerek kabul edilmişti. Planın temelinde, Türk kuvvetlerinin cepheden tespit edilip, güney kanadından kuşatılarak imha edilmesi fikri yatıyordu. Bursa'daki C Kolordusu'nun iki tümeninin teşkil ettiği kuzey grubu Uludağ'ın kuzeyinden İnönü mevzilerine cepheden taarruz edecek ve buradaki kuvvetleri yerinde tespit edecekti. Kolordu, kalan iki tümeniyle Uludağ'ın güneyinden Orhaneli-Tavşanlı istikametini takip ederek Kütahya'yı kuzeyden ve batıdan tehdit edecekti. Uşak-Banaz-Sandıklı hattında toplanan ve toplam yedi tümenden müteşekkil A ve B kolorduları, Kütahya'nın güneyinden Afyon'a kadar olan hatta, sıklet merkezi Afyon'un kuzeybatısındaki Türk mevzileri olmak üzere taarruz edeceklerdi.

Batı Cephesi'nin Hazırlıkları

Türk Batı Cephesi Komutanlığı, 2'nci İnönü Muharebesi'nde zafer kazanmış olsa da Aslıhanlar-Dumlupınar tecrübesi sonrasında taarruz kabiliyetine sahip olmadığı anlaşılmıştı. Dolayısıyla nitelik ve nicelikçe Yunan ordusuna üstünlük sağlayabilecek bir duruma gelinceye kadar stratejik savunmada kalmaktan başka bir seçeneği yoktu.

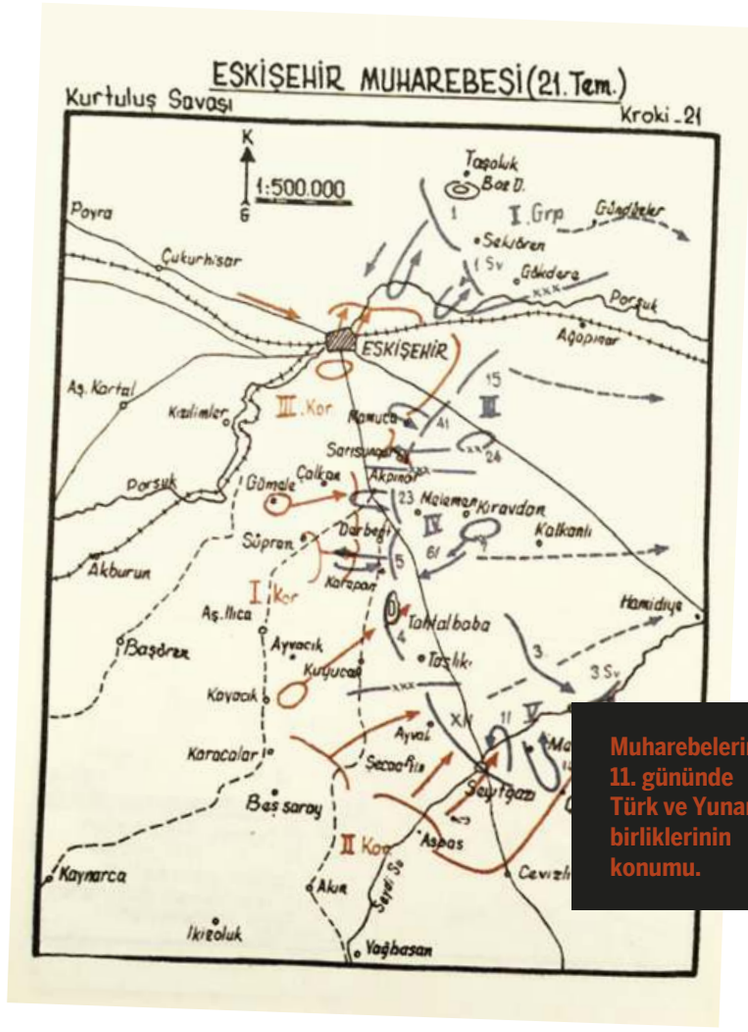
Yunan ordusunun taarruz planı, Türk ordusunu güney kanadından kuşatarak imha etmeyi amaçlıyordu.

Mayıs başında cephe teşkilatında radikal bir değişikliğe gidildi. Refet Paşa (Bele) emrindeki Güney Cephesi lağvedilerek bu kesimdeki kuvvetler İsmet Paşa (İnönü) emrindeki Batı Cephesi'ne bağlandı. Batı Cephesi emrine giren tümenlerin hepsinin doğrudan cephe komutanlığı emrinde olmasının sevk ve idarede yaratacağı zorluk göz önüne alınarak kolordu yetkisine sahip grup komutanlıkları teşkil edildi.

Bu aşamada en büyük sorun, beklenen düşman taarruzunun hangi istikametten gerçekleşeceğini doğru tahmin etmekti. Ulaşım imkân ve kabiliyetleri o kadar sınırlıydı ki bir tümeni bütün ağırlıkları ile bir noktadan diğerine taşımak çok zahmetli ve zaman alıcıydı. İsmet Paşa riski göze alamayıp birliklerini Eskişehir-Kütahya-Afyon mihverinde dört grup halinde dağıtıp savunma tertibi almıştı. Kuzeyden güneye; Albay İzzettin Bey (Çalışlar) emrindeki I. Grup, Albay Arif Bey (Ayıcı) emrindeki III. Grup, Albay Kemalettin Sami Bey (Gökçen) emrindeki IV. Grup ve Albay Halit Bey (Karsıalan) emrindeki XII. Grup tertiplenmişti. Cephe komutanlığına bağlı olan 6'ncı Piyade Tümeni, cephenin en güneyini teşkil ediyordu ve Dinar-Burdur istikametini örtüyordu. Cephenin en kuzeyinde, Gemlik-İznik arasını örten Mürettep Kolordu bulunuyordu ve doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıydı. Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasının ardından Merkez Ordusu'ndan alınarak Batı Cephesi emrine verilen 15'inci Piyade ve 14'üncü Süvari Tümenleri ile 3'üncü Kafkas Tümeni de cephe ihtiyatı olarak Eskişehir civarında tutulmaktaydı.

Yunan Taarruzu Başlıyor

Yunan askeri güç ve kabiliyetinden şüphe duyan İtilaf Devletleri, 21 Haziran'da Yunanistan'a ortak bir nota vererek taarruzun ertelenmesi ve diplomatik yollara başvurulması tavsiyesinde bulundular. Yunan hükümeti bu tavsiyeyi nazik bir üslupla reddetti. 8 Temmuz 1921'de, Bursa güneyinde toplanmış bulunan Yunan C Kolordusu, Orhaneli istikametine doğru yürüyüşe geçti. Bu bölgede bulunan Orhaneli Müfrezesi buradan ilerleyen kuvvetin iki tümen olduğu bilgisini cephe karargâhına iletmiş olmasına rağmen bu bilginin abartılı olduğu değerlendirilmişti. 10 Temmuz'da Küçük Asya Ordusu'nun diğer birlikleri de ileri yürüyüşe geçtiler. Beklenen Yunan taarruzu artık başlamıştı. İsmet Paşa bütün birliklere yayımladığı mesajında, düşmanın bütün cephelerde taarruza geçtiğini duyuruyor ve yaklaşan muharebelerin Kurtuluş Savaşı'nın kesin sonuçlu muharebeleri olabileceğini bildiriyordu.

Muharebelerin 11. gününde Türk ve Yunan birliklerinin konumu.

10 Temmuz'da taarruzun başlamasından 13 Temmuz'da düşmanın IV. ve XII. Grup savunma mevzileriyle temasa geçmesine kadar geçen üç günlük süre içinde Batı Cephesi Komutanlığı, istihbarat zafiyetinden ötürü düşman taarruzunun sıklet merkezinin neresi olduğunu kestirememişti. İsmet Paşa, Yunan taarruzu hakkında tamamen yanlış bir kanaate kapılmıştı. Hâlâ asıl taarruzun kuzeyden gerçekleşeceğini düşünüyordu.

12 Temmuz günü cephe ihtiyatı olan 15'inci Piyade ve 14'üncü Süvari Tümenleri ile Meclis Muhafız Taburu'ndan müteşekkil V. Grup kurulup Albay Fahrettin Bey (Altay) emrine verilmiş ve Tavşanlı istikametine ilerleyen düşman kuvveti karşısında açık bulunan III. Grup kuzeyine sevk edilmişti. 12 Temmuz akşamından itibaren düşman taarruzunun Afyon'un kuzeyindeki IV. ve XII. Grup mevzilerini tehdit etme ihtimali belirince derhal bu bölgeye kuvvet kaydırılmaya başlandı. Afyon'daki XII. Grup halihazırda kuzeye çekilmişti. Afyon'un savunması Mürettep →

Tümen'e bırakılmıştı. Cephe ihtiyatındaki 3'üncü Kafkas Tümeni ve III. Grup emrindeki 4'üncü Tümen de IV. Grup'u takviye emri almıştı.

Mürettep Tümen'in 12/13 Temmuz gecesi Afyon'un doğusundan çekilmesinin ardından 13 Temmuz'da Afyon işgal edildi. Yunan kuvvetleri Konya istikametinde zayıf bir örtme birliği bırakarak iki kol halinde kuzeye yöneldiler. Yunan A Kolordusu, XII. Grup mevzilerine, B Kolordusu ise IV. Grup mevzilerine doğru ilerlemeye başladı. 13 ve 14 Temmuz günlerinde takviye kuvvetlerin zamanında yetişememesinden ötürü kendi mevcudunun üç katı düşman kuvvetine karşı Tavşantepe-Oyuktepe hattını savunan XII. Grup, ağır zayiat vererek Seyitgazi istikametine doğru çekilmek zorunda kaldı ve IV. Grup'tan bir hayli uzaklaşmış oldu. Böylece IV. Grup, sonraki iki gün boyunca üç Yunan tümeninin taarruzunu tek başına karşıladı.

Türk Ordusu Bozgunun Eşiğinde

15 ve 16 Temmuz günlerinde Yunan taarruzunun en buhranlı anları yaşandı. İsmet Paşa düşmanın IV. Grup cephesinde kesin sonuç aradığını artık anlamıştı ve diğer gruplardan buraya taze kuvvetler kaydırmaya başladı. 4'üncü Tümen Albayı Arif Bey'in hatası sonucu bir gün kaybettikten sonra 14 Temmuz günü iki alayıyla Çöğürler istasyonuna ulaşmış ve alelacele Yumruçal-Nasuhçal hattını tutmakla görevlendirilmişti. 15 Temmuz sabahı Yunan 5'inci Tümeni'nin bu mevziler üzerine başlayan taarruzunda Tümen Komutanı Yarbay Nazım Bey, Yumruçal Tepe'nin tutulmadığını görünce takviye kuvvetler yetişene kadar tepeyi tutmak için karargâh süvari takımıyla tepeyi ele geçirmek üzere harekete geçti. Ancak Yunan 5'inci Tümen öncüleri tepeye halihazırda sızmışlardı. Açılan makineli tüfek ateşi sonucu 4'üncü Tümen Karargâhı ağır zayiat verdi. Nazım Bey ağır yaralandı ve Eskişehir'e nakledilmek üzere getirildiği Çöğürler istasyonunda son nefesini vererek şehit oldu. Kurmay Başkanı Şerafettin Bey ise esir düştü.

15 Temmuz günü uğranılan felaketlere rağmen savunmasına devam eden IV. Grup cephesinde taarruz sürerken, Prens Andreas emrindeki 12'nci Tümen de XII. Grup'la IV. Grup arasındaki geniş boşluktan ilerleyip IV. Grup'un gerisine sarkmaya başladı. Öğleden önce cephenin yarılmasıyla artık bu kesimde muharebenin sonucu tayin edilmiş oldu. Kemalettin Sami Bey öğleden sonra geri çekilme emrini verdi. Batı Cephesi birliklerinin tamamının kuşatılması tehlikesi ortaya çıkınca, aynı gün İsmet Paşa da Batı Cephesi'ne geri çekilme emri verdi. Böylece 17 Temmuz günü Yunan kuvvetleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan Kütahya'yı işgal etti.

Yunan askerleri, taarruz harekâtında mevzilerinde.

Türk ordusu, Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nde tamamen yok olmanın eşiğine geldi.

Mustafa Kemal Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa (sağda).

İsmet Paşa, Eskişehir'in batısında oyalama muharebeleri yapmak istiyordu ancak grupların geri çekilişi yer yer bir bozgun görüntüsü arz etmekte ve firarların önüne geçilememekteydi. 5'inci Kafkas Tümeni Komutanı Yarbay Cemil Cahit Bey'e (Toydemir) göre, "görünüş tümüyle uğursuz Balkan Savaşı'nı andırıyordu". 3'üncü Kafkas Tümeni Sıhhiye Bölüğü'nden Tabip Yüzbaşı Fuat Bey ise IV. Grup cephesi yarıldıktan sonra buradaki bozguna birinci elden tanıklık etmişti:

"Fırkalar geride nihayetsiz malzeme bıraktılar. Zabitlerin eşyaları, her şey, her şey, toplar, mitralyözler, tüfekler, cephaneler hepsi atıldı, arabalar kaldı, insanlar esir oldu. Her şey oldu. İnsanlar ezici düşmanın süngüsünden canlarını kurtarmak için kaçtılar. Hezimet o kadar kanlı değildi fakat söylenenler dehşet veriyordu. Bozulmuş bir asker, yaprağın hışırtısından korkar. O hezimeti açıklamaya kalem ve hafıza yeterli değildi."

V. Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Baki Bey (Vandemir) ise Kütahya batısında 30'uncu Alay mevzilerinde karşılaştığı manzarayı şöyle anlatıyordu:

"Alay kumandanının kalpağı başında yok… Gözleri yuvalarından fırlamış. Tabur komutanlarına yalvarıyor. 'Allah aşkına şu tepeleri tutun' diyor. Silsileyle bu sözler 'Allah'ını seven dursun' şeklinde neferlere kadar gidiyor. Emir ve kumanda yok. Bütün amirlerde askerce tavr-ı hareket kaybolmuş, laubalileşmiş bulunuyordu. Alay bu hal ile Boztepe'den Kütahya'ya doğru akıp gidiyordu."

Katimerini gazetesinin savaş muhabiri Hristos V. Nikolopolos'un Kütahya'nın doğusunda yaşanan muharebeler hakkında yazdıkları da Baki Bey'in anlattıklarını doğrular niteliktedir:

"7'nci Tümen'in ilk birlikleri, ilk tepelere vardıkları zaman hazin ve aynı zamanda komik sahnelere şahit oldular. Düşman subaylarının teşvikleri yine kendileri tarafından işitiliyordu."

Aslında firar, Batı Cephesi'nin bir türlü önüne geçemediği kronik bir sorundu. Firarilere ve ailelerine yönelik ağır cezalar hiçbir işe yaramamaktaydı. 10 Temmuz'da Yunan taarruzunun başladığı anlaşıldığında alay komutanlarına firarileri idam etme yetkisi verilmişti. 16 Temmuz günü başlayan geri çekilme esnasında cephenin her yerinden ulaşan bozgun haberleri üzerine Batı Cephesi Komutanlığı tarafından grup komutanlıklarına "hıyanet ve idaresizliği görülen zabitan hakkında tahkikat" emri verilmişti.

Mustafa Kemal Paşa Cephede

16 Temmuz'da cephede yaşanan çözülme esnasında Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar Köyü'nde bulunan Batı Cephesi karargâhı karamsar bir havaya bürünmüştü. Karargâhta bulunan Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), İsmet Paşa'nın *"Her şey bitti Yakup Kadri! Hayale yer yok… Hakikat bu!"* diyecek kadar umutsuzluğa düştüğünü anlatır. İsmet Paşa'nın içine düştüğü karamsarlık aynı gün Ankara'dan ulaşan bir telgrafla bir nebze de olsa azaldı. Mustafa Kemal Paşa cephe karargâhına gelmek istediğini yazıyordu. İsmet Paşa'nın, memnuniyetini bildiren cevabını yazmasının ardından yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Karacahisar'a ulaştı.

Mustafa Kemal Paşa, istasyonda kendisini karşılayan İsmet Paşa'nın moralini düzeltmek için onu tebrik etmiş ve *"Halen başarılısın"* demişti. Ancak İsmet Paşa, desteği için ona minnettar olduğunu söylemekle beraber, durumun bu sefer ağır olduğunu itiraf etmekteydi. Mustafa Kemal →

Paşa durumu değerlendirdikten sonra kesin kararını verdi. Bozulan ordu Eskişehir'in kuzeyinde ve güneyinde toplanacak, sonra orduya çekidüzen verebilmek için düşmanla araya büyük bir mesafe konulacaktı. Bunun için ordunun Sakarya Nehri doğusuna kadar çekilmesinin uygun olduğunu söylemişti.

Eskişehir de dahil olmak üzere geniş bir arazinin düşmana terk edilmesinin yaratacağı siyasi etkiyi Mustafa Kemal Paşa da tahmin ediyordu ancak askeri durum bunu gerektiriyordu: *"Askerliğin gereğini tereddüt etmeden uygulayalım. Diğer tür sakıncalara karşı koyarız."* Mustafa Kemal Paşa, söz konusu sakıncalara karşı koymak üzere gece Ankara'ya hareket etti. O gece trende bulunan Ruşen Eşref Bey'in (Ünaydın) naklettiğine göre Mustafa Kemal Paşa, vagonundaki sedirin bir köşesine bağdaş kurarak oturmuştu. Kahvesini içerken etrafındakilere şöyle seslendi: *"Ordu ayaktadır, sağlamdır. Çok değil, yirmi, yirmi beş gün daha vakit kazanalım. Onlara göstereceğiz. Behemehal tepeleyeceğiz."* Ona göre Eskişehir'in yahut demiryolunun kaybedilmesinin bir önemi yoktu. Ordu elde ve bir arada tutulduğu sürece Yunanların planları boşa çıkmaya mahkûmdu.

Sakarya Gerisine Çekilme

Yunan kuvvetleri ocak ve mart ayında iki kez taarruz edip aşamadıkları; ancak şimdi terk edilmiş halde bulunan İnönü mevzilerini aşarak Eskişehir'in batısına ulaştılar. 18 Temmuz günü İsmet Paşa'nın emriyle şehir tahliye edilmeye başlandı ve şehrin tahliyesi ertesi gün de devam etti. Yunan öncüleri 19 Temmuz günü öğleden sonra Eskişehir'i işgal etti. Türk kuvvetleri Eskişehir'in doğusuna çekilerek, Eskişehir'in kuzeyindeki Bozdağ'dan başlayıp Seyitgazi'ye kadar uzanan 50 kilometrelik bir cephe hattında savunma tertibi almıştı. 20 Temmuz'da Eskişehir'de toplanmış olan beş Yunan tümeni karşısında Batı Cephesi'nin dokuz tümeni bulunmaktaydı. Eskişehir'in güneyinde de Yunan kuvvetleri arasında geniş bir boşluk oluşmuştu. İsmet Paşa bu durumdan faydalanmak için bir taarruza karar verdi. IV. Grup üç tümenle Eskişehir'in doğusuna kadar ulaşmış düşmana cepheden taarruz ederken, iki tümenle de Eskişehir'in güneyinde ortaya çıkan boşluğa taarruz edecekti. I. Grup da iki tümeniyle kuzeyden taarruza destek verecekti.

21 Temmuz sabahı başlayan taarruzda Türk kuvvetleri 5 kilometre kadar ilerleme kaydetmişlerse de Yunanların bu kesime kaydırdıkları ihtiyatlarıyla yaptıkları şiddetli karşı taarruzlar sonucu bu ilerleyiş önce durdurulmuş, sonra geri atılmıştı. İsmet Paşa karanlık çöktükten sonra gruplara, düşmanla teması keserek geri çekilmeleri emrini verdi. Bu taarruz Türk tarafı için taktik bir hezimetti ancak Papulas'ın çekilen Türk kuvvetlerini takip etmek için sürdürmeyi planladığı takip harekâtını durdurmuş olması itibarıyla operatif bir başarı sayılabilirdi. Papulas mevcut durumu yeniden gözden geçirerek 23 Temmuz'da taarruz harekâtının durdurulması emrini verdi. Bu sayede Türk ordusu düşman baskısına maruz kalmadan çekilme imkânı bulmuş ve 25 Temmuz 1921 günü tüm birlikleriyle Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesini tamamlamıştı. Böylece 15 gün devam eden Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Türk ordusunun yenilgisiyle sona erdi. Yunan ordusu için muharebe taktik bir zaferden ibaretti. Türk ordusu ağır kayıplar verse de imha edilememişti. Eskişehir'i ele geçirdikten sonra

Firar eden veya dağılarak kıtalarından ayrı düşen er sayısı 30 binden fazlaydı.

Türk birlikleri çekiliyor (altta).

Yunan ordusu, 17 Temmuz'da Kütahya'yı, 19 Temmuz'da Eskişehir'i işgal etti.

Yunan askerleri Eskişehir'de (sağda).

zafer sarhoşluğu yaşayan Yunan Küçük Asya Ordusu kısa sürede bu başarısının hiçbir anlam ifade etmediğini anladı. 26 Temmuz'da Eskişehir'e gelen Kral Konstantinos başkanlığında 28 Temmuz'da toplanan harp meclisinde bu durum kabul edilmiş ve çekilen Türk ordusunu imha etmek üzere taarruza devam edilmesine karar verilmişti. Artık Sakarya Meydan Muharebesi başlamak üzereydi.

Muharebenin Ardından

Muharebelerde Türk tarafının kaybı 121'i subay olmak üzere 1.643 şehit ve 267'si subay olmak üzere 4.981 yaralıydı. 54 subay ve 320 er esir düşmüştü. Firar eden yahut muharebeler esnasında dağılarak kıtalarından ayrı düşen er sayısı ise 30.809 idi. Çekilme esnasında 55 makineli tüfek ve 18 top geride bırakılmıştı. Yunan tarafının kayıpları ise 75'i subay olmak üzere 1481 ölü ve 208'i subay olmak üzere 6472 yaralı idi. 110 er ise kayıptı.

Ordu Sakarya gerisine çekildikten sonra divan-ı harpler teşkil edilerek, muharebeler esnasında ihmali görülen subaylar ve firar eden erler yargılanmaya başlandı. İdam hükümleri verilmiş olmasına rağmen, cephe komutanlığının savaşabilecek durumdaki her bir subay ve ere ihtiyacı vardı. Ciddi kabahatleri bulunanlar hariç, idam hükümleri çoğunlukla infaz edilmemişti. Cephe gerisine çıkarılan inzibat kolları sayesinde de birliğinden ayrılan çok sayıda er toplanarak birliklerine teslim edilmişti. Ancak bazı firari gruplarla kendilerini teslim almaya çalışan inzibat birlikleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştı. Batı Cephesi Komutanlığı firar sorunu karşısında bütün grup komutanlıklarına, erlere toplu olarak yemin ettirilmesini emretmiş ve bir yemin metni tebliğ etmişti:

"Müdafaa ve muhafazasına memur olduğum hatt-ı müdafaanın bulunduğum noktasında, en şiddetli piyade ve topçu ateşi altında şehit veya mecruh oluncaya kadar sebat edeceğime, amirlerimin her türlü emrine itaat edeceğime, hiç arkama bakmaksızın gösterilen hedefe gideceğime, korkaklık göstermeyeceğime Vallahi billahi tillahi."

Cephe komutanlığı yenilgide ihmali görülenleri cezalandırırken, Meclis de yenilginin sorumlusu olarak ordunun yüksek komuta kademesini işaret ediyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa beceriksizlikle suçlanmıştı. III. Grup Komutanı Albay Arif Bey de 4'üncü Tümen'i Nasuhçal'a vaktinde göndermediği için cephenin bu kesimde yarılmasından ve Nazım Bey'in şehit olmasından sorumlu tutulmuştu. Mustafa Kemal Paşa da yıllar sonra Nutuk'ta Meclis'in kendisini hedef aldığını söyleyecekti. Meclis'teki hararetli tartışmaların ardından İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanlığı görevinden alındı. Ancak Batı Cephesi Komutanlığı uhdesinde kaldı. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olarak bilinen Arif Bey de III. Grup Komutanlığı görevinden azledildi ve bir daha savaş boyunca kendisine birlik komutanlığı verilmedi. Bu muharebeler konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında yapılan tartışmalar ise kendisinin 5 Ağustos 1921'de Başkomutan olarak ordunun başına geçmesi ve yaklaşan muharebelerin bütün sorumluluğunu üstlenmesiyle son bulacaktı ●

ZAFERDEN YENİLGİYE: SAKARYA MUHAREBESİ'NİN YUNAN CEPHESİ

YUNAN ORDUSU NEDEN KAYBETTİ?

Ankara Seferi, 1921 yılındaki Yunan büyük taarruzunun son ve en kapsamlı harekâtıydı. Ancak Yunan ordusu nihai hedefi olan Ankara'ya ulaşamadı.

Dr. Konstantinos Travlos
konstantinos.travlos@ozyegin.edu.tr

Yunan askerleri, Sakarya Muharebesi sırasında siperlerinde (solda).

Gazitepe'nin kuzeyindeki Yunan mevzilerinin bugünkü hali (altta).

Ankara Seferi, modern Yunan ordusunun en geniş kapsamlı harekâtıdır. Her ne kadar Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'ne daha fazla Yunan askeri katılsa da askeri ve coğrafi kapsam açısından Sakarya Muharebesi, Yunanlar için bir askeri doruk noktasıdır. Bu kadar önemli bir harekât, iddiaların aksine yeni Yunan hükümetinin anlık ve hayali kararı sonucu başlatılmamıştır. Yenilgi sonrasında başta Venizelos ve Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tümgeneral Viktor Dusmanes olmak üzere asker ve siyasetçilerin sert eleştirileri ve hatta sorumluları çılgınlıkla suçlamaları böyle bir kanının doğmasına yol açsa da haksızlık yapılmaktadır.

28 Temmuz 1921'de Kütahya'da toplanan harp meclisindeki asıl karar verici Başbakan Demetrius Gunares, Harbiye Bakanı Georgios Theotakis, Küçük Asya Ordu Komutanı Korgeneral Anastasios Papulas ve Kurmay Başkanı Albay Konstantinos Pallis aslında bir önceki hükümetin başlattığı savaşın gene onlar tarafından belirlenmiş siyasi hedef ve stratejisi çerçevesinde hareket ettiler. Venizelos döneminde Korgeneral Leonidas Paraskevopulos ile Tümgeneral Theodoros Pangalos'un hazırladığı 1920 yaz harekât planında Ankara Seferi, 1921 yılı Yunan büyük taarruzunun son aşamasıydı. Hükümet değişimi sonrasında Tümgeneral Konstantinos Guveles'in sunduğu Ocak 1921 planında da Ankara son hedef olarak gözükmektedir. Kısacası hükümette hangi siyasetçi olursa olsun askeri planları hangi general hazırlarsa hazırlasın Ankara, Yunan askeri stratejisinin nihai hedefiydi. Ancak Ankara'nın daimi bir işgali değil, ulaştırma ve lojistik merkez olarak kullanılmayacak derecede tahrip edilip ardından geri çekilme öngörülmüştü. Dolayısıyla Kütahya kararı radikal ve olağandışı değildir. Hatta alınan kararda harekâtın nevi olarak "akın" tabirinin kullanılması bile geçmiş karar ve planların tekrarıdır.

Ancak bu devamlılık ve benzerlikler önemli bir farkı gölgelemektedir. Önceki planlarda Ankara Seferi hep bir başarıdan faydalanma safhası olarak öngörülmüştü. Önce çift taraflı kuşatmaya imkân tanıyan Eskişehir-Kütahya-Afyon mihverinde Türk ordusu kesin sonuçlu bir muharebe ile imha edilecekti. Bu başarı sonrasında Ankara'ya bir akın düzenlenip tahrip edilmesinin bir manası vardı. Temmuz 1921'de ise böyle bir başarı mevcut değildi. Türk ordusu yenilmiş, mevzilerinden sökülmüştü ama büyük kısmı kendini kurtarmıştı. Muzafferane askeri bildiri ve kutlamalara rağmen komuta heyeti ve siyasi liderler bunun farkındaydı. Özellikle Papulas bu gerçeği idrak ettiği için ileri harekâtın devamı konusunda tereddüt içindeydi.

Taarruz kararı nasıl alındı?

Harp meclisinde Albay Ptolemaios Sarigiannis beklemeden amansız bir takip harekâtı tavsiye ederken, Yarbay Georgios Spyriadonos risklere vurgu yaparak bütünleme ve ikmal tamamlandıktan sonra ilerlemeyi teklif etmekteydi. Papulas açık görüşünü belirtmese de bazı tarihçilere göre Spyriadonos aslında Papulas'ın sözcülüğünü yapmıştı. Harekâtın devamı için birçok koşul ileri sürerek bir taraftan hükümeti iptale zorlamak istemiş, diğer taraftan da olası başarısızlığa kılıf hazırlamıştı. Kısacası harekâta komuta edecek ordu komutanı mevcut koşullar altında taarruza hevesli değildi ve başarı şansını az görmekteydi.

Yunan süvari bölüğü (solda). Yeni silah altına alınan Yunan askerleri (üstte).

Yunan ordusunun komuta kademesinde görüş ayrılığı vardı.

Peki hükümet neden Ankara Seferi'ni destekledi? Öncelikle askerler ve siyasetçiler arasında güven eksikliği bulunmaktaydı. Gunares, Papulas'ın yerine Sarigiannis gibi daha düşük rütbeli subayların görüşüne değer vermekteydi. İkincisi ekonomik ve toplumsal sebeplerden dolayı bir an önce ordunun büyük kısmının terhis edilmesi gerekmekteydi. Papulas, Eskişehir-Kütahya zaferinin barış için yetersiz kaldığını ifade etmişti. Ankara Seferi, eylül yağmurları öncesinde başlatılmazsa ordunun 1922 yılında da seferber tutulmasına ihtiyaç duyulacaktı. Yani Yunan hükümetinin alternatifi bulunmamaktaydı.

Küçük Asya Ordusu, bu sözde "akın", gerçekte büyük taarruzda üçer tümenli üç kolordu ve bir süvari tugayını kullanmaktaydı. Türk savunma tertiplenmesi bilinmediği için üç kolordu hat düzeninde Sakarya Nehri'ne doğru ilerleyecek en güneydeki B Kolordusu aynı istikamette devam ederken diğerleri Sivrihisar hizasına gelince yan yürüyüşle güneye kayacaklardı. Amaç Türklere tam ortadan taarruz edileceği izlenimi verip güneyden kuşatıcı manevra ile gerilere ulaşıp çekilmeye müsaade etmeden imha etmekti. Başlangıç tarihi 14 Ağustos olarak seçilmişti. Yani savunmalarını daha iyi hazırlamaları için Türklere iki hafta daha hediye edilmekteydi.

Yunan askerinin morali yüksekti. Kapsamlı bir taarruz değil, başarıdan faydalanma harekâtı çerçevesinde Türk ordusunun kalan döküntülerini imha edecekleri intibaı içindeydiler. Ardından da terhis kâğıtlarını alıp eve döneceklerini sanıyorlardı. Ancak kolordu komutanları askerlerinin güven ve coşkusuna sahip değildi. A Kolordusu Komutanı Tümgeneral Alexandros Kontules ile kısa süre sonra B Kolordusu komutanlığını üstlenecek Prens Andreas, Ankara Seferi'ne tamamen karşıydı. C Kolordusu Komutanı Tümgeneral Polymenakos ise harekâtın nevinin "akın" olarak isimlendirilmesinden rahatsızdı. Ona göre bütün birliklerin katılacağı büyük bir taarruz ile Ankara ele geçirilmeli ve elde tutulmalıydı. Kolordu komutanlarının rahatsızlığı yetmezmiş gibi son anda üçü tümen olmak üzere bazı kritik birlik komutanları değiştirildi. Birliğini tanımayan komutanlar, komutanını tanımayan askerlerle muharebeye gidildi. →

Yunan Ordu Komutanı Anastasios Papoulas.

Ancak en büyük sorun, ulaştırma ve lojistiğin büyük ölçüde ihmal edilmesiydi. Yarı çöl bir coğrafyada seferi ordunun önemli bir kısmı demiryolu ve ana ulaşım hatlarının uzağında intikal edip savaşacaktı. Tümenlere yerinden ikmal etmeleri emredildi. Bu bir felakete yol açacaktı. Hem askerler yeteri kadar yiyecek, yakacak ve su bulamadı hem de bölge köylüleri ağır bir bedel ödedi.

14 Ağustos'ta 120.000 mevcutlu Küçük Asya Ordusu'nun "akın" harekâtı başladı. İlk beş günde ciddi bir sorun ve direniş yaşanmadı. Sakarya Nehri geçildi ve 7'nci Tümen'e 40 km'lik bir cephe verildikten sonra A ve C kolorduları cepheye yan yürüyüşle güneye kaymaya başladı. 40 ila 80 km ilave intikal etmek gerektiği için askerler iyice yoruldu. Kullanılan İngiliz haritaları sorunluydu ve verilen sözlerin aksine su sıkıntısı ilerledikçe arttı. Baştan beri güneyden intikal eden B Kolordusu ise en kurak bölgeden geçtiği için ciddi su sıkıntısı yaşadı. Süvari tugayında ise atlar susuzluk ve açlıktan kondisyon kaybetti. Daha çatışmalar başlamadan uzak mesafeli akın yapma kabiliyeti kaybedildi.

Polatlı'ya 4 kilometre kala

Türklerin Yunan niyetini anlayıp güneye birlik kaydırmaya başladığı emareleri gelmeye başlasa da kuvvet çoğunluğunun hâlâ kuzeyde kaldığı değerlendirilerek plana göre intikal devam etti. 24 Ağustos'ta 1'inci Tümen'in hava durumu ve Türk birliğinin hatasını değerlendirerek Mangal Dağı'nı ele geçirmesi komuta kademesindeki iyimserliği perçinledi. 25 Ağustos'ta resmen taarruz başladığında kuzeyde beklenmedik iyi haberler gelmeye başladı. Dört alayı ile neredeyse 90 kilometrelik bir cephede faaliyet gösteren 7'nci Tümen, 24-30 Ağustos tarihlerinde başta Beylikköprü olmak üzere Türk ateşi altında Sakarya Nehri'ni geçip önce köprübaşı tesis etti. Ardından Türk direnişi, karşı taarruzları ve ağır zayiat vermesine rağmen Polatlı'nın 4 km yakınına kadar ulaşmayı başardı. Böylelikle planlama esnasında kuzeyde nehir geçiş ve manevranın çok maliyetli olacağı tahminin ne kadar hatalı olduğunu kanıtladı. Ancak Türk birliklerini yerinde tespit edip güneye kaymalarını engellemeyi başaramadı.

Papulas, sıklet merkezi olan B Kolordusu'nu takviye edip güneyden kuşatmayı destekleyeceğine hava keşif raporlarına itibar edip A ve C kolordularına kendi cephelerinde taarruz emri verdi. Prens Andreas iki gün kayda değer bir şey yapmadan beklerken, Türk birlikleri güney kanada yetişti. B Kolordusu iki tümeni ile 26 Ağustos'ta

Taktik başarılar operatif bir zafere dönüştürülemedi.

Yunan süvarileri Sakarya Nehri'ni geçiyor.

taarruza geçtiğinde Türk savunmasını mevzilerinden söküp Güzelcekale hattına çekilmek zorunda bıraktı. Çatışmalar 30 Ağustos'a kadar Güzelcekale-Uludağ hattında yoğunlaştı. Kolordu ağır zayiat vererek savunmayı geriye itmeye devam etti. Ancak bunu yaparken asıl görevi olan kuşatıcı manevra ile Türk geri hatlarına ulaşmayı başaramadı. Prens Andreas, bu nafile taarruzlara son verip kolordunun geriye ihtiyata çekilmesi konusunda Papulas'ı zorlukla ikna etti. Tam kolordu geri çekilecekken hatalı hava keşif raporları yüzünden tekrar 31 Ağustos'ta sonuç getirmeyen taarruzu yinelemek zorunda kaldı. Verilen zayiata rağmen kayda değer başarı sağlanamadı.

Yunan ordusunda ikmal ve iaşe sorunu

Plana aykırı olarak Yıldızdağ, Sapanca ve Toydemir Platosu'na taarruz etmek zorunda kalan C Kolordusu çok sorun yaşadığı için hem çok yavaş ilerleyebildi hem de ağır zayiat verdi. Türk savunmasının başarısı ve zorlu arazi koşullarının yanı sıra tümen komutanları alaylarına emir komuta edemedi. Bazı alaylar emirleri dikkate almayıp ya kendilerince doğru olanı yapmaya çalıştı ya da hiçbir şey yapmadı. 2'nci İnönü'de ciddi derecede sarsılan 10'uncu Tümen en ürkek ve etkisiz birlikti. Türk uçaklarının kolordu ve 3'üncü Tümen karargâhlarını vurması ise durumu daha da kötüleştirdi.

Kontules'in A Kolordusu ise en ağır görevi üstlenmek durumunda kaldı. Karşısında Türk savunmasının en kuvvetli olduğu bölge bulunmaktaydı. Ancak önemli bir avantajı da vardı. İlk defa ağır topçunun beraberce aynı bölgede kullanılmasına karar verilip Kontules'e tahsis edilmişti. Ayrıca tümen ve alay kademeleri arasında komuta sorunu yaşanmadı. Ancak bütün orduyu etkileyen koordinasyonsuzluk A Kolordusu'nu da etkiledi. 7'nci Alay Komutanı Demetius Papanikolaou'nun emirler hilafında gece gerçekleştirdiği taarruzla Türk 56'ncı Alayı'nı baskına uğratıp geriye püskürtmesi, alay komutanı ve sancağını ele geçirmesi kolordunun en önemli başarısı oldu.

29 Ağustos sonrasında kuşatıcı manevradan vazgeçildi ve Çal Dağı bölgesindeki başarıdan istifade edilip bir yarmaya kalkışıldı. Ama bunu gerçekleştirmek için gereken sıklet merkezinin kaydırılması zamanında gerçekleştirilemedi. Zorlukla elde edilen taktik başarılar operatif bir zafere dönüştürülemedi. Muharebeler uzadıkça ikmal ve iaşe sorunu katlanarak arttı. Topçu mühimmatı ikmali gerçekleştirilemediği için birlikler çoğu zaman yetersiz ateş desteği altında taarruz etmek zorunda kaldı. Hem gereksiz zayiat verdi hem de hedeflere zamanında ulaşılamadı. Yiyecek ve su ikmalinde ise durum çok daha kötüydü. Askerler görevlerini aç ve susuz yapmak durumunda kaldı.

Yunan geri çekilmesi sırasında yıkılan bir köyde dede ve torunları.

Ordu, kolordu ve tümen kademelerinin büyük ölçüde görev ve sorumluluklarını yapamadığı bu harekâtta yükü alay ve daha alt kademe komutanlar ve askerler yüklendi. Cesur, inatçı ve kararlı bir şekilde vatanını savunan Türk askerleri karşısında aç ve susuz günlerce taarruz etmek zorunda kaldılar. Doğal olarak bazı birlikler daha büyük başarılara imza attı. Ama 27'nci ve 28'inci alaylar gibi en ürkek birlikler bile yeri geldiğinde komutanlarının teşvik ve örnek olmasıyla kapasitelerinin ötesinde gayret gösterdiler. Doğal olarak bunun bedeli ağır oldu. 12'nci Tümen dışındaki birliklerin tamamı ağır zayiat verdi ve Yunanistan'ın kaybettiği subay ve askerlerin yerine aynı kalitede yenilerini koyma imkânı bulunmamaktaydı.

Askerler ile alt ve orta kademe subayların cesaret ve feragati stratejik ve operatif hataları gidermeye yeterli olmadı. Ana ikmal üs ve hatlarının uzağında ciddi komuta ve koordinasyon sorunları yaşayan Küçük Asya Ordusu elde ettiği taktik başarıları operatif bir zafere dönüştüremedi. Papulas'ın en büyük başarısı Türk savunması ile teması kesip birliklerini imha olmadan geri çekebilmesidir. Fakat bu çekilme esnasında Türk takibini zorlaştırmak için terk edilen bölgenin yakılıp tahrip edilmesi ise bir utanç kaynağıdır ●

YENİLGİDEN ZAFERE

SAKARYA MUHAREBESİ'NİN TÜRK CEPHESİ

ZAFER NASIL KAZANILDI?

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde dağılan ordu, Sakarya Nehri'nin doğusunda bu kez ölüm kalım savaşı verecekti.

Prof. Dr. Mesut Uyar
mesutuyar@gmail.com

Eskişehir taarruzu 21 Temmuz 1921'de başarısızlıkla sonuçlandı. Kaçan askerler ve halk, Balkan hezimetine benzer felaket görüntüleri sergilemeye başlayınca yenilgiyi kabullenmek dışında çare kalmamıştı. İnönü zaferleri sonrasında şişirilen umut ve kendine güven balonu Kütahya-Eskişehir yenilgisiyle fena şekilde patlamıştı. Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa mevcudunun yarısını kaybetmiş ordusunu nasıl kuracağını düşünürken, siyasi muhalifler Meclis'te, askeri rakipleri ise ordu içinde onun kellesini talep etmekteydi.

Ordunun yeniden teşkilatlanma, tertiplenme ve bütünleme için en az iki hafta süreye, güçlü bir savunma hattına ve düşman ile araya emniyetli bir mesafe koymaya ihtiyacı vardı. Bütün bunları sadece Sakarya Nehri sağlamaktaydı ama Sakarya gerisine çekilmek demek, savaşmadan geniş bir bölgeyi ve burada yaşayan halkı düşmana terk etmek demekti. İsmet Paşa, bunu →

Mustafa Kemal Paşa ve yaveri Salih Bozok, Zafertepe'de.

söylemeyi göze alamadığı için devreye Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa girdi. "Askerliğin icabını tereddütsüz tatbik edelim" diyerek kararın siyasi ve insani maliyetinin sorumluluğunu üstüne aldı. Ordu, 25 Temmuz'da düşmanla teması kesip büyük ölçüde Sakarya gerisine çekilmeyi tamamladı.

Kütahya-Eskişehir Muharebesi böylelikle sona ermişti ama bu kez yeni bir muharebenin Meclis'te verilmesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Yenilgi Mustafa Kemal Paşa ve hükümetine muhalif olanlara tarihi bir fırsat sunmuştu. İstanbul'da ve Bekir Sami (Kunduh) Bey etrafında toparlanmış olan ılımlı muhalifler, İnönü zaferleri sonrasında büyük bir siyasi fırsatın kaçırıldığını iddia ederek durum daha kötüye gitmeden bir an önce antlaşma masasına oturulmasını istemekteydi. Muhafazakâr muhalifler ve bazı asker kökenli milletvekilleri ise Bolşeviklik ve cumhuriyetçiliği suçlamaktaydı. Onlara göre savaş devam ederken girişilen siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar birlik ve beraberliği sarsmış ve asker cepheden kaçmıştı. Bu grup içinde yer almayan Kazım (Karabekir) Paşa bile gönderdiği mesajda savaş sonrasında cumhuriyet ilan edilmemesi için güvence istemişti. İttihatçı muhalifler ise Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçip liderliği üstlenmesini talep etmekteydi. Uzun görüşmeler sonrası Sovyet liderlerini ikna eden Enver Paşa, 31 Temmuz'da Moskova'dan ayrılıp Batum'a gitti. Gelişmeleri Türkiye hududundan takip edip ilk fırsatta Anadolu'ya geçme niyetindeydi.

Hedef ve yöntem konusunda aralarında ciddi farklar ve hatta düşmanlıklar bulunan muhalifleri birleştiren tek konu ise yenilginin sorumlularının ağır bir şekilde cezalandırılmasıydı. İsmet Paşa ve Albay Ayıcı Arif Bey çoktan suçlu ilan edilmişti. Gerçekten de İsmet Paşa yanlış tertiplenme, tereddüt ve geç kararlarıyla Ayıcı Arif ise emre itaatsizlik ve pasifliği ile yenilgide rol sahibiydiler. Ancak muhaliflerin sadece İsmet ve Arif ile yetinmeyecekleri, hemen ardından Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alacakları aşikârdı. Ayrıca bütün eksikliklerine rağmen İsmet Paşa'nın yerini doldurabilecek kalitede bir komutan ve kurmay subay bulunmamaktaydı.

Muhaliflerin hedefinde İsmet Paşa vardı.

Mustafa Kemal Paşa cephede.

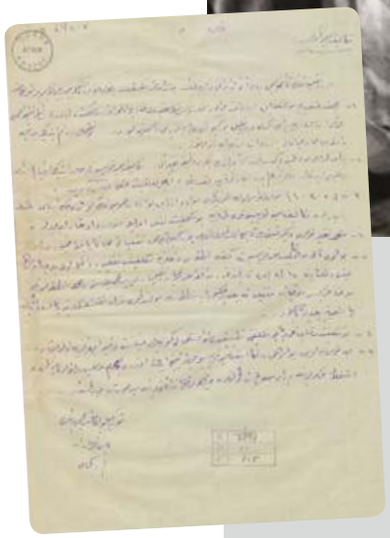
Mustafa Kemal ve Fevzi paşalar kendilerini ortaya koyarak İsmet Paşa'ya sahip çıktılar. İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'nı bıraktı ama Batı Cephesi Komutanlığı'nı muhafaza etti. Ayıcı Arif Bey ise birlik komutanlığından alınıp cephe gerisine çekildi. İstediğini elde edemeyen muhalefet, bunun üzerine savaşın askeri komutasının tek elde toplanmasını yani Meclis adına orduya komuta edecek bir "başkomutan vekili" ihdasını talep etmeye başladı. Amaçları yeni bir yenilgi yaşandığında Mustafa Kemal Paşa'yı tasfiye etmekti. Hükümeti destekleyen milletvekillerinin bir kısmı da aynı görüşteydi. Uzun tartışma ve pazarlıklar sonrasında Mustafa Kemal Paşa kendisine olağanüstü yetkiler verilmesi ve unvanın "başkomutan" olması kaydıyla bu talebi kabul etti. Dolayısıyla muhaliflerin manevrasını kendi lehine çevirmeyi başardı. Zaten 5 Ağustos sonrasında milletvekillerinin bir kısmının cephe de dahil farklı görev yerlerine gitmesi, kalanların önemli kısmının izin bile almadan aileleri ile Anadolu'nun içerilerine kaçması ile Mustafa Kemal Paşa'nın mutlak liderliği iyice tesis oldu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa

On gün devam eden Meclis muharebesi yüzünden muharebe için hazırlıklar ve alınması gereken önemli kararlar gecikti. 12 Ağustos'ta talihsiz bir kaza sonucu Mustafa Kemal Paşa yatağa düştü. Neyse ki Yunanlar kazandıkları zaferi sindirmekte zorlandıkları ve müteakip harekât hakkında endişeleri bulunduğundan 14 Ağustos'a kadar ileri harekete geçmedi. Doğru düzgün haritası bile olmayan Sakarya bölgesinde birliklerin tertiplenmesi ve savunma hazırlıkları başlatılırken Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Ağustos'ta "Tekâlif-i Milliye" emirlerini yayımladı. Bunlar yaygın kanaatin aksine olağanüstü vergi değil vatandaşın elindeki silah, hayvan, araç, eşya ve yiyeceklerin tamamı veya bir kısmına el koyan ve bedeni çalışma mecburiyeti getiren seferberlik emirleridir. Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan usulsüzlük ve yolsuzluklardan ders alınarak uygulama yetkisi sivil ve askeri yetkililere değil, mahalli komisyonlara verilmişti.

Yaklaşık 40.000 askeri ve binlerce silahını kaybetmiş Batı Cephesi için öncelik Kütahya-Eskişehir öncesi personel (6.000 subay ve 116.000 er) ve silah (60.000 tüfek) sayılarına ulaşmaktı. Fiilen İç Anadolu dışında askere alma kaynağı bulunmadığı için çözüm diğer cephelerden birlik kaydırmaktı. Doğu Cephesi'nde mevcutları yüksek dört piyade ve bir süvari tümen vardı. Ama Kazım Paşa kendi hesap- →

Tekâlif-i Milliye emirleri belgesi (solda).

Tekâlif-i Milliye Emirleri

1. Her ilçede Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurulacak.
2. Halk, elindeki silah ve cephaneyi üç gün içinde orduya teslim edecek.
3. Her aile bir askeri giydirecek.
4. Yiyecek ve giyecek maddelerinin yüzde 40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.
5. Ticaret adamlarının elindeki her türlü giyim eşyasının yüzde 40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.
6. Her türlü makineli aracın yüzde 40'ına el konacak.
7. Halkın elindeki binek hayvanlarının ve taşıt araçlarının yüzde 20'sine el konacak.
8. Sahipsiz bütün mallara el konacak.
9. Tüm demirci, dökümcü, nalbant, terzi ve marangoz gibi iş sahipleri ordunun emrinde çalışacak.
10. Halkın elindeki araçlar bir defa olmak üzere 100 km'lik mesafeye ücretsiz askeri ulaşım sağlayacak.

ları yüzünden birlik göndermek istemedi. Zorlukla 12'nci Tümen alınabildi. O da intikale geç başladığı için muharebe bittikten sonra cepheye ulaşabildi. Güney Cephesi'nden Albay Selahattin Adil'in 2'nci Kolordusu (5'inci ve 9'uncu tümenler) Sakarya güneyine sevk edildi. Altı gün süren zorlu intikal (367 asker firar ederken 322 asker hastanelik oldu) sonrasında kolordu güçlükle düşman taarruzu öncesinde, 18 Ağustos'ta mevzilerine yetişebildi. Merkez Ordu, 16'ncı Tümeni gönderdi. Tümen, sekiz günlük intikal sonrasında yorgun ve dağılmış bir şekilde 20 Ağustos'ta cepheye geldi. Kuzeydeki Albay Kazım'ın (Özalp) Mürettep Kolordusu ise sorumluluk bölgesini süvari alayı ve milis müfrezelerine bırakıp 17'nci Tümen adı altında yeniden teşkilatlandırıldıktan sonra 17 Ağustos'ta cephenin kuzeyinde yerini aldı. Meclis'teki tartışmalar yüzünden birlik kaydırma gecikmişti ve gelen birlikler dinlenemeden muharebeye girmek zorunda kalacaklardı.

İkinci önemli sorun, 80 kilometreye ulaşan cephede nasıl yerleşileceğiydi. Cephe topoğrafik açıdan üç parçaya ayrılmaktaydı. Porsuk Çayı kuzeyi Ankara'ya en yakın bölgeydi ama arazi engebeli ve doğuya doğru birbiri ardına uygun savunma hatları sağlamaktaydı. Ayrıca Yunanların asıl hedefi olan Türk ordusunun imhasını bu bölgeden yapılacak bir taarruzla temin imkânı bulunmamaktaydı. İkinci bölge, Porsuk güneyi ile Sakarya Nehri'nin batıdan gelip kuzeye dönüş yaptığı Göktepe arasında uzanan orta arazi kesimiydi. Demiryolu ve iyi evsaflı stabilize yollar bulunduğundan

Sağdan itibaren Binbaşı Salih (Omurtak), Halide Edip (Adıvar), Binbaşı "Sarı" Emin (Özer), Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu), Yüzbaşı Şükrü (Sökmensüer), Binbaşı Hayrullah (Fişek), Binbaşı Tahir Şemseddin (Taner), Binbaşı Muharrem Mazlum (İskora), Yarbay Kemal (Doğan), Albay Asım (Gündüz) (yerde bağdaş kuran), Tuğgeneral İsmet (İnönü) sol tarafta ayakta, Fethi (Okyar), karşısında Mustafa Kemal Paşa.

“Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır.”

büyük birlik harekâtı ve ikmal açısından en uygun bölgeydi. Ancak ateş altında Sakarya’dan nehir geçişi yapma ve Türk savunma hattını yarma mecburiyeti bulunmaktaydı. Hızlı davranılmazsa Türk birliklerini çekilmeden imha etme şansı bulunmuyordu. Sakarya’nın güney bölgesi ise Yunanların arzu ettiği kuşatma manevrası için tek uygun yerdi. Nehir dost bölgede geçilmekte ve taarruza çok müsait dalgalı bir topoğrafyası vardı. Ancak ikmal yollarının uzağında yer aldığı gibi yarı çöl arazi büyük birlikleri beslemek bir yana, su ihtiyacını bile karşılamamaktaydı. Bu potansiyel sorunlara rağmen asıl taarruz bölgesi olarak güney seçildi. Çünkü Kütahya-Eskişehir’de zaferi getiren, kuzeyde Türk birliklerini tespit edip güneyde kuşatıcı manevra yapma planının aynısının arazi koşulları farklı olsa da aynen uygulanması tercih edildi.

Fevzi Paşa’nın savunma planı

Türk tarafı mevcut bilgi, istihbarat ve tecrübeler sayesinde Yunanların güneyden bir kuşatıcı manevraya kalkışacaklarını tahmin etmişti. Bilinmeyen, bu manevraya kaç kolordunun tahsis edileceğiydi. Plan stratejik savunmayı esas almıştı. Yalnız bir hattın ölümüne savunulması yerine düşmana zayiat verdirip iyice yıprattıktan sonra gerideki hatlara çekilmeyi öngören bölge savunması konsepti benimsenmişti. Düşman iyice zayıfladıktan sonra karşı taarruzlarla imhası öngörülmekteydi. Fevzi Paşa ana savunma planını hazırladı ama bunun uygulamasını İsmet Paşa’ya bıraktı.

İsmet Paşa, iki kolordu kuşatıcı manevrayı yaparken bir kolordunun cephenin ortasından taarruz edeceğini değerlendirmekteydi. Ayrıca kişiliği gereği ihtiyatlı olduğundan kuzeye Albay Kazım’ın Mürettep Kolordusu, orta kesime Albay Deli Halit’in 12’nci Grubu, Albay Kemalettin Sami’nin (Gökçen) 4’üncü Grubu, güneye ise Yusuf İzzet (Met) Paşa’nın 3’üncü Grubu, Albay Fahrettin’in (Altay) 5’inci Süvari Grubu ile güneyden gelecek Albay Selahattin Adil’in 2’nci Kolordusu’nu tahsis etti. Albay İzzettin’in (Çalışlar) 1’inci Grubu ise cephe ihtiyatıydı.

Bu plandaki en büyük sorun, Sakarya’nın önceden savunmaya hazırlanmamış olmasıydı. Yani 25 Temmuz’dan itibaren bölgeye yerleşmeye başlayan birliklerin kendi mevzi ve tahkimatını kendilerinin kazması gerekiyordu. Asıl Yunan taarruzunun beklendiği güney kanadına başlangıçta az birlik tahsis

edildiği için savunma hazırlıkları zayıf kalacaktı. Daha da kötüsü en kritik birlik 2'nci Kolordu, 18 Ağustos'a kadar yerine ulaşamayacaktı. Yorgun argın geldikten beş gün sonra hazırlıksız bir şekilde Yunan B Kolordusu'nun taarruzuna maruz kalacaktı. Birlikler ilk savunma hattını bile hazırlayamadığı için geride değiştirme mevzileri kazılamadı. Muharebe esnasında her geri çekilmede bu eksiklik hissedilecekti. Sakarya Muharebesi boyunca birlikler savaşmaktan çok yürümek ve mevzi kazmak zorunda kalacaktı. İkinci sorun ise Yunan niyet ve maksadının erken anlaşılması ve buna göre birlik kaydırmalarının hızlı yapılmasıydı. Cephe gerisinde doğru düzgün yol bulunmadığı ve tümenler yeteri kadar yük hayvanına sahip olmadığı için mevziiye yerleşmiş bir birliği yerinden çıkarıp başka bir yere sevk etmek zor, yıpratıcı ve zaman alıcıydı.

Yunan ordusunun taarruzu başlıyor.

14 Ağustos'ta Yunan ileri hareketi başladı. B Kolordusu doğrudan Türk güney kanadına doğru giderken diğer iki kolordu Sivrihisar istikametinde yürümekteydi. Örtme birliklerinin akın ve tacizleri yetersiz kaldı. Yunan birlikleri hız azaltmadan ve zayiat vermeden 16 Ağustos'ta Sakarya bölgesine ulaştı. Türk savunma hattının Sakarya Nehri'nin doğusunda olduğu anlaşılınca 7'nci Tümen kuzeyde bırakılıp geri kalan beş tümen yan yürüyüşle Sakarya güneyine kaymaya başladı. İşte tam bu esnada İsmet Paşa ikinci büyük hatasını yaptı. Gelen keşif raporlarına rağmen 20 Ağustos'a kadar orta bölge ve ihtiyattan güneye birlik kaydırmadı. Emri verdiğinde ise gene ihtiyatı elden bırakmayıp tümenleri kademeler halinde gönderdi. Bunun sonucunda ilk Yunan taarruzlarını göğüsleyen zayıf Türk savunması gereksiz arazi ve asker kaybı yaşadı. Üstelik Türk savunma hattına yan verip üç gün bu şekilde intikal eden Yunan birliklerinin içine düştükleri zafiyet ve hassaslıktan da istifade edemedi. Oysa sayıca üstün Türk süvarisi topçu koruması altında ciddi zayiat verdirebilir ve yürüyüş düzenini bozup geciktirebilirdi. İsmet Paşa'nın güneye kayma emrini geç ve kademeli vermesi yüzünden panik yaşanıp gereksiz riskler göze alınırken, Adana'dan intikal etmekte olan 2'nci Kolordu Yunan ilerlemesi karşısında Konya bozkırında tek başına kalmıştı. Yunanların yavaş ve temkinli olması sayesinde aradan sıyrılıp görev yerine ulaşabildi.

Mangal Dağı, Yunanların elinde

23 Ağustos'ta cephe boyunca Yunan taarruzları başladı. Güneyde 2'nci Kolordu bölgesinde Mangal Dağı'nı savunmakla görevli 5'inci Tümen yağmur ve fırtına yüzünden Yunan 1'inci Tümen'in yaklaştığını geç fark etti. Gece boyu devam eden muharebeler esnasında 24'üncü Alay kuşatıldığını sanarak geri çekildi. Bu durum bütün tümeni etkilediği için tümen komutanı Yarbay Kenan (Dalbaşar), Selahattin Adil'i ikna edip Mangal Dağı'nı tahliye etti. Olayın duyması üzerine tümen komutanı görevden alındı. Selahattin Adil ağır şekilde azarlandı ve Fevzi Paşa güney kanadın komutasını üstlenmek üzere bölgeye intikal etti. Yunan B Kolordusu'nun karşısında sadece süvari örtme perdesi olmasına rağmen yavaş ilerlemesi olası bir felaketi önledi.

Kuzeyde Türk birliklerini tespit etmek için bırakılan Yunan 7'nci Tümen'i, 23/24 Ağustos gecesi savunmaya fark ettirmeden tahrip edilmiş Beylikköprü'nün yanına yüzer köprü inşa etmişti. Sabahleyin baskın tarzında bir taarruzla

GÜN GÜN SAKARYA MUHAREBESİ

5 Ağustos 1921
TBMM, Mustafa Kemal Paşa'ya Türk ordusunun Başkomutanlığı yetkisini veren kanunu kabul etti.

7-8 Ağustos 1921
Tekalif-i Milliye emirleri yayımlandı. Halk elindeki silah ve cephaneyi orduya teslim etti.

14 Ağustos 1921
Yunan ordusunun ileri harekâtı başladı. Birlikler iki gün sonra Sakarya bölgesine ulaştı.

23 Ağustos 1921
Taarruza geçen Yunan birlikleri Mangal Dağı'nı ele geçirdi. 5. Tümen Komutanı Yarbay Kenan Bey görevden alındı.

26 Ağustos 1921
Türk ordusu için Sakarya Muharebesi'nin en zor ve kanlı günü. Ankara'nın tamamen tahliyesi gündeme geldi.

27 Ağustos 1921
Mustafa Kemal Paşa: "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz."

30 Ağustos 1921
Yunan birlikleri, bölgenin en kritik arazisi Çal Dağı'nın bir kısmını ele geçirdi.

6-7 Eylül 1921
Türk keşif kolları ve hücum birlikleri baskın ve akın düzenlemeye başladı.

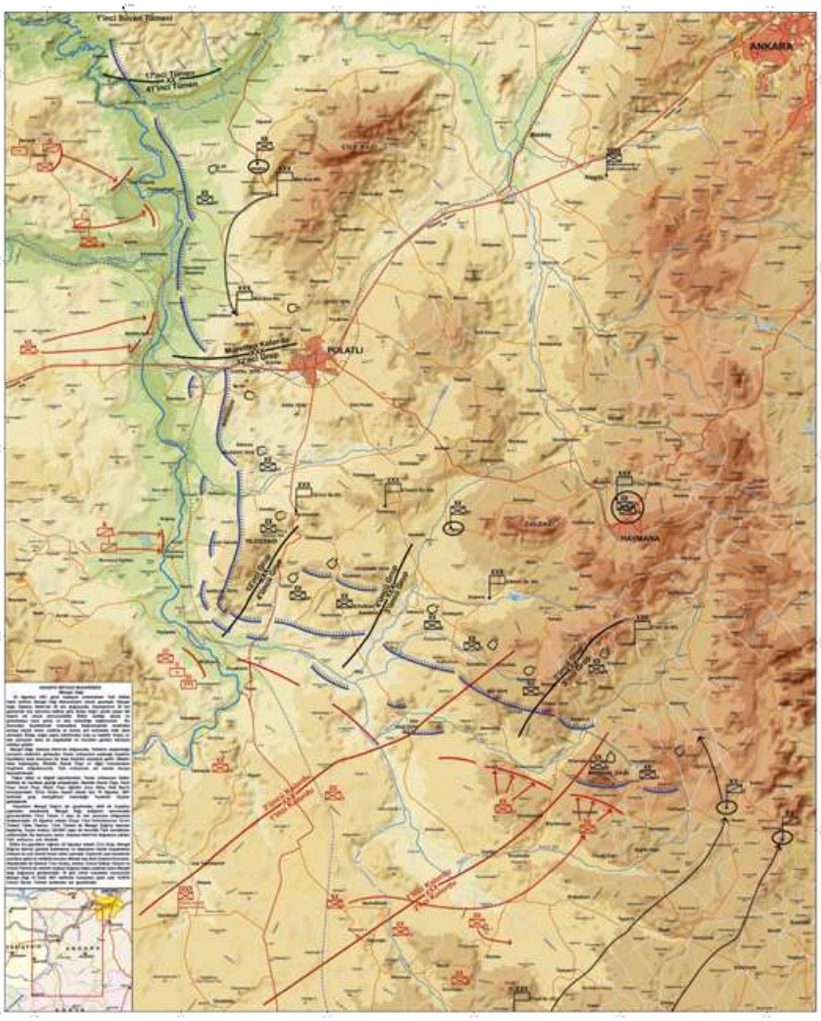
10 Eylül 1921
Türk birlikleri Duatepe ve Mangal Dağı'nı ele geçirdi.

12/13 Eylül 1921
Yunan birlikleri Sakarya Nehri'nin batısına geçti. Sakarya Muharebesi, Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

nehri geçip 143'üncü Alayı geri püskürttü. Mürettep Kolordu ve 12'nci Grup'un koordineli taarruzları ile Yunan girmesi kontrol altına alındı. Ama köprübaşı imha edilemedi. Yunan 7'nci Tümeni olağanüstü bir performans gösterip muharebe boyunca ciddi sorunlara yol açacaktı. Özellikle bölgedeki tümenlerin çoğu güneye kaydırıldıktan sonra Albay Kazım Polatlı'ya savunmada büyük güçlükler yaşayacaktı.

Felaketler zinciri 25 Ağustos günü de devam etti. Mangal Dağı'nı ele geçiren A Kolordusu'nun yeni hedefi Türbe Tepe'ydi. Tepeyi yeni devralmış olan 7'nci Tümen geceden beri yoğun taarruzlara maruz kalmaktaydı. Sabahleyin düşmanın takviyelerle taarruza devam etmesi üzerine tutunamayıp geri çekildi. Bu, bardağı taşıran son damla oldu. Anlaşıldığı kadarıyla birlik komutanları bölge savunma stratejisini yanlış anlamıştı. Evet, esas olan düşmana zayiat verdirip zaman kazanırken, kuvvet kaptırmadan yeni mevzilere çekilmekti. Ama kritik arazi kesimi bu kadar çabuk terk edilmemeliydi. Üstelik art arda gelen kötü haberler moral ve motivasyonu bozmaktaydı. Fevzi Paşa, 2'nci ve 3'üncü grupların ihtiyatlarını kullanarak koordineli bir karşı taarruzla akşama doğru Türbe Tepe'yi tekrar ele geçirdi.

Türbe Tepe Muharebeleri devam ederken iki gündür atıl bekleyen Prens Andreas'ın B Kolordusu, Mangal Dağı doğusundan kuşatıcı manevrasını yapmaya başladı. Daha birkaç saat önce boş bulunan bu bölgeye Albay İzzettin'in 1'inci Grup'u yetişmişti. İki kolordu da açılmış ilerlerken birbirine çattılar ve tesadüf muharebesi tarzında çatışmalar başladı. Gün boyu devam eden muharebelerde Yunanlar durduruldu →

Sakarya Muharebesi'nin ilk gününde Türk ve Yunan birliklerinin konumu (üstte).
KADİM KOÇ ARŞİVİ

Taarruz eğitimi yapan Türk birliği (altta).

26 Ağustos Türk ordusu için en kanlı gündü.

ama İzzettin Bey de elindeki süvariyi etkin kullanamadı. 5'inci Süvari Grubu ise cephenin çok ilerisinde, Yunan ikmal tesis ve konvoylarına saldırmaktaydı. Sakarya Muharebesi boyunca Türk tarafı süvari üstünlüğü ve araziyi tanıma avantajından yeterince istifade edemedi. Süvari subayları düşmanın hemen gerisinde riskli taarruz ve akınlar yerine derinlikteki savunması zayıf lojistik tesis ve birlikleri hedef almayı tercih ediyordu. Çünkü düşman piyadesiyle karşı karşıya kaldıklarında makineli tüfek ve topları az ya da hiç olmadığından, ateş gücü açısından büyük zafiyet yaşamaktaydılar.

Ankara'nın tahliyesi gündemde

Papulas ve kurmayları kendi hazırladıkları plan gereğince B Kolordusu'nu takviye edip kuşatıcı manevrayı gerçekleştirmeye çalışacaklarına cephe boyunca taarruza devam emri verdi. 26 Ağustos günü Türk tarafı için Sakarya Muharebesi'nin en zorlu ve kanlı günü oldu. Kuzeydeki Yunan 7'nci Tümeni, Polatlı istikametindeki taarruzuyla toplam dört tümeni tutmayı ve güneye birlik kaymasını engellemeyi başardı. 4'üncü Grup ağır zayiat vermesine rağmen C Kolordusu'nun ilerlemesini engellerken benzeri şekilde 3'üncü Grup da A Kolordusu'nun iki tümeni ile başa çıkmayı başardı. A ve B kolordularının birer tümeninin taarruzlarına maruz kalan 2'nci Grup ise gün boyu büyük zorluk çekti. Birkaç defa el değiştiren Türbe Tepe sonunda kaybedildi. 1'inci Grup gün boyunca B Kolordusu'nun kuşatıcı manevralarını engelledikten sonra 2'nci Grup'un çekilmesi ile zor durma düştü. Prens Andreas'ın taarruza ara vermesi İzzettin Bey'i kurtardı. Savunmanın yaşadığı krizden habersiz olan 5'inci Süvari Grubu günü dinlenmek ve ertesi gün derinlikte yapacakları akın için hazırlıkla geçirdi. Oysa düşmanın taarruz eden birliklerinin hemen gerisinde görüntü verip gösteri taarruzu yapsa 1'inci ve 2'nci grupları rahatlatabilirdi.

Cephede bu kriz yaşanırken Alagöz'de cephe karargâhında sedye üstünde muharebeyi takip eden Mustafa Kemal Paşa olası bir felakete hazırlık çerçevesinde Ankara'nın tamamen tahliyesine yönelik uyarı emrini verdi. Savunma bütünlüğünü muhafaza edip Yunan kuşatması gerçekleşmeyince emir iptal edildi. Günün kahramanı Fevzi Paşa'ydı. Güney kanatta bir krizden diğerine koşarak grup ve tümen komutanlarının işlerine doğrudan müdahale etmeden onları yönlendirmeyi ve övücü sözlerle onları cesaretlendirmeyi başardı.

27-30 Ağustos arasında Yunanlar cephe boyunca taarruz ve güneyden kuşatma arayışına devam etti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar cephe karargâhında savunmanın bütünlüğünü muhafaza ederek birlikleri gereken kadar geri çekti. Fevzi Paşa ise güneyde gitgide doğuya kayan Yunan B Kolordusu'nun manevrasını kanat kırıp 12'nci Grup ve 5'inci Süvari Grubu'nu savunmaya ekleyerek boşa çıkardı. Bu arada 5'inci Süvari Grubu savunma hattına geçmeden önce 27 Ağustos günü sabah saatlerinde Uzunbey Köyü'n-

Sakarya Nehri üzerine inşa edilen köprülerden biri.

KORAY ÖZALP ARŞİVİ

deki Yunan tesislerine akın düzenledi. Fahrettin Bey köyde lojistik birlik ve tesisler var diye düşünürken farkında olmadan Yunan ordu karargâhına baskın düzenlemiş oldu. General Papulas ve Veliaht Prens Georgios canlarını zor kurtardı. Yoğun direniş ve verilen yeni emir üzerine 5'inci Grup baskına son verdi.

30 Ağustos günü muharebenin bir başka dönüm noktası gerçekleşti. Daha önce Yıldızdağ, Toydemir ve Sapanca bölgelerini ele geçiren C Kolordusu bugün bölgenin en kritik arazi arızası Çal Dağı'nın bir kısmını ele geçirdi. Kuzeydeki 7'nci Tümen ise Kartal Tepe sonrasında Karadağ'ı alarak Polatlı tren istasyonuna çok yaklaşmıştı. Papulas ve kurmayları umutsuz görünen kuşatma manevrasını sona erdirip doğan yarmadan istifade etmeye karar verdi. B Kolordusu bir tümenini bırakıp kuzeye kaydırıldı.

Yunanların hem Polatlı hem de Haymana'ya ulaşmak üzere olduğu haberleri Ankara'da yeni bir paniği başlatırken, Mustafa Kemal Paşa ve diğer üst düzey komutanlar zafere yaklaştıklarının farkındaydı. Çünkü Yunanlar artık asıl amaçları olan Türk ordusunu imhadan vazgeçmişti. Şimdi daha kolay olanı, Ankara'yi ele geçirmeyi hedeflemekteydiler. Yapılması gereken, savunmayı yeniden tertipleyip Yunanların son enerjilerini tüketmesini temin etmekti. Artık sakinleşen güney kanat 1'inci Gruba teslim edilip buradaki birlikler Çal ve kuzeye kaydırılmaya başlandı. Joker gibi önce kuzeyde, sonra güneyde kullanılan Deli Halit Bey ve 12'nci Grup şimdi 2 Eylül'de kaybedilen Çal Dağı'nın sorumluluğunu üstlendi.

Halit Bey sıra dışı bir birlik komutanı ve delifişek bir subaydı. Kurmay değildi. Planlama ve karargâh hizmetleri konularında hem bilgisizdi hem de önem vermemekteydi. Birliklere kendi kafasına göre ve oldukça anarşik bir tarzda emir-komuta ederdi. Ancak ilginç bir şekilde kimsenin anlamadığı ve astlarının nefret ettiği bu yöntemler hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı'nda netice verdi. Mustafa Kemal Paşa'ya aşırı sadık ve itaatkârdı. Bu yüzden Kazım Karabekir Paşa'yla arası bozulmuştu.

Kuşatmadan yarma harekâtına dönüş Yunan tarafına beklediğini vermedi. Papulas, güneyden kaydırdığı B Kolordusu'ndan bir türlü istifade edemedi. Kolordu büyük ölçüde atıl bir şekilde cephe gerisinde bekledi. 11 gündür yarı aç ve çoğu zaman susuz taarruz eden askerleri maddi ve manevi açılardan tükenmişti. Birliklerin tamamı ağır zayiat verdiğinden başlangıçtaki sayısal üstünlük de kaybedilmişti. Bu yüzden 3 Eylül günü birliklere bir gün dinlenme verdi. Ertesi gün taarruzlar tekrar başladığında dinlenmenin fayda yerine zarar verdiği ortaya çıktı. Subay ve askerlerin gayret ve istek eksikliği iyice artmıştı. Bir birlik taarruz ederken komşu birlik hiçbir şey yapmadan seyredebilmekteydi.

Yunan cephesindeki gelişmeleri takip eden Fevzi Paşa'ya göre yarma tehdidi sona ermişti. Artık en büyük tehlike muharebenin bir mevzi harbine dönüşmesiydi. Öyleyse başta süvariler olmak üzere birlikler salt savunma ile yetinmeyip büyük çaplı akın, baskın ve bozucu taarruzlara başlamalıydı. Esir Yunan askerlerini sorguya çeken Mustafa Kemal Paşa ise çevresindekilere; "Yunanlar da bize döndü. Onları da bize benzettik. Onlar da aç ve sıkıntıda. Biz böylece zafere gideriz. Onlar erirler" demekteydi.

6/7 Eylül akşamı Türk keşif kolları ve hücum birlikleri baskın ve akın düzenlemeye başladı. Bazı baskınlar çok başarılı, diğerleri ise hayal kırıklığı ile sonuçlandı. Ama

Ağustos 1921. Yunan askerleri taarruza hazırlanıyor.

düşmanın genel resmi ortaya çıkmıştı. Yunanlar taarruz kabiliyetlerini yitirdikleri gibi Türk savunma hattına paralel kendi hatlarını kazıp mevzi harbine girişme istek ve kabiliyetleri de bulunmamaktaydı. Ertesi gün tümen çapında girişilen cebri keşifler bunu doğruladı. Yunanlar kısa süre içinde geri çekilecekti.

10 Eylül'de kuzeyde Mürettep Kolordu, güneyde 5'inci Süvari Grubu mahdut hedefli taarruzlar icra ederek Duatepe ve Mangal Dağı'nı ele geçirdi. Yunan Küçük Asya Ordusu büyük bir tehlike içine düşmüştü. Eğer zamanında nehri geçip çekilmezlerse Türk taarruzları ile Sakarya arasına sıkışıp imha olacaklardı. Türk tarafının umut ve beklentilerinin aksine Papulas, Sakarya Muharebesi'ndeki tek başarısını tam da bu kritik safhada gösterdi. Türklerin zaaf

ve zayıflıklarını istismar ederek ordusunu büyük bir zarar görmeden geri çekmeyi başardı. Türk piyadesinin hareket kabiliyeti ve hızı düşüktü. Savaş istihkam birlikleri zayıf ve köprücü bölükleri olmadığından, Türk ordusunun engelleri aşma kabiliyeti sınırlıydı. Süvari ise tacizin ötesinde etkili değildi. Bunlara ilaveten uzun muharebe sadece Yunanları değil, Türkleri de çok yıpratmıştı.

Yunan birlikleri Sakarya'nın batısına çekiliyor

Her ne kadar Türk komuta heyeti Yunan ordusu imha edilemese de ağır kayıp verdirmek istese de alay ve daha alt düzeyde subay ve askerler artık muharebenin bitirilmesini istemekteydi. Özellikle subay zayiatı çok yüksekti. Cephedeki subayların dörtte biri şehit düşmüş veya yaralanmıştı. 11 Eylül günü kuzeyde 17'nci ve 57'nci tümenlerin taarruzunun başarısızlığı ve verdikleri zayiat herkesin dikkatini çekmişti.

Sakarya Muharebesi, 22 gün 22 gecenin sonunda Türk zaferiyle sonuçlandı.

Ekim 1921. Yunan Kralı I. Konstantin ve Veliaht Prens II. Georgios, Eskişehir'de.

Günler süren kanlı muharebelerden sağ kurtulduktan sonra kimse zafer anında ölmek istemiyordu.

12/13 Eylül gecesi 7'nci Tümen dışında kalan bütün Yunan birlikleri Sakarya'nın batısına geçmeyi başardı. Artçı görevini icra eden 7'nci Tümen ertesi sabah zayiat verse de karşıya geçti. Sakarya'da kıstırma imkânının ortadan kalkmasıyla Yunan ordusuna ağır darbe vurma şansı da sona erdi. Şimdi Türk ordusu için asıl dert Sakarya'yı geçmekti. Çünkü en güneydeki Fettahoğlu dışındaki bütün köprüler Yunanlarca imha edilmişti. Köprü kurma kabiliyet ve teçhizatı olmadığı için büyük birliklerin ağırlıklarıyla nehri geçmesi karşı sahildeki üç Yunan tümeni yüzünden mümkün değildi. Buna rağmen 16 Eylül'de 13'üncü Alay kurduğu iptidai köprüyle karşıya geçti. Ancak kısa sürede yoğun Yunan karşı taarruzlarına maruz kaldı. Çıkan panik esnasında köprü yıkıldı. Alay 200 şehit, 150 kayıp ve 400 yaralı vererek fiilen imha oldu. Bu acı tecrübe sonrasında takip harekâtı sadece süvarilere bırakıldı. Piyade tümenleri 20 Eylül'de takibe başlayacaktı.

22 gün ve 22 gece geniş bir coğrafyada devam eden Sakarya Muharebesi, Türk zaferiyle sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa ve başta Fevzi Paşa olmak üzere komuta heyeti büyük bir yenilgi ardından yoğun muhalefete rağmen sağlam bir askeri strateji kurgulayıp başarıyla uygulamıştır. Mevcudunun yarısını kaybetmiş bir orduyu ayağa kaldırırken muzaffer düşmanı da ülke içine çekip olumsuz koşullar altında savaşmaya zorlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa son dönem Osmanlı generallerinde görülmeyen bir özelliğe sahipti. İyi bir takım oyuncusuydu. Her şeye kendisi karar verip kendisi yapmaya çalışmaz, yeteneğine güvendiği astlarına inisiyatif verip kendi gözetiminde onların yapmasına müsaade ederdi. Emrindeki subayların çoğu gençti. Dünya Savaşı tecrübesine rağmen hâlâ işlerini yaparak öğrenme durumundaydılar. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa astlarını bir savaş esnasında sabırla eğitmek ve yaptıkları hataları mazur görmek zorunda kaldı.

Sakarya Muharebesi örneğinde ana savunma planını Fevzi Paşa hazırladı. Uygulamasını ise İsmet Paşa üstlendi. Mustafa Kemal Paşa bu sürece nezaret etti. Sorunlu gördüğü yerleri düzeltti. Nezaret etme ve krizlere müdahale etme görevini sağlık durumunun kötü

Yunan ordusu geri çekiliyor.

olmasına rağmen muharebe esnasında da sürdürdü. Hata yapan subayları hemen cezalandırmadı. Onlara tekrar fırsat tanıdı. Örneğin Selahattin Adil Bey, Mangal Dağı ve sonrasında kendisini çok kızdırsa da yerine koyacağı başka biri olmadığı için görevinde tuttu. Deli Halit Bey gibi denetimi zor bir subayı riski göze alıp joker gibi kullanmayı bildi.

İsmet Paşa, Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde ciddi hatalar yaptı. Sakarya Muharebesi başlangıcında da yukarıda belirttiğimiz hataları olmuştur. Ama son dönemin en parlak kurmay subaylarından olduğu için vazgeçilmez özellikteydi. Karmaşık planları hazırlayıp uygulamada Ali İhsan (Sabis) dışında benzeri yoktu. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın eksikliklerini Fevzi Paşa'dan istifade ederek doldurdu. Fevzi Paşa, taktik ayrıntıları sevmeyen ama operatif planlamada yani ordu ve üstü seviye harekâtı planlamada yetenekliydi. Üstelik yaş ve rütbece herkesten kıdemli olsa da bunu dert etmeyip kendisine verilen her görevi yapmaya koşan bir subaydı. Genelkurmay Başkanı olmasına rağmen bir nevi İsmet Paşa'nın emrine girip kriz içindeki güney kanadın sorumluluğunu üstlenmesi buna iyi bir örnektir.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının önemli bir başka özelliği hayalci olmamalarıydı. Sakarya'da kazanılan zafere rağmen emirlerindeki ordunun büyük çaplı bir taarruz bir yana, kolordu çapında bir taarruz bile yapamayacağını biliyorlardı. Çünkü silah, araç ve teçhizat eksikliğinin yanı sıra asker de taarruza hazır değildi. Sakarya sonrasında 2'nci ve 5'inci kolorduların 3 Ekim'de Afyon'da tek başına kalmış Yunan 4'üncü Tümeni'ni ellerinden kaçırması bunun iyi bir örneğiydi. Zaten Sakarya'da zaferi getiren genç subayların canları pahasına her tür görevi üstlenip yapmalarıydı. Askerin eğitim ve moral-motivasyonu yetersiz olduğundan keşif, taktik akın ve baskınlarda subaylardan kurulu müfrezeler istihdam edilmişti. Tabii bunun bedeli ağır olmuş, 304 subay şehit düşmüş, 1058'i yaralanmış ve 27'si kaybedilmişti. Sıklıkla söylendiği gibi Sakarya bir "subay savaşı" olmuştu.

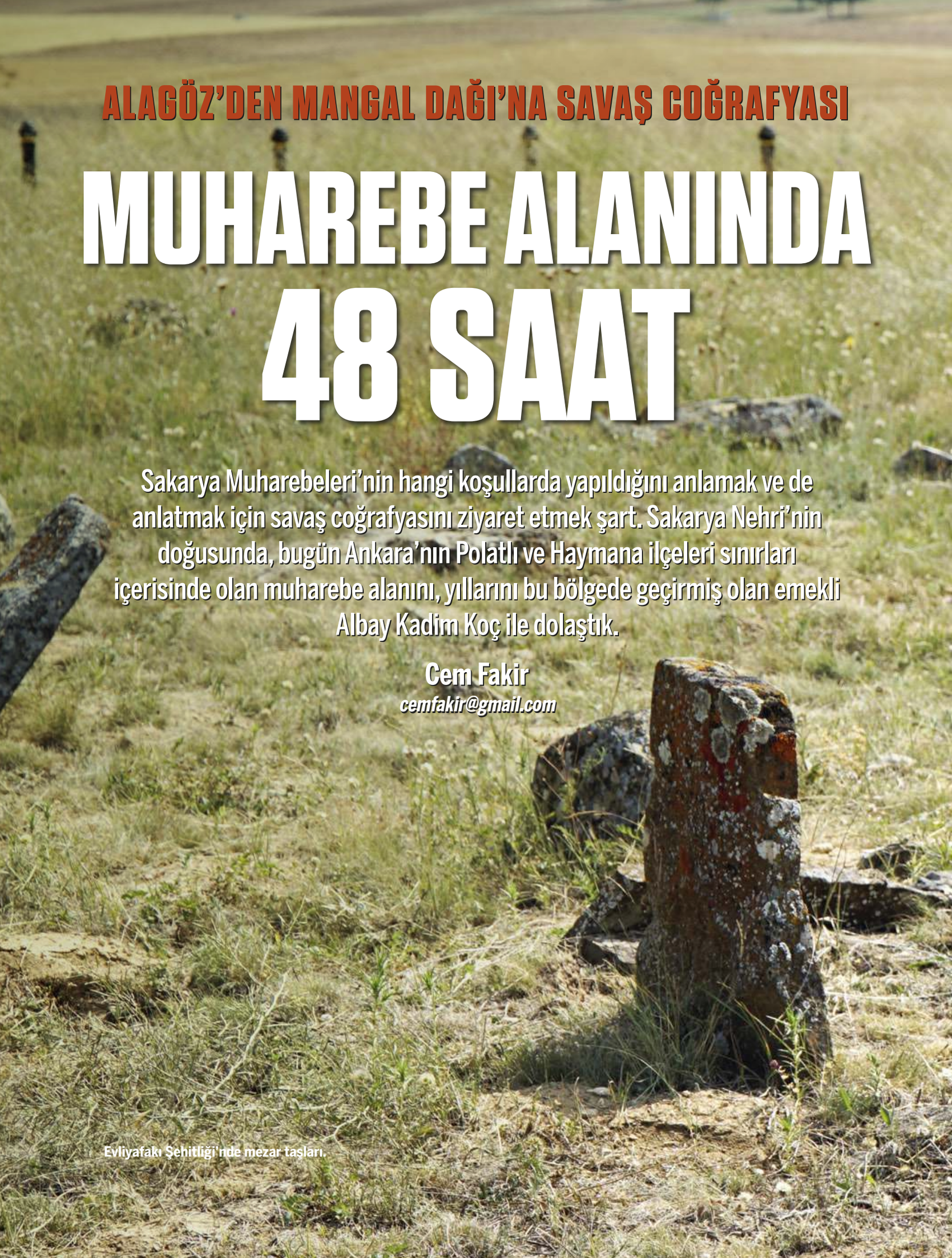
Sakarya zaferi, TBMM hükümetinin Fransa ve İtalya tarafından tanınmasını sağladığı gibi Sovyet desteği kesinleşti. Sovyetler, Enver Paşa kartını kullanmaktan vazgeçti. İngiltere'de Lloyd George iyice zayıfladı ve Türkiye'de savaşa karşı olan Savunma ve Hindistan bakanlıkları güçlendi. Dışarıda güçlenen hükümet, içeride de gücüne güç kattı. Ama bunlara ve halkın yoğun baskısına rağmen "askerliğin icabını tereddütsüz tatbik" ilkesi unutulmadı. Erkenden Büyük Taarruz'a kalkışılmadı. Bir yıl boyunca sabır ve azimle çalışıp hazırlıklar tamamlandıktan sonra Yunan işgaline son verecek harekât başlatıldı ●

ALAGÖZ'DEN MANGAL DAĞI'NA SAVAŞ COĞRAFYASI

MUHAREBE ALANINDA 48 SAAT

Sakarya Muharebeleri'nin hangi koşullarda yapıldığını anlamak ve de anlatmak için savaş coğrafyasını ziyaret etmek şart. Sakarya Nehri'nin doğusunda, bugün Ankara'nın Polatlı ve Haymana ilçeleri sınırları içerisinde olan muharebe alanını, yıllarını bu bölgede geçirmiş olan emekli Albay Kadim Koç ile dolaştık.

Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

Evliyafakı Şehitliği'nde mezar taşları.

İstanbul'dan Ankara'ya yaptığım gece yolculuğunun ardından sabahın ilk saatlerinde emekli Albay Kadim Koç ile buluştuk. Kadim Koç, 2004 yılında Topçu ve Füze Okulu'ndaki görevi nedeniyle geldiği Polatlı'da, 17 yıldır muharebe sahasında çalışıyor. Askerlikten emekli olduktan sonra, Polatlı Belediyesi Tarihi Alanlar Tanıtım Merkezi'nin (POTA) Genel Koordinatörlük görevini üstlenmiş. Ekibiyle birlikte, yıllardır üzeri örtülü olan bu tarihi gün yüzüne çıkarmak için uğraş veriyor. Emekli Albay Kadim Koç ve ekibinden Enes Kayış ile birlikte muharebe alanında iki gün geçirdik. Alagöz Karargâhı'ndan başladık, Malıköy'den Zafertepe'ye Duatepe'den Yıldız ve Mangal Dağı'na kadar savaş coğrafyasını dolaştık. Türk ve Yunan mevzilerini, anıtları, isimsiz şehit mezarlarını ve şehitlikleri birlikte ziyaret ettik. 2015 yılında Milli Park ilan edilen muharebe alanındaki çalışmaları Kadim Albay'dan dinledik.

Sakarya Savaşı'nda cepheden fotoğraf çeken kişi, taarruz eden Yunan askerlerine hedef olmamak için siperin içinde basmış deklanşöre. Hemen önünde şehit düşmüş iki Mehmetçik yatıyor (üstte).

Muharebe alanı Polatlı ve Haymana'da.

Sakarya Muharebesi coğrafyasında çalışmaya nasıl başladınız?

Polatlı ve Haymana bölgesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir görev üstlenmiştir. Bu topraklarla buluşmam çok eski de olsa, hizmet için 2004 yılından itibaren bu

“Sakarya Muharebesi, Kurtuluş Savaşı’nın dönüm noktasıydı.”

bölgedeyim. Topçu ve Füze Okulu’nda atandığım görevimi yaparken, aynı zamanda bu alanlara olan ilgim nedeniyle bazı projelerde görev aldım. Aslında her şey, 2006 yılında Genelkurmay Başkanlığı’nın “Sakarya Meydan Muharebesi’nin muharebe alanlarını Gelibolu’ya benzer bir gezi güzergâhı haline nasıl getirebiliriz?” emriyle başladı. Okul komutanlığının oluşturduğu beş kişilik bir proje grubunda görev aldım. Bu proje grubuyla birçok çalışma yaptık. Bu alanların geleceğe taşınması ve tanıtımı için oluşturduğumuz 14 projeyi, o zamanki Kara Kuvvetleri Komutanı, merhum Yaşar Büyükanıt’a ve Kurmay Başkanı Ergun Saygun Paşa’ya arzda bulunmuştuk. Projelerin bazıları devlet projesi haline dönüştü. Bunun sonucunda şu anda Malıköy Tren İstasyon Müzesi ve Kartaltepe Mehmetçik Anıtı bu projenin sonucunda yapılmış oldu.

Sakarya Muharebesi’nin 100. yılındayız. Buranın nasıl bir önemi var?

Başkent Ankara’nın bu topraklarında 100 yıl önce yaşananları bilmemiz, geleceğimiz açısında çok önemli. Bu ülkenin hangi şartlarda kurulduğunu bilmenin ve sahip çıkmanın her vatandaşın görevi olduğunu düşünüyorum. Çocuklarımıza, gençlerimize bunu anlatmamız gerekiyor. Tabii ki bizim Türk milleti olarak bir geçmişimiz var. Yüzyıllardır muharebe sahasında savaşmışız, değişik cephelerde savaşılmış. En son verilen topyekûn mücadele Türk Kurtuluş Savaşı’dır. Sonuçları açısından da diğer savaşlardan çok farklı bir yere konumlandırmamız gerekiyor. Özellikle Kurtuluş Savaşı içerisinde Sakarya, yüzyıllarca geri çekilmenin bittiği alan olması nedeniyle farklı bir yere sahip. Çünkü Sakarya Meydan Muharebesi kaybedilmiş olsaydı, Milli Mücadele’nin merkezi Ankara işgal edilecek, belki de tümüyle Milli Mücadele başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Belki de Türkiye Cumhuriyeti olmayacaktı. Onun için de dünya harp tarihinde en uzun süren bu meydan muharebesi, Türk Kurtuluş Savaşı için bir dönüm noktasıdır.

Aynı zamanda, Sakarya Meydan Muharebesi devletimizin kuruluşuna giden yolda önemli bir aşa- →

Emekli Albay Kadim Koç ve Atlas Tarih Yayın Danışmanı Cem Fakir, Yıldız Dağı mevzilerinde.

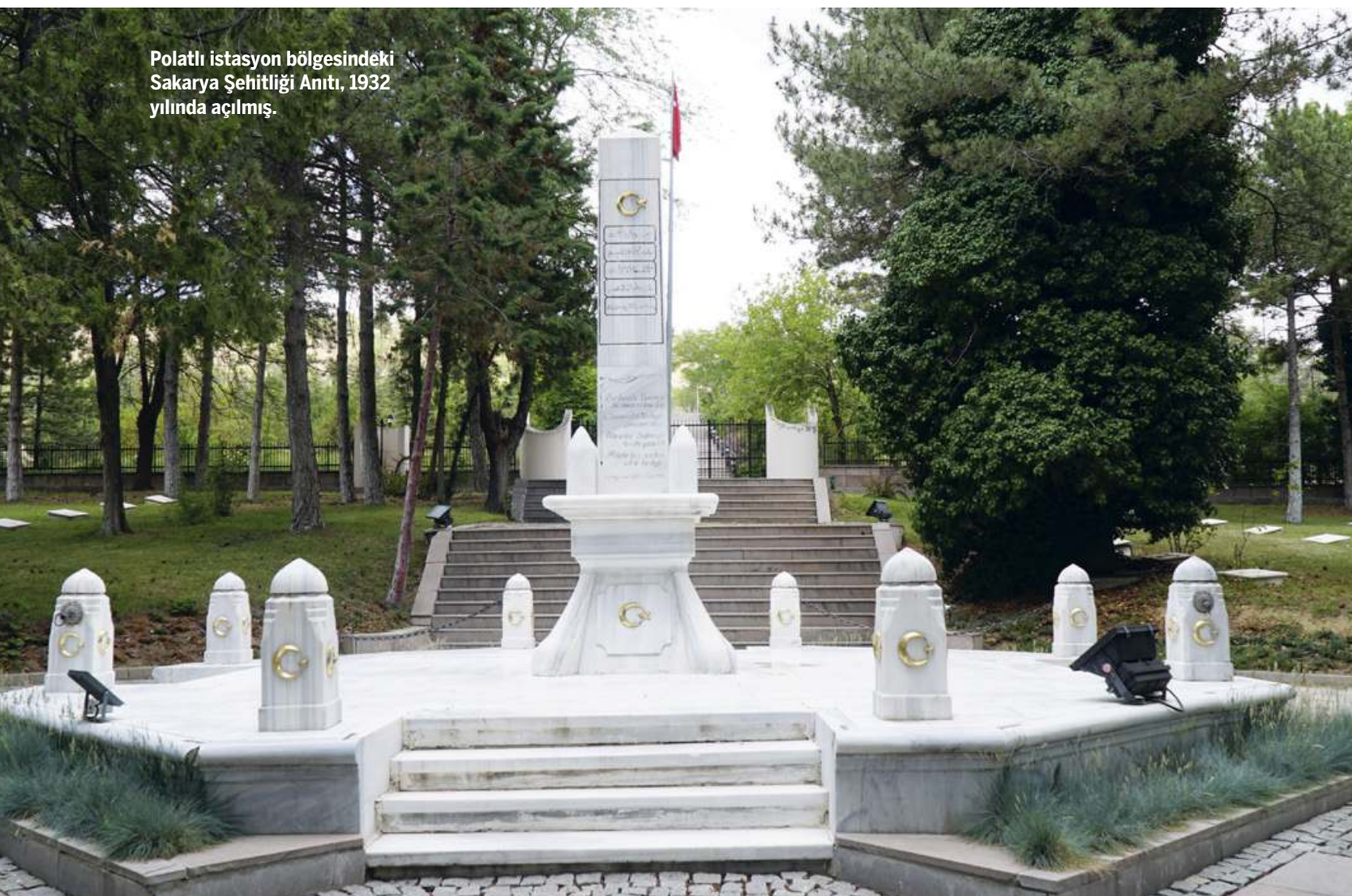

Karargâh evleri, mevziler, anıtlar ve şehitlikler...

mayı ifade etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilen ve Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Türk milleti tarafından yoktan var edilen bir zaferdir. Devletin ve müttefiklerin olmadığı bu savaş sonunda ülkemizi işgal için bir araya gelen blok parçalanmış ve Ankara'yı tanımak zorunda kalmışlardır. Sakarya Meydan Muharebesi bir devletin, bir ordunun, bir müttefikin olmadığı bir zamanda, tümüyle Türk insanının fedakârlığı ve Mustafa Kemal Paşa gibi bir liderlerin kabiliyetiyle kazanılmıştır.

Sakarya Muharebesi'nde nasıl bir strateji izleniyor?

Sakarya'da ordumuz kendisinden üstün olan Yunan ordusunu başlangıçta araya büyük mesafe koyarak, daha sonra da muharebe sahasında yıpratarak savaşma azim ve iradesinin yok edilmesi üzerine planlanmıştır. Bu planın başarıya ulaşmasını sağlayan ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının yıllardır savaş alanında kazanmış oldukları tecrübelerin sonucudur. Kuvvet yetersizliği ve Yunan ordusunun planlarının tam olarak bilinmemesi nedeniyle Sakarya Meydan Muharebesi savaş planları yapılırken, bir yarım ay şeklinde yapılmıştır. Elimizde yeteri kadar kuvvet olmadığı için de kuvvetlerin çoğunluğu merkezde bulundurulmuştur. 106 kilometrelik bir savaş alanı içerisinde nerede bir sıkıntı varsa birlikler oraya yetiştirilmeye çalışılmıştır. Yani tabir yerindeyse yırtık oluşuyor ve siz o yırtığı dikmek için birlikleri sevk ediyorsunuz. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 22 gün 22 gece boyunca devam eden bu strateji, aslında "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz" stratejisinin uygulandığı bir yerdir. Bu da yandaki diğer birliklere bakmadan herkes bulunduğu yere yapışacak ve o vatan toprağını son damlasına kadar savunacak demektir. Bu savunma stratejisiyle Yunanlar 22 gün 22 gece boyunca yıpratılmış ve Ankara'ya ulaşamadan bu toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır.

Polatlı istasyon bölgesindeki Sakarya Şehitliği Anıtı, 1932 yılında açılmış.

Bu 106 kilometrelik güzergâhta kilit noktalar nereler?

Aslında Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'nden sonra geri çekildiğimizde ordumuz bayağı yıpratılıyor firar edenlerle birlikte ve Türk insanı artık ümidini kaybediyor. Bu ümidi kaybolmuş ulusu Sakarya tekrar ayağa kaldırıyor, aslında Sakarya'nın en önemli özelliklerinden biri de bu. Meclis'te büyük tartışmalar yaşanıyor ve 5 Ağustos 1921'de Atatürk başkomutan seçiliyor. Hemen 7-8 Ağustos'ta Tekâlif-i Milli Emirleri yayımlanıyor ve Atatürk, 12 Ağustos'ta cepheye geliyor. Cepheye geldiğinde aslında o zamana kadar yapılmış planlar var ama kesinleştirilmemiş. Atatürk cepheyi dolaşıyor ve bunları kesinleştiriyor. Cephe nasıl bir cephe? Yarım ay şeklinde. Kuzeyde Ankara Çayı ve Ankara Çayı'ndan itibaren Çile Dağları, Duatepe, Kartaltepe, Beştepeler, Veli Dede Tepe, Yıldız Dağı ve Yıldız Dağı'ndan sonra muharebe sahası doksan derece dönerek, yani kuzeyden güneye doğru gelen muharebe sahası bu sefer batıdan doğuya doğru dönerek Ilıcaözü Deresi'ni takip ediyor. Ilıcaözü Deresi'nin hemen yamacında Kızılkırma Tepe, İkiz Tepeler, Türbe Tepe ve Mangal Dağı'na kadar dayanıyor. 106 kilometrelik bir cephe düşünün. Bu cephe 22 gün boyunca yapılan savaşta da ancak belli yerlerde, Polatlı bölgesinde 12 kilometre, belli yerlerde en fazla 30 kilometre toprak kaybımız var. Bu kadar bir alan içerisinde düşündüğümüzde, 250 bine yakın insan birbirini yok etmeye çalışıyor. Çok önemli bir savaş veriliyor. İşte burada sinirleri kuvvetli olan, dayanma gücü yüksek olan ordu, Türk ordusu oluyor ve bu muharebeyi kazanıyor.

Duatepe'nin havadan görüntüsü (en üstte).
Malıköy tren istasyonu (üstte).
Sakarya Meydan Muharebesi'ni resmeden rölyef (altta).

Bugün bu coğrafyaya gelenler 100 yıl önceye dair neler görebilir?

Keşke 100. yılı beklememiş olsaydık. Yani 50 yıl önce bu tür çalışmaları yapmış olsaydık diye düşünüyorum kendi kendime. Ancak günümüzde artık savaşın 100. yılı. Buraya gelen konuklarımız öncelikle 100 yıl önce dedelerimizin o imkânlarla yaptığı mevzileri görecekler. Aynı zamanda mevzilerin yanında 100 yıldır isimleri mezar taşlarına yazılmamış şehitlerimizin mezarlarını görecekler, şehitlikleri görecekler, karargâh evlerini, anıtları görecekler. En önemlisi gelip buradaki bir →

mevziiye girip o taşlara dokunabilecekler. Yani 100 yıl önce dedelerimizin yaptığı bu mevzilere 100 yıl sonra dokunabilmek, onları anmak ve yaşadıklarını bir an için hissetmek gerekiyor. Çünkü onlara bir vefa borcumuz var. Bu vatanı kurtaran, bu kadar imkânsızlıklarla, sıkıntılarla ve yoktan var edilen bu vatan için bizim de 100 yıl sonra yapacak bir şeyimiz var. En azından gelip bu toprakları ziyaret etmek diye düşünüyorum.

Muharebe alanlarının korunması adına neler yapılabilir?

Muharebe alanında yapılan çalışmalar, 2014 yılından itibaren kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. 2004 yılından beri bu alanda bulunan biri olarak şunu söyleyebilirim. Bu alanda yapılacak daha çok şey var. Tarihi Milli Park olarak ilan edilmeden, bu alanlarda tespit ettiğimiz ve koruma altına aldırttığımız mevziler var, karargâh evleri var. Fakat 2015 yılında Tarihi Milli Park ilan edilmesiyle bu çalışmalar hız kazanarak önemli bir aşama kaydedildi. Ama gerek Milli Park Müdürlüğü gerekse yerel yönetimlerin çabalarının yanında gönüllü kurumların ve bizzat bu alanda bulunan köylülerimizin çabalarının çok değerli olduğunu düşünüyorum. Günümüzde bu alanda yapılan çalışmalarla her gün yeni şehitlikler, tarihi objeler bulunuyor. 100 yıl sonra bu alanda bulunan objelerin sergilendiği ilk özel müzeyi açmanın gururunu da yaşadık. Polatlı Belediyesi Tarihi Alanlar Tanıtım Merkezi özel müzesi bu alanda açılan ilk özel müze, umarım bundan sonraki süreçte bu müzeler çoğalır ve alanda bulunan objelerin dışarıya çıkması önlenir ve korunur.

Türk ordusu, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiğinde, Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı, Alagöz Köyü'ne taşındı.

> **"Şehit mezarları ve muharebe alanı savaş günlerindeki haliyle korunmalı."**

Bence en önemli hususlardan biri yine şehitliklerimiz. 5713 şehidimiz var bu savaşta. Biz şimdiye kadar 200 civarında şehidimizin mezarını isim olarak veya nereye gömüldüklerini biliyoruz ama diğer şehitlerimizin nereye gömüldüğünü bilmiyoruz. Tarihi Milli Park Müdürlüğü'nce yapılan çalışmalarla binlerce şehidimize ulaşıldı. Gerek şehit mezarlarını, gerekse diğer savaş alanlarını, savaşın yaşandığı gündeki gibi bırakmamızın en önemli hususlardan biri olduğunu düşünüyorum. Bu savaş alanında atalarımızdan bize miras kalanları olduğu gibi korumak ve gelecek kuşaklara bırakmamız en önemli görevimizdir. Okuyucularınıza aktarmak adına, savaşın 100. yıldönümünde bu alanlara gelerek yerinde yapmış olduğunuz bu anlamlı çalışma için size ve ekibinize teşekkür ederim ●

NASIL GİDİLİR?

Polatlı, Ankara'ya 80 kilometre mesafede. Ayrıca tren ve Yüksek Hızlı Tren seferleriyle de ulaşmak mümkün. Ancak muharebe alanında profesyonel destek şart. Polatlı Belediyesi Tarihi Alanlar Tanıtım Merkezi, grup halinde yapılacak ziyaretlerde ücretsiz alan kılavuzluğu hizmeti veriyor. Ziyaretinizi organize etmek için telefon, e-posta veya internet siteleri üzerinden başvurabilirsiniz.

Telefon: 0312 622 58 08
E-posta: tarihialanlartanitimmerkezi@gmail.com
Web sayfası: www.polatlitanitim.com.tr

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Zafertepe'de

Atatürk ve yaveri Salih Bozok'un bu meşhur fotoğrafı, Karapınar Köyü'ndeki Zafertepe'de çekildi (sağda). Bu anı yansıtan heykel ise Duatepe'de bulunuyor.

ÖLÜMÜNÜN 30. YILINDA TAÇSIZ KRAL'I ANIYORUZ

METİN GELİYOR METİN!

"Birlikte çok güzel bir şey ürettik. Adı 'gol'dü..." Metin Oktay, *Top ve Ben*.

Bugün en genci 70'li yaşlarında olanların tribünden izlediği, sonraki kuşakların arşiv görüntülerle tanımaya çalıştığı, nesilden nesile anlatılan bir futbol efsanesi Metin Oktay. Galatasaray'ın ve Türk futbolunun unutulmaz golcüsünü, takım arkadaşı Uğur Köken'den dinledik.

Cem Fakir
cemfakir@gmail.com

23 Ağustos 1969. Metin Oktay'ın futbola veda maçında Galatasaray ve Fenerbahçe karşılaştı. İki kulübün efsane futbolcuları Metin Oktay ve Can Bartu, kısa süre ezeli rakiplerinin formasıyla mücadele etti.

Sıcak bir İstanbul gününde ada vapuru, Heybeliada İskelesi'ne yanaşıyor. Galatasaray'ın eski kaptanlarından Uğur Köken'in misafiriyim. İskelenin hemen çıkışındaki kafede arkadaşlarıyla karşılıyor beni. 1938'de Heybeliada'da doğan Uğur Köken, adadan hiç ayrılmamış. Adalar bir dönem, yazları kıran kırana maçların oynandığı bir yermiş. Büyükada'dan Lefter, Heybeliada'dan Uğur ve daha birçok futbolcu burada yetişmiş. 1957 yılında Galatasaray genç takımına giren Uğur Köken, 1973 yazında çıktığı jübile maçına kadar sarı kırmızılı formayı sırtından hiç çıkarmamış. İlk kaptanı Turgay Şeren, ikincisi Metin Oktay. Galatasaray kaptanlığını 1969 yılında Metin Oktay'dan devralmış. Uğur Köken, hem Metin Oktay'ı anlattı hem de özel albümünden fotoğrafları bizimle paylaştı.

Siz 1957 yılında genç takıma girdiğinizde A takımda kimler vardı?

A takımda üst düzeyde futbolcular vardı. Mesela İsfendiyar (Açıksöz), Candemir (Berkman), Metin (Oktay), Turgay (Şeren) yani tanıdık epey futbolcu vardı.

A takıma çıkışınızı hatırlıyor musunuz?

"Tabii. A takıma çıkışım şöyle oldu. 1960 Roma Olimpiyatları için kamptaydık Ankara'da. Fenerbahçe ile Galatasaray'ın maçı vardı Polatkan Kupası. Bizleri de futbolcu eksikliğinden dolayı davet ettiler ve soyundurdular. Maç devam ediyor ve 1-0 mağlup vaziyetteyiz. Galatasaray'dan rahmetli Metin Oktay sakatlandı ve Gündüz Ağabey, Gündüz Kılıç benim oynamamı istedi. Biz de sahanın kenarında bekliyoruz. Girdiğim zaman ben iki gol atıyorum. 2-1 maçı alıyoruz. Fakat ondan sonraki maçlarımda kötü oynasam bile 1960 senesinden

Uğur Köken, hem Metin Oktay'ı anlattı hem de özel albümünden fotoğrafları bizimle paylaştı.

sonra ben devamlı olarak takımda yer buldum. Mesela Fenerbahçe'den transfer edilen Niyazi vardı, bana çok yardımcı oldu. Mete vardı bizim. Küçük Ali vardı. Selim Soydan'ın kardeşi. O sol açık oynardı. Dolayısıyla ben bunları ekarte edip oraya oturdum.

Sizin mevkiiniz neydi?

Benim mevkiim, sağ bacağım yüzde 80, sol bacağım yüzde 20 ama sol açık oynuyordum. Fakat doğru yerdeymişim. Bugün dikkat ediyorsanız, sağ açık sol açık oynuyor, sol açık sağ açık oynuyor. Bunun bir özelliği var yani, bir özelliği olduğu için böyle. Sol bacakla çalımı attığın zaman, on sekiz üzerine geldiğin zaman kaleyi karşında görüyorsun ve rahatlıkla istediğin şekilde toplara vurabiliyorsun. Böyle pozisyonlar vardı. Ben doğru yerde oynuyormuşum ama bizim o zamanlarda Metin olduğu için, devamlı olarak topu Metin'e aktarma düşüncesi içindeydik. Ona aktardığın zaman zaten on sekiz üzerine geldiğinde işi halledi-yordu. Yani bizim öyle bir oyun tarzı oynamamıza lüzum yoktu. Aklımıza dahi gelmiyordu. Kimse de öğretmiyordu.

Metin Oktay'la ilk ne zaman tanıştınız?

Metin Oktay o zaman değişik olayların içindeydi ve onun rahatlaması için genç takımın başına vermişlerdi antrenör olarak. Biz de o senelerde genç takımda olduğumuz için orada bir yakınlığımız oldu. Birbirimizi çok sevdik. Beni de çok sevmişti. Bu sevgi 1970 senesine kadar devam etti onunla beraber.

Antrenörlüğünüzü yaptı ama sonra uzun yıllar beraber de oynadınız. Bize futbolcu Metin Oktay'ı anlatır mısınız?

Futbolculuğunu herkes biliyor. Şöyle bir şey söyleyeyim. Metin Oktay, hangi mevkiden, hangi yönden gelirse gelsin on sekiz içerisinde topu en iyi değerlendiren futbolcuydu. Gerek arkasına gerek önüne düşsün... Kafaları zaten müthişti biliyorsunuz. Yeter ki topu ona aktarabil. Zaten bütün sistem onun üzerine kuruluydu. Bizim vazife- →

Uğur Köken, genç takımdaki ilk gününden jübilesine kadar geçen 16 yıl boyunca sarı kırmızılı formayı sırtından hiç çıkarmadı, altı lig şampiyonluğu yaşadı.

1968-1969 sezonunda Türkiye Birinci Ligi'nde şampiyonluğu kazanan Galatasaray. Teknik direktörlüğünü Toma Kaloperovic'in yaptığı sarı kırmızılı ekip, Göztepe'yi yenerek Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı da müzesine götürdü. Soldan sağa ayaktakiler: Ergün Acuner, Muzaffer Sipahi, Nihat Akbay, Turan Doğangün, Ayhan Elmastaşoğlu, Metin Oktay. Oturanlar: Ali Elveren, Tuncer İnceler, Uğur Köken, Mehmet Oğuz, Mazlum Fırtına.

1970 Dünya Kupası'ndan... Halit Kıvanç, Metin Oktay, Necmi Tanyolaç ve efsane futbolcu Pele.

Metin Oktay anlatıyor: Gol nasıl atılır?

"Karyolada yattığım zaman topu asardım, futbol ayakkabısını asardım, hayal ederdim. Kaldırımlarda ritim yapardım. Yani benim bütün dünyam futboldu. Topa nereden gelirse nasıl vururum? Hangi pozisyonu alabilirim? Futbolcunun bir düşünce hazırlığı vardır. Düşünce hazırlığım olduğu zaman vücudumla birleştirirdim. Futbol bir zekâ oyunudur. Bazı açılar vardır. Futbolcu meleke kesbeder. Mesela ben antrenman bittikten sonra 500 tane, 1000 tane topa vururdum. Kalecinin en zayıf yeri, elini kaldıramaz çok hızlı süratli topa vurursanız veyahut ayağının dibidir. Bir de açılar vardır. Yani kalecinin hareket halini yakaladığım zaman vurduğum toplar hep gol olmuştur. Topa vurmadan evvel sezinleme diye bir şey vardır. O sezinlemeyi, göz açısını, bakışı takip etmek lazım. Bu da bir futbolcunun çalışarak elde edeceği şeylerdir."

“Metin Oktay, adsızlığın büyük şiirini yaratarak en büyük ad oldu.” – Cemal Süreya

miz gol atmaktan ziyade ona gol attırmaktı. Metin Oktay’ın 30-40 gol attığı sezonda biz 5-10 gol atıyorduk. Bu, hocaların verdiği taktiğe bağlıydı.

Metin Oktay o dönem çok mu popülerdi?

Üst düzeyde popülerdi. Tüm Türkiye’de popülerliği devam ediyordu. Her futbolcunun üstündeydi. Gerek milli takım kamplarında gerek kulüp maçlarında. Bu yönleri fevkaladeydi ama kendisi de hak ediyordu bunu. Gerek futbolu gerek insanlığıyla, kişiliğiyle fevkalade bir görünüşteydi zaten. Metin’in öyle özellikleri vardı. Kıskanırlardı. Birçok kişi kıskanırdı; futbolcular, arkadaşları. Basın mensupları geldiği zaman Metin ile ilgilenirlerdi kampta. Diğerlerini öylesine geçerlerdi. Dolayısıyla bir kıskançlık oluyordu zaman zaman ve ayrılmalar da oldu bu yönde. Bir sürü kişi ayrılmıştı o zaman.

Ama siz ayrılmadınız kulüpten?

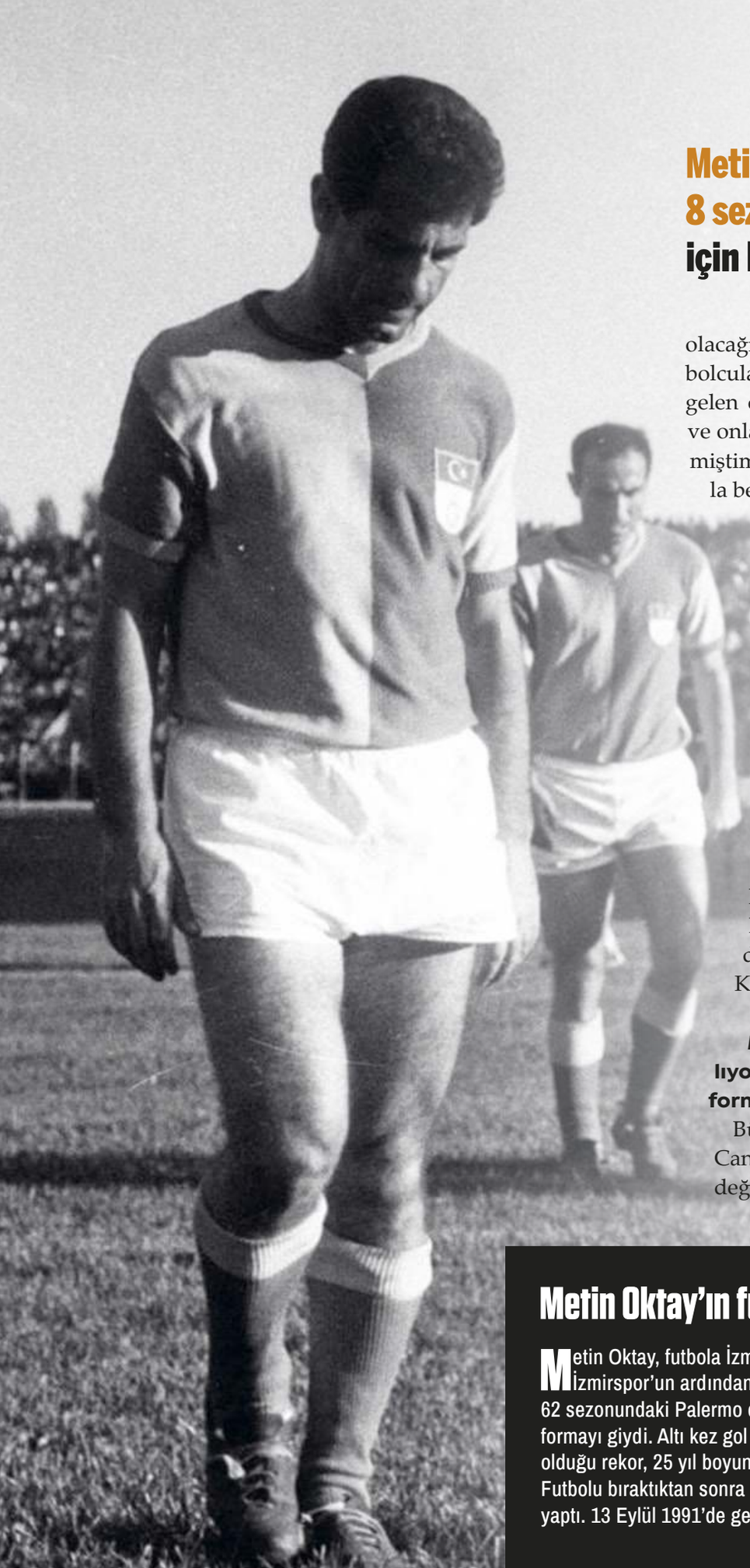
Ben ayrılmadım. Birçok kulüpten teklif aldık ama benim yapabileceğim bir şey vardı, Galatasaray’da oynamak. Diğer kulüplerde başarılı olur muydum, olmaz mıydım? Zannetmiyorum, olamazdım. Başka kulüp on verirken Galatasaray beş veriyordu, ben Galatasaray’da kalıyordum. Böyle bir haleti ruhiye içindeydim.

Siz başladığınızda Turgay Şeren, sonrasında Metin Oktay kaptanlık yapıyor. Takım kaptanı ne yapardı o zamanlar?

Şimdi, kaptan deyince Galatasaray takımında sorumluluk isteyen bir şey. Herkes kolay kolay kaptanlık yapamaz. Belirli zamanlarda yönetimle görüşeceksin, belirli girişimlerde bulunacaksın. Sorumluluk var; sahada olsun, kamplarda olsun. Bunlar hep sorumluluğun içindeydi. Bana mesela Metin’den sonra kaptanlık verildiği zaman ben itiraz ettim; “Ben yapamam bu işi” dedim. Fakat yönetim ısrar etti ve Metin de beni aldı, yönetim kurulu toplantısından çıktık Boğaz’a gittik. Yemekte beni ikna etti. Benim her zaman yanımda →

23 Ocak 1963. Uğur Köken, Galatasaray’ın Milan’a 3-1 yenildiği maçta takımının tek golünü atıyor.

Metin Oktay ve Uğur Köken, 8 sezon boyunca Galatasaray için birlikte mücadele ettiler.

olacağını ve destek vereceğini söyledi. Zaten futbolcular beni çok seviyordu. Yeni transferler, yeni gelen çocuklar hakikaten mükemmel çocuklardı ve onlar beni çok sevmişti, ben de onları çok sevmiştim. Ben üç sene şampiyonluk yaşadım onlarla beraber ve çok güzel günlerimiz de geçti.

Brian Birch zamanını söylüyorsunuz?

Evet, Birch dönemi. Tatlı bir insandı. O zaman bugün oynanan futbolun idmanlarını yaptıran kişi Birch'ti. 400 metre koşular, zorlu idmanlar yaptırıyordu. Fakat biz yaşımız da ilerlediği için kaçmaya çalışırdık ama cin gibi bir adamdı. Giderdi, merdivenin başında beklerdi, bizim kaçmamızı önlerdi. Esasında doğruyu yapardı. Mükemmel bir insandı. Futbolu bıraktığım zaman benim çok sevdiğim bir arkadaşım olan Muzaffer Sipahi'ye kaptanlığı devretmiştim. Çünkü bizim kulübe gelmesinin sebeplerinden bir tanesi de bendim. Ben tavsiye etmiştim Gündüz Kılıç'a, Gündüz Kılıç da çok seviyordu onu.

Metin Oktay'ın 1969'daki jübilesini hatırlıyor musunuz? Fenerbahçeli Can Bartu ile forma değiştirdiği jübilede var mıydınız siz?

Bütün hepsinde vardım. Ben biraz uzaktım. Can ile onun bir değiş tokuşu vardı, forma değiş tokuşu. Onlar çok iyi arkadaştı. Sadece

Metin Oktay'ın futbol yolculuğu

Metin Oktay, futbola İzmir'de Damlacıkspor'da başladı. Yün Mensucat ve İzmirspor'un ardından 1955 yılında Galatasaray'a transfer oldu. 1961-62 sezonundaki Palermo dönemi dışında, 1969 yılına kadar sarı kırmızılı formayı giydi. Altı kez gol kralı oldu. 1962-63 sezonunda 38 golle sahip olduğu rekor, 25 yıl boyunca kırılamadı. A Milli Takım formasıyla 19 gol attı. Futbolu bıraktıktan sonra bir süre antrenörlük, sonrasında köşe yazarlığı yaptı. 13 Eylül 1991'de geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetti.

Metin Oktay, 1969-70 sezon açılışında takımın yeni kaptanı Uğur Köken'e çiçek veriyor (üstte, solda). Galatasaray, 1964-65 sezonunda Magdeburg takımını para atışıyla eledi. Gündüz Kılıç, Metin Oktay ve Uğur Köken'in heyecanlı bekleyişi (üstte, sağda).

Can'la değil, Metin birçok kişiyle çok iyiydi. Hiç arası bozulmadan devam ettirdi. Fevkalade bir insandı. Tanımanızı isterdim yani.

Peki sizin jübileniz? 1973'te mi yapmıştınız?

1973'ün sekizinci ayında, ağustosta. Jübileyi yazın ortasında yapmak, tek başınıza yapmak çok zor. Bir ekip halinde yapılması lazımdı. Fakat bana yardım eden birçok kişi vardı; bilhassa yönetimden Selahattin Beyazıt. Futbol hayatımda 10 tane başkanla çalıştım.

Sizin gibi büyük futbolcuların kariyerlerinde önemli maçlar vardır. Sizin için hangileri?

Benim çok güzel maçlarım oldu. Bilhassa büyük maçlarda çok güzel gollerim vardı. Fenerbahçe'ye, Beşiktaş'a gollerim vardı. Fakat her zaman anıldığım şey, Milan'a bir gol atmıştım. Her zaman "O gol şahaneydi" derler ama o golün dışında birçok gol atmıştım. Ancak o golle hatırlarlar beni.

Metin Oktay o dönemde Galatasaray için neler yaptı?

Tabii Metin'e gelince. Metin'in kulüp için yaptığı fedakârlıklar inkâr edilemez. Hiç kimse inkâr edemez. Hatta evliliğinin bozulmasının sebeplerinden biri Galatasaray olmuştur. Bir seyahatten dönüşte İzmirspor'a götürmek istediler. Fakat Metin, Galatasaray'da kaldı. Bunun gibi birçok fedakârlıkları oldu. Tabii futbolcu alışverişlerinde, transferlerde de onun faydası olmuştur. Birçok futbolcuyu ikna etmiştir Galatasaraylı olmaları için.

Peki 1991 yılına gelelim. Metin Oktay'ın ölüm haberini nasıl aldınız?

Ölüm haberini arkadaşlardan ve basından aldık. Metin'in öyle özellikleri vardı, öyle kişiliği vardı; gerek halka karşı gerek kişilere karşı. Çok popülerdi. Uçaktan iner, istediği şekilde tekrar uçağa rahatlıkla binerdi, pilot kabinine kadar girebilirdi. Fakat sonra öyle zamanlar geldi ki, maalesef havaalanına gelmesi bile zorlaştı. Yani çok üzücü şeylerdi onlar benim için. Paramız olmadığı zaman biz Metin'den alırdık. Bize verirdi yani geri almamak şartıyla. Borç alırdık ama imkân yok geri almazdı. Böyle bir insandı. Bilmem biraz anlatabildim mi? Anlattıysam ne mutlu bana ●

Michel Zevaco'nun Pardayanlar serisi bir asrı aşkın süredir dünyanın pek çok ülkesinde ve 1910 yılından bu yana Türkiye'de de çevrildi. Gazete tefrikası ve kitap olarak yayımlandı. Tiyatro ve sinema uyarlamaları yapıldı.

TÜM ZAMANLARIN EN HEYECANLI TARİHİ ROMAN DİZİSİ

PARDAYANLAR

20. yüzyıl başında Avrupa'da tefrika roman türünün en tanınmışı Michel Zevaco'nun Pardayanlar serisiydi. 1907 yılından itibaren kitap olarak basılan seri, 1910'dan bu yana Türkçeye de tercüme edildi.

Erol Üyepazarcı
euyepazarci@gmail.com

Yaşı bu satırların yazarı gibi sekseni aşmış olanlar gazete ve dergilerde tefrika romanın, basının "olmazsa olmaz" bir öğesi olarak saltanat sürdüğü günleri gayet iyi hatırlarlar. Romanları tefrika edilince gazetelerinin tirajlarını hızla artıran, tefrika ilanları bütün İstanbul'un boş duvarlarını süsleyen yazarlar anılarımızda kaldı. Bugün ne her sayısında telif veya çeviri tefrika romanlar yayımlayan gazete ve dergiler var ne de Attilâ İlhan'ın "*Kim Arar, Kim Sorar?*" başlıklı dokunaklı şiirinde söylediği gibi:

"En taze rakıların en ıssız kuytularından,

Sırılsıklam tefrikalar çıkaran Mahmut Yesari Bey"

gibi tefrika romancıları var. Tefrika romanın geçmişine gidersek şunu görürüz: 1836'da akıllı bir girişimci olan Emile de Girardin, sahibi olduğu La Presse gazetesinde iki yeniliği birden yürürlüğe soktu. Amacı gazete fiyatlarını ucuzlatıp okuyucu sayısını artırmaktı. Yeniliklerinden ilki gazetesine reklam almaya başlamasıydı. Bu şekilde tamamını okuyucuya yüklediği gazete çıkarma masrafının bir bölümünü reklamverenlere yüklemeyi amaçlıyordu. Ancak bu girişiminin başarılı olması için reklamları çok kişinin okuması gerekiyordu ki reklamverenler bu teşebbüsü ciddi olarak destekleyip gazeteye reklam versinler. Gazetenin sadık okuyucu sayısını artırmak için de ikinci yeniliği yürürlüğe soktu. Bu yenilik "tefrika roman" uygulaması idi. Bu uygulamada, gazetenin her sayısında bir romanın bir bölümü yayımlanacaktı ama bu yeni girişimde asıl önemli olan nokta, tefrika edilecek romanın okuyucunun ilgisini çekecek nitelikte olmasıydı. Geleneksel üst sınıfa mensup okuyucu dışında geniş kitlenin okuyucu olarak romanın tiryakisi olması ve böylece sadık bir okuyucu

Pardayanlar serisinin yazarı Michel Zevaco (üstte). Zevaco'nun Pardayanlar serisinin ilk kitabı *Les Pardaillan*'ın Fransızca ilk baskısı (solda).

Michel Zevaco'nun Pardayanlar serisi dünyanın pek çok ülkesinde yayımlandı. Hatta sinema filmi de oldu. Üstte, Bernard Borderie'nin yönettiği 1962 yılı yapımı *Le Chevalier de Pardaillan* adlı filmin afişi görülüyor.

veya müşteri kazanılması amaçlanıyordu. Uygulama beklenilenin de üstünde başarı kazandı; okuyucular bugünün televizyon dizisi tiryakileri gibi tefrika edilen romanların tiryakisi oldular. Gazete okuyucuları arttı; reklamverenler okuyucu sayısına paralel olarak reklamları artırdılar. Gazete fiyatları düştü ve modern basın yaşamı başladı.

Tefrika romanlarda en büyük ilgiyi 1840-50 arası Alexandre Dumas Pere'in "*Monte Kristo Kontu*" ve "*Üç Silahşörler*" romanları kazandı. Romanlar gazetelerde iki, üç yıl süreyle tefrika edilmişler, tefrika edildikleri gazetelere büyük tiraj kazandırmışlardı. Bunlara "kılıç ve pelerin" romanları deniyordu.

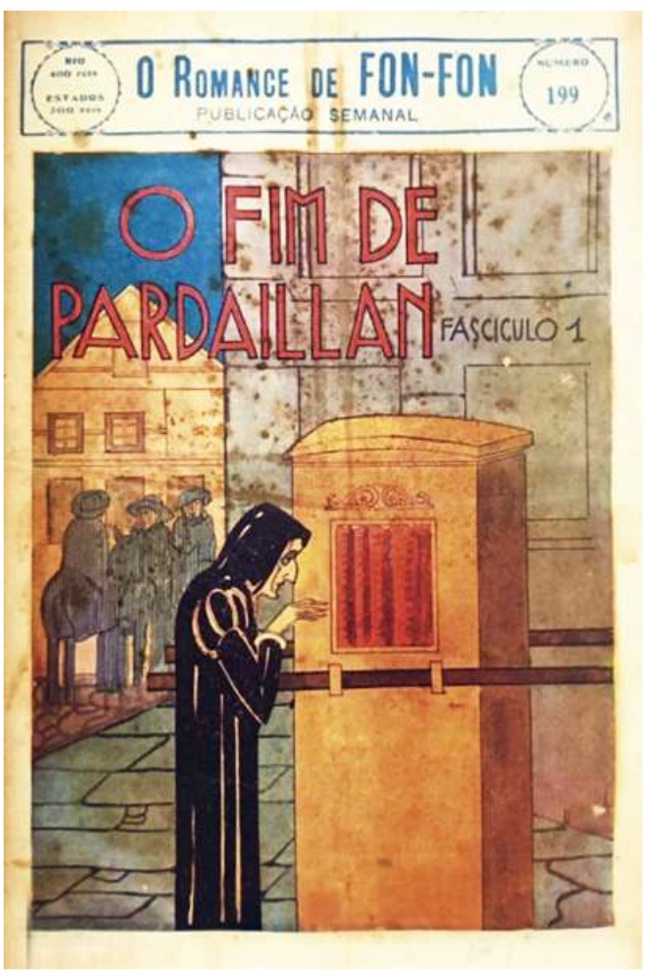
İşte bu türden romanların en tanınmışı, Michel Zevaco'nun Pardayanlar'ı 1905 yılında Fransızların o dönemin en ünlü gazetesi *Le Matin*'de tefrika edildi ve Alexandre Dumas'nın bile yakalayamadığı büyük bir ilgiyi kazandı. İlk romanı diğerleri takip etti ve Pardayanlar bir nehir roman olarak 10 cilt şeklinde 1905-1918 arasında önce tefrika edildi, sonra 1907'den itibaren kitap olarak okuyuculara sunuldu. Üst üste baskılar yaptı. Fransa'da yayımlanmasından üç yıl sonra Türkçede de ilk çevirileri yapıldı.

Michel Zevaco, öldüğü 1918 yılına kadar Pardayanlar'ı yazmaya devam etti. Fenomen bir olay olan roman, yazar genç denecek bir yaşta ölmeseydi devam eder miydi bilmiyoruz ama geniş kitlelerin merak ve heyecanını sonraki yıllarda da çekmeyi sürdürdü, filme çekildi ve özellikle ülkemizde günümüze kadar süren bir ilginin odağı oldu.

Michel Zevaco (1860 -1918) Korsika'da Ajaccio'da doğdu. Babası askerdi. Eğitimini tamamladıktan sonra →

Pardayanlar'ın haksızlığa tahammülleri yoktur, haksızlığa göz yummadıkları gibi gammazlık da yapmazlar.

Pardayanlar serisinde anlatılan olaylardan biri de Fransa'daki mezhep savaşları sırasında yaşanan çatışmalardan en kanlısı, Aziz Bartolomeus Yortusu (1572) katliamıydı (üstte). Katliamı betimleyen 1880 tarihli tablo Édouard Debat-Ponsan'a ait ve Louvre Müzesi'nde bulunuyor. *Pardayanlar'ın Sonu* adlı roman, Fransa'da gazete tefrikası olarak da yayımlandı (sağda).

babası gibi orduya katıldı, askeri disipline alışamadığından mecburi hizmetini tamamlayınca ordudan ayrıldı ve sivil hayatta gazeteci oldu. Dönemin sosyalist hatta anarşist denebilecek gazetesi *Egalité*'ye (Eşitlik) girdi ve kısa bir süre sonra bu gazetenin en önemli yazarlarından biri oldu, yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Dönemin bütün siyasi savaşlarına katılıyordu, polemik adamı olarak büyük şöhret kazandı; ünlü Dreyfus davasında bu Musevi subayın suçsuzluğunu savunan az kişiden biriydi. Polemikleri sonucu hapis de yattı. Gazetesi kapatılınca bir diğer gazete *Courruier Français*'de edebiyat eleştirmeni olarak çalışmaya başladı. Artık durulmuştu ve beş çocuğunun istikbalini düşünüyordu. İşte bu durumda ilk tarihi romanı "*Borgia*"yı gazetesinde tefrika ettirdi. Roman büyük ilgi gördü ve dönemin en önemli gazetesi *Le Matin* sayfalarını yazarımıza açtı. Orada romanları peş peşe yayımlanmaya başladı ama asıl ününü Pardayanlar nehir romanıyla ya-

kaladı. Romanın sırrı kahramanlarından geliyordu. Baba Henri Pardalian ve oğlu Jean Pardalian, XVI. yüzyılda Fransa'nın çok eski ve soylu bir ailesine mensupturlar. Kutsal bir gaye, dostluk ya da insanlık uğruna kılıçlarını kınından çıkarırlar ve gerçekten hayatlarını ortaya koyarak savaşırlar. Pardayanlar asla ceplerinde beş kuruşu olan insanlar değildir, olmamıştır da. Dünya malına zerre kadar ehemmiyet vermezler. Cebine üç kuruş para girse bunu anında birileri ile paylaşırlar. Çoğunlukla tüm parasını tek bir yoksula verir, kapı kapı dolaşıp üçer kuruşluk sadakalar da vermezler. Birisi gelip ihtiyacını söylediği anda tüm paraları uçmuştur. Para aşkının olmadığı gibi makam-mevki aşkı da yoktur. Pardayanlar hakikaten Yunan tanrıları kadar güçlüdürler. Onlar için yenilgi diye bir şey söz konusu olamaz. 10 cilt boyunca asla yenilmez, maceralar 100 cilt bile devam edecek olsa Pardayanlar'ın yenilme ihtimali olmayacaktı. Çok kuvvetlidirler, onlardan daha kuvvetli bir insanın yeryüzünde var olması ihtimali yoktur. Kılıcı çok iyi kullanırlar ve kendilerinden iyi kılıç kullanabilecek bir babayiğit de asla var olmamıştır. Biraz gerçeküstü bir görüntüsü olsa da kitabı ve kahramanları değerli kılan ayrıntılardan birisi de bu yenilmezliktir.

Pardayanlar'ın haksızlığa tahammülleri yoktur, haksızlığa göz yummadıkları gibi gammazlık da yapmazlar. Aynı zamanda çok duygusaldırlar. Acıklı ve haksız bir hareket oldu mu Pardayanlar'ı tutabilene aşk olsun. Harekete geçmeden önce bir bakarsınız hüngür hüngür ağladıklarını görürsünüz.

Bir macerasından sonra onu çok beğenen Navarre Kraliçesi sorar:

- Siz Protestan mısınız?

Cevap çok nettir:

- Ben insanlık dinindenim, hepsi bu kadar…

Pardayanlar'ın ülkemizdeki geçmişine gelirsek, Fransa'da kitap olarak yayımlanmasından üç yıl sonra, ayrı ayrı üç yayınevi tarafından ilk ciltler okuyucuya sunulmuştur (1910). Ragıp Rıfkı (Özgürel) çevirisiyle İkbal Kitabevi, A. Zeki çevirisiyle Cemiyet Kütüphanesi ve sonra İnkılap Kitabevi'ni kuracak olan Garbis Fikri'nin Gayret Kütüphanesi, M. Refik çevirisiyle Pardayanlar'ı satışa arz etmişlerdir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından 1928 Harf Devrimi'ne kadar Michel Zevaco, Pardayanlar serisi dahil 21 kitabının çevirisiyle o dönem için dilimize en çok çevrilen yazar unvanını da kazanmıştır.

Pardayanlar serisinin Türkiye'deki ilk çevirisi Ragıp Rıfkı tarafından 1910 yılında yapıldı ve Şems Matbaası tarafından basıldı (en üstte). 1953 yılında Güven Yayınları tarafından basılan Cemil Cahit Cem çevirisi *Pardayyan'ın Zaferi* (üstte).

Gençliğimizde Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kızıl Tuğ, Malkoçoğlu*, Nizamettin Nazif'in *Kara Davut* romanlarıyla birlikte heyecanla okuduğumuz bu nehir roman, Latin harfleriyle de Cemil Cahit Cem ve Murat Sertoğlu çevirileriyle Güven Yayınevi (1944-46), Petek Yayınevi (1954-55), İnkılap ve Aka Kitabevleri (1963-67) tarafından yayımlanmış; bu yayınları Baskan (1971-73), Oluş Yayınevi (1971-72), Tüm Zamanlar Yayıncılık (2000-02), Akyüz Yayın Grubu (2003), Erko Yayıncılık (2005-08) neşriyatı izlemiştir.

Yazımızı Pardayanlar dizisinin 10 kitabının adlarını kütüphanemizde bulunan nüshalara göre vererek noktalayalım. Bu arada bu kitap isimlerinin bazı yayınevlerince değiştirildiğini de belirtelim:

1-Pardayanlar, 2-Pardayanlar - Aşk Destanı, 3-Fausta, 4-Pardayan'ın İntikamı, 5-Fausta'nın Entrikaları, 6-Pardayan'ın Zaferi, 7-Pardayan'ın Oğlu, 8-Pardayan'ın Milyonları, 9-Pardayan'ın Kızı, 10-Pardayanlar'ın Sonu ●

FOTOĞRAF: KAYIHAN TÜRKÖZ, SALT ARŞİV.

Osmanlı konutundan sinema müzesine

KÖÇEOĞLU KONAĞI

Beyoğlu'nda önce Küçük Sahne, sonra Atlas Sineması ve pasajı olarak bildiğimiz Köçeoğlu Konağı bir süredir devam eden restorasyon çalışması sonunda İstanbul Sinema Müzesi'ne dönüştürüldü. Uzun yıllardır pek çok farklı amaçla kullanılan Köçeoğlu Konağı, 19. yüzyılda Beyoğlu'nun mimarisi ve içindeki tavan süslemeleri ile dikkat çeken yapılarından biriydi.

Seza Sinanlar Uslu
sezasinanlar@gmail.com

1970'li yılların sonunda Köçeoğlu Konağı (solda), Köçeoğlu Konağı'nın içindeki tavan süslemelerinden biri. "Edebiyat ve Bilim" adlı kompozisyon (sağda). Fotoğraf: Kayhan Kaygusuz.

Tiyatroseverlerin "Küçük Sahne" adıyla hatırlayacağı Köçeoğlu Konağı, 19. yüzyıl Perası'nda görülen kâgir konutlar arasındaki en ilginç örneklerden biri olmakla beraber, çok iyi durumda korunmuş tavan resimleriyle de görülmeye değer özel bir yapı.

Yapı, Osmanlı bankerlerinden kireç tüccarı olarak da tanınan Agop Köçeoğlu'nun (1820-1893) kışlık konutu olarak biliniyor. Stefanos Yerasimos, kadastral planlara dayanarak konutun en erken 1860'tan sonraki bir tarihte yapılmış olabileceğini söylemişse de elde edilen yeni bilgiler ışığında, konağın mimar Antonaki tarafından, 1870 Beyoğlu yangını sonrasında inşa edildiği kesinlik kazanmıştır.

Yapıyı günümüzde çekici kılan en önemli özelliği, kuşkusuz birinci ve ikinci katta yer alan tavan resimleridir. Bu bezemelerin uzunca bir süre kime ait olduğu ve tam olarak ne zaman yapıldığı bilgisi muğlak kalmış olsa da son yıllarda yapılan araştırmalarımız sonucunda söz konusu tavan resimlerinin, Fransız ressam Hippolyte-Dominique Berteaux (1843-1928) tarafından 1873 yılında İstanbul'a geldiğinde yapılmış olduğunu ispatlamış bulunuyoruz. Nitekim Fransız Kültür Bakanlığı'na ait Ulusal Arşiv'de rastladığımız bir belgede Berteaux'nun 1873 yılında İstanbul'a Sultan Sarayı panolarını yapmak amacıyla geldiğini okuyoruz. Ancak sözü edilen bu panoların Topkapı ya da Dolmabahçe Sarayı'na ait olmadığını, Köçeoğlu Konağı'nın ikinci katında Sultan Abdülaziz'in kullanımına ayrılmış dairenin tavan panoları olduğunu anlıyoruz. Nitekim 27 Kasım 1873 tarihli La Turquie gazetesinden de Berteaux'nun Köçeoğlu Konağı'nda iki ayrı salonda yer alan tavan resimlerini gerçekleştirdiğini öğreniyoruz.

O yıllara dönersek, Berteaux'nun tam da Pera'da sanatsal hareketliliğin yoğunlaşmaya başladığı 1870'li yıllarda İstanbul'a gelmesinin önemli olduğunu görüyoruz. Başta saray ressamı Pierre-Désiré Guillemet, Amadeo Preziosi, Giovanni Brindesi, Luigi Acquarone olmak üzere pek çok Avrupalı ressamın Pera'ya yerleştikleri bu dönemde Berteaux'nun da burada olması, bu kişilerin kendi aralarında da temas halinde olduklarını düşündürmektedir. Öte yandan resim sanatının

AYNUR TUNCER SUNGUR AİLE ARŞİVİ

19. yüzyılda Köçeoğlu Konağı'nın bulunduğu Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi, üstte). Agop Köçeoğlu'nun Konağı, Küçük Sahne ve Atlas Pasajı, 1960'lı (sağda) ve 1980'li yıllarda (karşı sayfada altta).

Duvar resimleriyle ünlü Berteaux ilk çalışmalarını Köçeoğlu Konağı için yapmıştı.

payitaht özelinde belirgin şekilde teşvik edildiği o yıllarda, gerek sarayın gerekse Osmanlı elitlerinin resimle doğrudan ilgilenmeleri de yine bu zamanlarda belirginleşecektir.

Görünen odur ki hızlı bir değişimin yaşandığı İstanbul'da, kentin "Batılı" semti Pera'da, Avrupalı sanatçılar için kendilerini gösterebilecekleri yeni bir yaşam alanı oluşmaktadır. Ressam Berteaux da henüz 30 yaşında geldiği payitahtta kariyerindeki ilk tavan resimlerini yapmak üzere Köçeoğlu Konağı'ndadır. İstanbul'da basılan ve günlük olarak Paris'e de postalanan gazeteler bu haberi kaçırmamışlar; Sultan Abdülaziz başta olmak üzere Osmanlı sarayından pek çok kişiyle ödünç para alışverişinde olan şehrin tanınmış bankeri Agop Köçeoğlu'nun yaptırdığı yeni kışlık konağın tavan resimlerinin Fransız ressam Berteaux tarafından yapıldığı haberini La Turquie gazetesi aracılığıyla Paris'e iletmişlerdir. Böylece sanatçı geri dönmeden önce yaptığı resimlerin şöhreti ülkesine ulaşmıştır.

SALT ARCHIVE

O halde şimdi Berteaux'nun kariyerindeki bu ilk tavan resimlerine dönüp, Köçeoğlu Konağı'nda ikinci katta yer alan iki büyük salonda görülen kompozisyonlara bakalım. Yapının ortasında kalan büyük salonda Berteaux, tavan yüzeyinde kadraj içine alınmış altı alan açmış ve bunlardan dördüne hava, su, toprak ve ateşi sembolize eden figürler yerleştirmiştir. Kalan diğer iki alan içinde de yaz ve ilkbaharı anlatan figürler resmedilmiştir.

Berteaux'nun dört element tasviri

Her bir kompozisyona yakından bakarsak ilk olarak tüm sahnelerde tavan yüzeyinde resim için belirlenen alanların sınırlarına uygun olarak figürlerin oturur şekilde resmedildiğini söylememiz gerekir. Bu grup içinde tek istisna, çömelmiş olarak denize üfleyen Eole tasviridir ve bu sahne "Hava" olarak isimlendirilmiştir. Sahnede figür o kadar güçlü nefes verir şekilde gösterilmiştir ki çıplak bedenindeki kas hareketleri hayli vurgulanmış ancak duruştaki bozukluk tam olarak giderilememiştir. "Su" isimli sahnede ise çıplak bir kadın oturur vaziyette havaya kaldırdığı elindeki deniz kabuğundan su döker şekilde ve de doğrudan izleyiciye bakarken gösterilmiştir. "Toprak" isimli kompozisyonda ise bir başka çıplak kadın oturur vaziyette ve havaya kaldırdığı elinde iki ayva, aşağıda tuttuğu elinde ise bir mısır koçanı tutar şekilde gösterilmiştir. "Toprak" ve "Su" kompozisyonlarındaki iki kadının da yüzlerinin benzerliği ise dikkat çekicidir. "Ateş" isimli sahnede ise diğer figürlerden farklı olarak Romalı bir asker kılığındaki figürün elinde ateş parçası tutar şekilde ileride alevler içindeki yanan bir kente bakar şekilde gösterilmektedir.

Tavanın dört köşesinde yer alan bu sahnelerden başka, uzun kenarlar üzerine yerleştirilen "İlkbahar" sahnesinde yarı uzanır şekildeki çıplak kadın, yanındaki küçük Erosun saçına çiçek koyarken gösterilmektedir. Karşı kenar üzerindeki "Yaz" sahnesinde ise bir başka kadın bir küpid (melek) ile oturur gösterilmiş ancak geri planda göze çarpan manzara içinde fark edilen minare sahnenin yarı mitolojik yarı masalsı görüntüsünü daha gerçek bir zemine çekmiştir.

Binanın cadde tarafına bakan diğer salonunda ise bu defa elips formunda dev bir madalyon içinde edebiyat ve bilimi sembolize eden iki kadın figürü karşılıklı olarak →

ve yine oturur şekilde yerleştirilmiştir. "Bilim" tasvirinde bulutların arasından aşağıya doğru bakar şekilde gösterilen figür, Avrupa kıtasının merkezde olduğu bir dünyaya yaslanmaktadır. Bir elinde büyükçe bir kitap tutarken, diğer elinde bir pergel olduğu görülmektedir. Karşı tarafında ise "Edebiyat" isimli sahnede yine bulutların üzerinde oturan figür, bakışları yukarıda düşünür şekilde gösterilmiştir. Bir şeyler yazmakta olduğu, elindeki kalem ve rulo parşömenden anlaşılmaktadır. Figüre eşlik eden küpid ise güzel sanatların ve ilhamın simgesi lir tutmaktadır.

Ödüllü resmini de konakta yaptı

Bize bu sahneleri görmeden önce oldukça detaylı bir şekilde resimleri anlatan La Turquie gazetesinin muhabiri için Köçeoğlu Konağı'nın tefriş edilmesi haberi çok ilgi çekici olmuşa benzemektedir. Nitekim henüz sahneler tamamlanmamışken gazetenin muhabiri konağa gelerek sanatçıyı ziyaret etmiş ve çalışmasını izlemiştir. Bu kişinin yazdığına göre Berteaux, tavan resimlerini yaparken yorulduğu zamanlarda da resim yapmaya devam etmekte ve konağa getirdiği şövalesi üzerindeki "Çeşme" isimli tablosuna odaklanmaktadır. Söz konusu eseri tespit etmek üzere sanatçının eserlerini taradığımızda, bahsedilen tablonun sanatçının 1876 yılı Paris Salonu'na kabul edilmiş olan "İstanbul'da Çeşme" isimli eseri olduğunu anlıyoruz. Bu tablo, sanatçının gazetede de belirtildiği gibi Köçeoğlu Konağı'nda çalıştığı sırada yapılmış olan ve Azapkapı'daki çeşmeyi gösteren tablosudur.

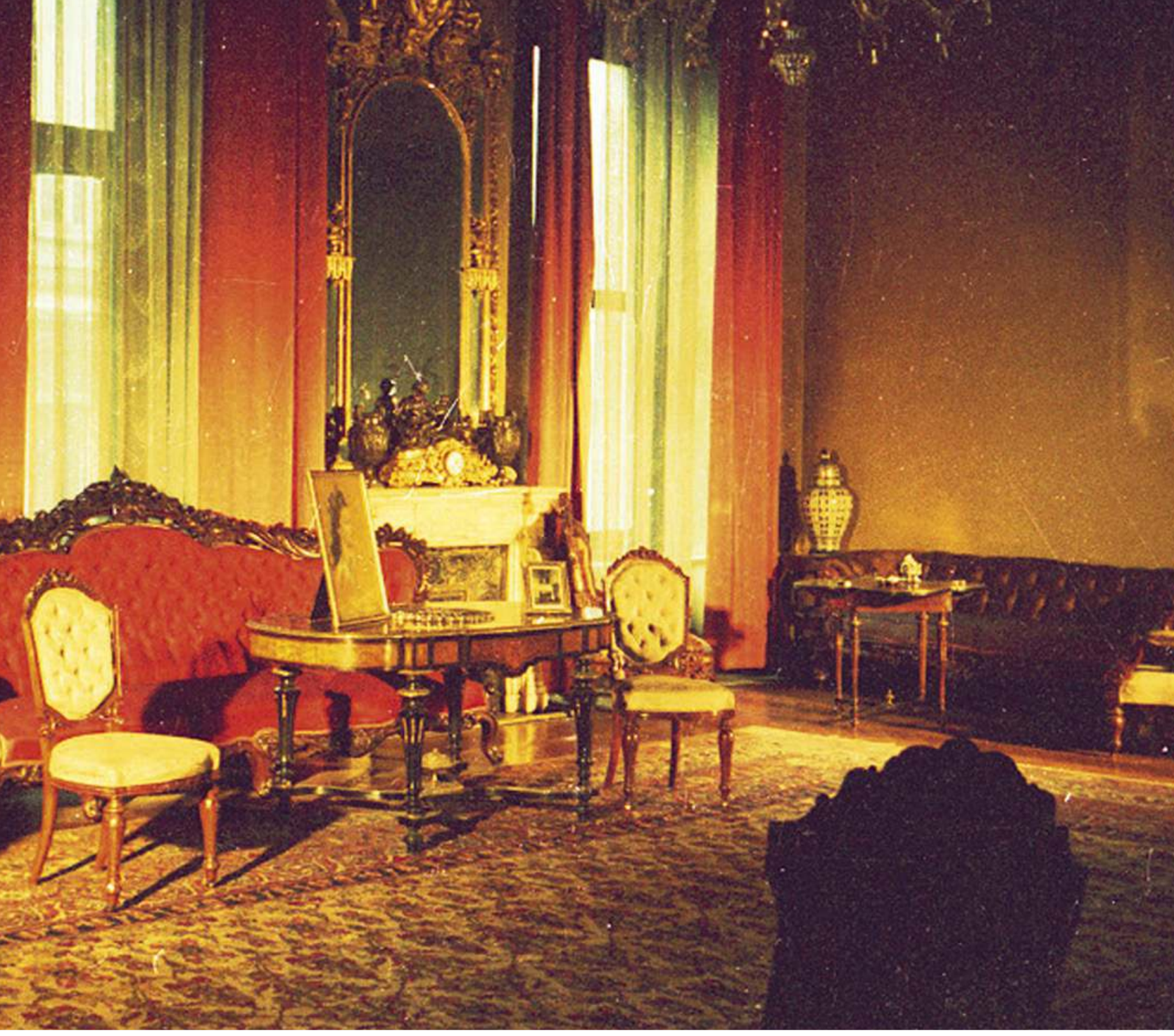
Sanatçının İstanbul'daki izleri bunlarla sınırlı değildir. Nitekim bugün Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan III. Selim ve II. Mahmud'un atlı portreleri de Berteaux imzalıdır. Saray kayıtlarında Berteaux namlı bir ressama ödeme yapıldığına dair bir kayda henüz rastlamadığımız için söz konusu tabloların Agop Köçeoğlu tarafından Sultan Abdülaziz'e hediye edilmek üzere sipariş verildiğini ileri sürebiliriz. Sa-

Berteaux kimdir?

H.D. Berteaux, 1843 yılında St. Quentin'de dünyaya gelir, 1870 yılında ilk kez Paris Salon Sergisi'ne kabul edilir. 30 yaşındayken 1873'te İstanbul'a gelir ve Köçeoğlu Konağı'nda kariyerindeki bilinen tavan resimlerini gerçekleştirir. 1876 yılında "İstanbul'da Çeşme" isimli eseriyle yeniden Salon Sergisi'ne kabul edilen sanatçı, 1881 yılında Nantes'taki Théâtre de Graslin / Graslin Operası'nın tonoz kompozisyonu, sonra da Paris'te Hôtel de Ville olarak geçen belediye binasındaki duvar resimlerini yapar. Kamu için yaptığı bu işlerin dışında Kahire ve Moskova'da da çeşitli özel mülklerde duvar resimleri uygulamaları gerçekleştirir. 1923 yılında Fransız hükümeti tarafından "Légion d'honneur" madalyasıyla taltif edildikten 5 yıl sonra 1928'de hayata veda eder.

Borovalı Ailesi'nin ikamet yıllarında Köçeoğlu Konağı.

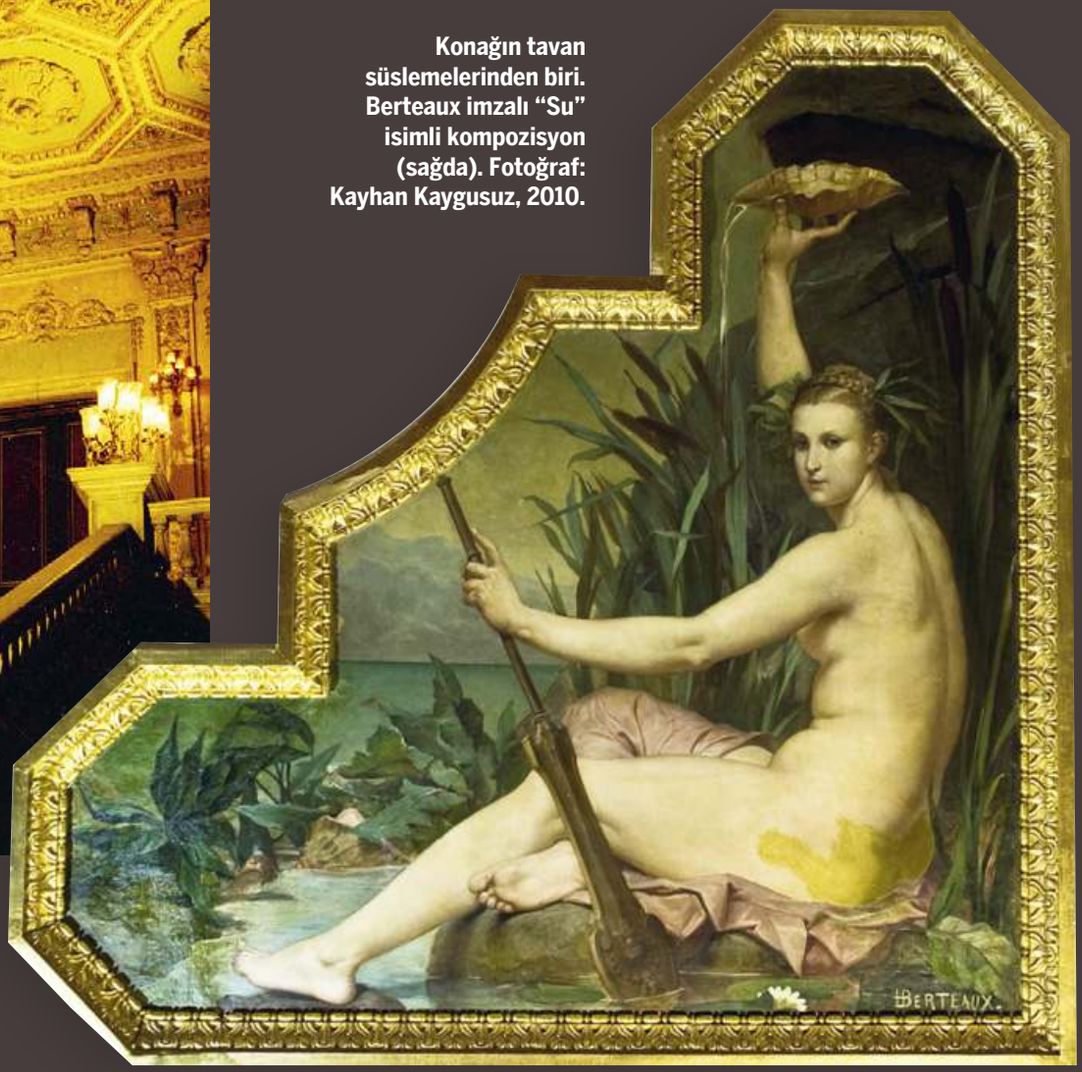
ALİ BOROVALI ARŞİVİ

1930'lu yıllarda Agop Köçeoğlu'nun kızı Nazlı Hanım ve eşi Ohannes Kuyumcuyan Paşa konakta oturuyorlardı.

natçının bugün Pera Müzesi koleksiyonunda yer alan 1876 tarihli "Derviş" isimli eseri de Berteaux'nun İstanbul'da tamamladığı serbest çalışmalarından biridir. Bu tarihlerden yola çıkarsak, sanatçının 1973-76 yılları arasında en az üç yıl İstanbul'da kalmış olduğunu söyleyebiliriz.

Konağa geri dönersek, Agop Köçeoğlu'nun büyük bir özenle yaptırdığı yapı, zaman içinde birçok defa el değiştirmiştir. Köçeoğlu'nun 1893'teki vefatından sonra, eşi Eliza Köçeoğlu'nun, kendisine iletilen birikmiş vergi borçlarını, eşinin saraya verdiği borçlarla mahsup etmesi üzerine konağın mülkiyetini kaybetmeden burada ikametini sürdürür. Annuaire Oriental olarak bilinen Şark Yıllıkları'ndan iz sürdüğümüzde ise ailenin →

Konağın tavan süslemelerinden biri. Berteaux imzalı "Su" isimli kompozisyon (sağda). Fotoğraf: Kayhan Kaygusuz, 2010.

Borovalı Ailesi'nin ikamet yıllarında Köçeoğlu Konağı (üstte).
ALİ BOROVALI ARŞİVİ

1898 yılında Alléon Sokak (bu sokak Atlas Pasajı'nın arka girişine açılan sokaktır ve günümüzdeki adı Erol Dernek sokaktır) 18 Numara'ya taşınmış olduğunu görürüz. 1909-1912 arasında ise konutta ikamet eden kişi Aram Köçeoğlu (belediye meclis üyesi) olarak kayıtlara geçirilmiştir. İşgal yıllarına gelindiğinde binanın bir kısmı İngilizler tarafından mahkeme olarak kullanılmış, 1922'den sonra ise konak Postane Genel Müdürlüğü'ne intikal ettirilerek, daireler kiraya verilmiştir.

Konak kamulaşıyor

1930'lu yıllarda Said Naum Duhani'nin "semtin en diplomatik" evi tabirini kullandığı konakta her perşembe müzik matineleri düzenleyen Hariciye Nezareti'nden müsteşar Naum Paşa'nın oturduğunu öğreniyoruz. O yıllarda Köçeoğlu Ailesi'nin fertleri çoktan İtalya'ya taşınmış olsa da Agop Efendi'nin kızı Nazlı Hanım'ın İstanbul'da kalmaya devam ettiğini ve eşi Lübnan Valisi Ohannes Kuyumcuyan Paşa ile 1930'larda hâlâ konakta oturduklarını görüyoruz. 1938 yılı geldiğinde binayı Aziz ve Ahmet Borovalı kardeşlerin satın aldığını görürüz. Akabinde de bir dizi mimari düzenleme ile Atlas Pasajı ve Sineması oluşturulur; önce konağın İstiklal Caddesi üzerinden atlı araba girişine imkân veren yüksek tavanlı, sütunlu giriş holü yeniden düzenlenir ve yapının arka tarafında kalan at ahırı ile manej sahası (bir süre sirk olarak da kullanılmıştır) yıkılarak yerine 35 localı, 1600 kişilik amfi düzenindeki salonuyla Atlas Sineması inşa edilir (1948). Böylece konağın atlı araba girişine imkân veren holü pasaj girişine dönüştürülür. Birkaç yıl sonra da konağın bir katında Muhsin Ertuğrul tarafından kurulan Küçük Sahne Tiyatro Topluluğu temsillere başlar. Bu yapısal değişikliklere rağmen Borovalı Ailesi konakta ikamete devam eder. O yılları bir çocuk olarak yaşamış Ali Borovalı'yı dinleyince bu durumun aslında en çok çocuklar için olağanüstü bir deneyim olduğunu anlıyoruz. Zira yüksek tavanlı, tavanları resimli saray benzeri bir konutta

Konağın bir başka tavan süslemesi "Ateş" isimli kompozisyon (solda). Köçeoğlu Konağı'nda açılan Küçük Sahne'de sergilenen "*Fareler ve İnsanlar*" oyunu (üstte).

Yapıyı günümüzde çekici kılan en önemli özelliği, birinci ve ikinci katta yer alan tavan resimleri.

yaşarken, akşamları mutfak tarafından sinema fuayesine geçip gizlice film izlemek için firar etmek gerçekten çok heyecan verici bir şey olsa gerek.

1981 yılı geldiğinde Borovalı Ailesi konağı satışa çıkarır ve dönemin ünlü bankeri Kastelli lakabıyla bilinen Cevher Özden binayı satın alır. Böylece konak yaklaşık yüzyıl sonra yeniden bir bankerin mülkiyetine geçmiş olur. Fakat hikâyenin sonu da benzerlik gösterir ve Kastelli iflas edince konak borçlara karşılık yeniden devlete geçer.

Uzun bir süre kapalı kaldıktan sonra konak, 2007-2011 yılları arasında İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından beş yıl süreyle ofis olarak değerlendirilir. Daha sonra İl Kültür Müdürlüğü tarafından kullanılan yapı, Kültür Bakanlığı'nın girişimiyle restore edilir ve İstanbul Sinema Müzesi'ne dönüştürülmek üzere hazırlanır. Yakın bir tarihte açılan müzeye gidecekler adına seviniyoruz zira hem sinema tarihine dair bilgi edinecekler hem de Berteaux'nun 1873'ten bugüne varlığını korumuş olan tavan resimlerini görebilecekler. Konakta yaşamış kişileri ve onların hayat öykülerini hayal etmek de cabası… ●

Bibliyografya:

- Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce de l'industrie, de l'administration et de la magistrature, Constantinople, 1898, s.453. (Salt Arşivi)
- Annuaire Oriental, 1909, s.668 / Annuaire Oriental, 1912, s.532. (Salt Arşivi)
- Duhani, Said Naum. Eski Evler Eski İnsanlar: 19. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası, İstanbul, Kırmızı Kedi Yay., s.172-173.
- Freely Brendan & Freely, John, Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi" YKY, 7. Baskı 2020, s.181.
- Öncel, Derin. "İstanbul'u çalışmak ve Stefan Yerasimos", Bir Allam-i Cihan Stefanos Yerasimos, İFEA & Kitap yayınevi, 2012, s.475-489. (Erişim yeri https://books.openedition.org/ifeagd/1948)
- Sinanlar Uslu, Seza. "Hippolyte Dominique Berteaux and his journey to Istanbul in 1870's" 14th International Congress of Turkish Arts, College de France, 2013, s.701-708.
- Sinanlar Uslu, Seza. Pera Ressamları – Pera Sergileri 1845-1916, Norgunk Yay., 2010, s.9-17.
- La Turquie, 27 Novembre (Kasım) 1873, [Beaux Arts].

Köçeoğlu Konağı'nda beyazperdenin tarihi

İstanbul Sinema Müzesi

Köçeoğlu Konağı, 2019-2020 yıllarında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılan detaylı restorasyon ile özgün yapısına kavuşturularak İstanbul Sinema Müzesi olarak yeniden düzenlendi ve Atlas Sineması tamamen yenilendi.

Köçeoğlu Konağı, 2021 yılı başında açılışı törenle yapılarak İstanbul Sinema Müzesi'ne dönüştürüldü. Beyoğlu'ndaki tarihi Atlas Sineması ve İstanbul Sinema Müzesi'nin restorasyon çalışmaları yaklaşık iki yıl sürdü. Türkiye'nin bu ilk sinema müzesi, geçmişten bugüne Türk sinema tarihine ışık tutuyor. Özel koleksiyonlara da yer verilen müzede, dünya sinemasına ilişkin bilgi ve belgelerin yanı sıra Türk sinemasından baş yapıtlar da sinemaseverler için sergileniyor. Tematik görüntüler eşzamanlı olarak üç adet projektörden perdelere yansıtılıyor.

Müzenin kalıcı koleksiyonunda Hacivat ve Karagöz'le başlayan tematik anlatımını sinema endüstrisi ve izleyici deneyimine ışık tutacak bir koleksiyonla ziyaretçilerine sunuyor. Müzede, sinema tarihine ışık tutmuş ve sinema arkeolojisi kapsamında derlenmiş, yüksek koleksiyon değerine sahip objeler de yer alıyor. Sinemanın teknolojik gelişiminin eşiği olarak bilinen 1800'lü yılların büyülü fenerleri, stereoskopları ve günümüz sinema araç gereçlerinin atası ilk projeksiyon makineleri de koleksiyonun parçası olarak sergileniyor. Lumiere kardeşlerin 1890 tarihli sinematografı, sessiz sinema döneminin ikonik kameraları, Buster Keaton'ın "*Kameraman*" filmiyle özdeşleşmiş Prevost kamerası ve Birinci Dünya Savaşı'nın hatırladığımız tüm dramatik görüntülerinin çekilmiş olduğu efsanevi Moy&Bastie kamera koleksiyonun parçalarından bazıları... Ayrıca el tipi video kayıt araçları, yeni nesil kameralar, 8, 9, 16 ve 35 mm film göstericileri gibi daha yakın döneme hizmet eden objeler de koleksiyonda sunulmakta. Müzenin dijital etkinlikler bölümünde ise Türk sinemasının hafızasında yer etmiş "*Süt Kardeşler*", "*Neşeli Günler*" ve "*Muhsin Bey*" gibi filmlerden seçilmiş sahneler, artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanılarak fotoğraflar üzerine yönlendirilen tabletler ile canlandırılıyor. Müzede etkileşimli dijital masa uygulamasıyla, Türk sineması ziyaretçilere sunuluyor. 8.406 film, 31.106 oyuncu, yönetmen, senarist, yapımcı ve sinemamızın emekçileri müzenin hafızasında bulunuyor.

Kaynak: www.istanbulsinemamuzesi.com

Köçeoğlu Konağı ya da günümüzde kullanılan ismiyle Atlas Pasajı ve Atlas Sineması'nın İstanbul Sinema Müzesi olarak restorasyonundan sonra büyük salonu (en altta). Müzedeki salonlarda sinema tarihinin değişik dönemlerine ait pek çok afiş, fotoğraf ve obje sergileniyor (altta).

İstanbul Sinema Müzesi (üstte) içinde "*Gulyabani*" filminde kullanılan maketin bir örneği (altta).

Teknesinde heykelleri ve dostlarıyla bir evliya

HULDA'DAKİ AKDENİZ İLHAN KOMAN

Türk heykel sanatının en özgün ve önemli isimlerinden biri İlhan Koman. Türkiye onu "*Akdeniz*" adlı heykeliyle tanıyor. Bu kendine özgü, her bakanı etkileyen dinamik heykel, onun uzun ve verimli sanat hayatının bir özeti değil belki ama tüm yaratıcılığının simgelerinden biri.

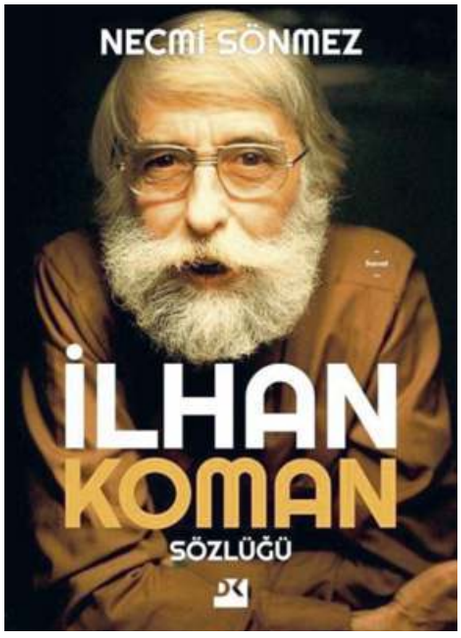
Kansu Şarman
ksarman@doganburda.com

"Heykelci İlhan Koman, eski bir gemiyi almış, tamir etmiş, Drottningholm Koyu'na demirlemişti. Burada karısı Kerstin ve dört çocuğuyla yaşamaktaydı. Bembeyaz sakallı, ilginç ve çok yakışıklı bir adamdı İlhan Koman. Büyük bir heykelciydi. Akademi'de hocalık yapıyordu." Zülfü Livaneli, 1970'lerde siyasi mülteci olarak gittiği İsveç'te kendisine kucak açan İlhan Koman'la ilk karşılaşmasını böyle anlatıyor yaşamöyküsel kitabı "*Sevdalım Hayat*"ta…

İlhan Koman çok başarılı bir heykel sanatçısı olduğu kadar yaşamı ve kişiliğiyle de iz bırakmış birisi. Sadece Livaneli'nin değil, Yaşar Kemal'in, Güneş Karabuda, Abidin Dino, Can Yücel'den Nâzım Hikmet ve Şadi Çalık'a pek çok başka sanatçı ve yazarın hayatında iz bırakmış, onları kendi hayatına kabul etmiş bir isim. Dostları için, tıpkı onlara hitap ettiği gibi bir 'evliya'.

Geçtiğimiz günlerde Doğan Kitap'tan çıkan Necmi Sönmez imzalı *İlhan Koman Sözlüğü*, bu evliya gibi sanatçının yaşamını ve sanatını, kronolojik değil ama tematik bir düzen içinde anlatıyor. 'A' harfinde 'ailesi' maddesi ile başlayıp 'Y'de Can Yücel'in onun için yazdığı "*Bir Evliya*" şiiri ile biten bir kitap.

Edirneli İlhan Koman, önemli bir aileden geliyor. Annesinin babası Mehmet Şerif Aykut gazetecilik yapmış, sürgünler görmüş, kitaplar yazmış ve son Osmanlı meclisinde Edirne mebusluğu yapmış, Edirne Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş bir isim. Kızı Leman Sevinç'in iyi bir eğitim almasını iki yabancı →

Kerstin ve İlhan Koman, M/S Hulda'yı satın aldıktan sonra giriştikleri büyük tamirat sırasında, Stockholm, 1965 (karşı sayfada). Doğan Kitap'tan yayımlanan *İlhan Koman Sözlüğü* (üstte).

dil bilen aydın bir Türk kadını olarak yetişmesini sağlamış. Sanatçının babası Ahmet Fuat Koman ise kulak burun boğaz doktoru. Çanakkale Savaşı'na daha sonra milli mücadeleye katılmış. Savaşlar bittikten sonra Edirne'de bugün hala ayakta duran İlhan Koman'ın da doğacağı konağı satın alarak evini ve muayenehanesini buraya taşımış ve ömrünün önemli bir kısmını burada geçirmiş.

1921 doğumlu İlhan Koman çocukluktan itibaren resme meraklı biri. Edirne Lisesi'nde okurken en büyük hayali ise gemi mühendisi olmak. Ancak 17 yaşında vereme yakalanınca İstanbul'a gider ve ailesi daha rahat bir eğitim hayatı olsun, yorulmasın diye onun Akademi'ye girmesini teşvik eder. Önce Türk resminin gelişmesinde büyük katkısı olan efsane ressam Leopold Levy'nin atölyesinde eğitim görür. Bu arada okulun heykel hocası, ki döneminin en ünlü modern heykel sanatçısı olarak bilinmektedir, Rudolf Belling'in dikkatini çeker ve heykel bölümüne geçer. Burada çok başarılı olacaktır İlhan Koman. Bu dönem aralarında Şadi Çalık, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu gibi Türk sanatının en önemli isimleriyle yakın dostluklar kurar.

İlhan Koman'ın Paris yılları

İlhan Koman, 1946'da Akademi'yi bitirir ve devlet sınavını kazanıp Paris'e gider. 1947'de Paris'e hareket ederken bütün eşyalarını iki yıldır ev arkadaşlığı ettiği Yaşar Kemal'e bırakacaktır… Paris yıllarında soyut heykelle, taşla ilgilenir. Başarılı da olur, burada pek çok sergiye katılır. Bu yılların en önemli olaylarından biri, Fransızcasını ilerletmek için Paris'te yaşayan genç ve özgür ruhlu bir kadınla, Melda Kaptana'yla tanışması olur. 1951'de Paris konsolosluğunda evlenirler. Sonraki yıllarda Türk sanatı için çok önemli bir markaya dönüşecek, pek çok önemli sanatçının kendini göstermesine fırsat verecek Melda Kaptana Galeri'yi kuracak bu sanat insanıyla birlikteliği çok uzun sürmez. 1955'te boşanırlar. Ama çocukları, bugün İlhan Koman'ın mirasını en iyi şekilde koruyup kitlelere ulaşmasını sağlayan oğlu Prof. Dr. Ahmet Koman bu evlilikten doğar.

Farklı malzemeleri büyük bir beceriyle öğrenip uygulayabilen bu parlak genç sanatçı döner dönmez Akademi'de hocalık yapmaya başlar. Demir eğilip bükülüp kaynak yapılıp soyut formların oluşturulduğu bir heykel malzemesi olarak sanatta yeni yeni kabul görmeye başlamıştır. Akademi'de kurulan Demir Atölyesi'nin başına İlhan Koman'ın geçmesini isterler, o da bu işi seve seve yapar. 1954'te Türkiye için çok önemli bir projeye katılır, Anıtkabir'in 100 metrelik milli mücadeleyi anlatan frizlerini yapmayı üstlenir. Ama Türkiye'de elde ettiği bu başarılar onu oyalamaya yetmeyecek, İlhan Koman'ı buradaki ortam tatmin etmeyecek, bir süre sonra başka bir ülkede kendini yenilemek üzere yola çıkacaktır.

1950'lerdeki İstanbul yılları sanatçılar için kolay değildir. Sanatın para etmediği bu zamanları İlhan Koman "helva ekmeğe talim ettikleri" bir dönem olarak hatırlar. Nitekim dört heykelci bir araya gelir ve para kazanmak için bir mobilya tasarım ve üretim atölyesi kurarlar. Kare Sanat adlı bu atölyede koltuk, masa, sandalye tasarlayıp üretir ve satarlar. Çok yıllar sonra Leyla Umar'a verdiği röportajda bu durumu bitimsiz ironisi ve bilgeliyle şöyle anlatacak ve bu sözleri o dönem olay olacaktır: "Biz o devirde sanatımızla insanların kafasına hitap edemediğimizden kıçlarına hitap etmeye başladık."

Türkiye'deki kitlelere hitap edemediğini düşünse de uluslararası alanda ülkesini temsil edecektir. 1957'de Venedik ve Sao Paolo bienallerinde Türkiye'yi temsil eder. 1958'de Brüksel Dünya Fuarı'nda Türkiye'yi temsil eden ekibin bir parçasıdır. 1959'da ikinci kez Venedik Bienali'ne katılır. Biraz da bu uluslararası başarılarla Türkiye dışına yolculuğa çıkmaya hazır hisseder kendini. 1958'de gittiği Stockholm'e yerleşecek ve hayatının geri kalanını İsveç'te sürdürecektir.

Her iyi heykel sanatçısı gibi İlhan Koman'ın da malzeme ve hacimle olan uğraşısı hiç bitmez. Onun pek çok sanatçıdan farkı ise farklı bilimlerle, fizikle, matematikle, mekanikle kurduğu kendine has ilişki ve araştırmacılığıydı. Bu sayede polihedralar, hiperformlar, rotorlar adını verdiği

***"Akdeniz"* heykeli özgün olarak tasarlanıldığı Mecidiyeköy'deki Halk Sigorta binasının önünde (karşı sayfada). Koman, Rue de la Grande Chaumière'deki atölyesinde, Paris 1949 (üstte). Fotoğraf: Willy Maywald. (Sağ taraftaki alçı heykel, 1949'da Salon des Réalités Nouvelles'de sergilendi.) Yusuf Erşahin, Nâzım Hikmet, Lütfi Özkök, İlhan Koman, Gamla Stan-Stockholm, 1958 (üstte, solda). Fotoğraf: Lütfi Özkök.**

ilgi çekici serilerini yapar. Ahşapla girdiği ilişkinin ürünü ise onun belki de en ünlü ve etkileyici işleri arasında yer alan, düz zemin üstünde hareket edebilen "*Gezinen İhtiyar Derviş*" adlı heykelidir. *Akdeniz* heykelini bir sipariş üstüne Mecidiyeköy'deki sigorta binasının önüne konulması için yapar. Bu muhteşem heykel bugün Galatasaray'da Yapı Kredi binasının içinde dışarıdan da görünebilecek şekilde sergileniyor. Heykele değer verilen İsveç'te pek çok kamusal alanda birbirinden farklı heykelleri yer alıyor. Türkiye'nin en önemli ulusal simgelerinden Anıtkabir'de olduğu gibi İsveç'in Parlamento Binası'nda da izi, eseri olan bir sanatçı. 1985'te yenilenen tarihi binaya İsveç Ulusal Amblemi'ni yapma işini de İlhan Koman'a vermişler. Bunu çok kısa sürede ve hakkıyla yapan Koman, eserin arkasına şu küçük notu sıkıştırmış: "Hayatın bir cilvesi, sizin devletin alameti farikasını da bir kara kafa yaptı."

1959'da İsveç'e yerleşen İlhan Koman, aynı yıl tanıştığı Kerstin Zeinow'la evlenir. Üç çocukları olur ve ömürlerinin sonuna kadar o evliya hayatını birlikte kurup sürdürürler. Önce bir ahırı kendi çabasıyla tamir edip atölyeye dönüştürür. Daha sonra İsveç'te gördüğü bir uygulamayı hayata geçirir, bir tekneyi eve dönüştürür. Çocukken gemi mühendisi olmayı isteyecek kadar teknelere düşkün olan İlhan Koman'ın kişiliğinin, kimliğinin simgesine dönüşür bu tekne. 1905 yılında yapılmış Hulda adlı tekneyi 1965'te alıp onarır ve ömür boyu burada yaşarlar Kerstin'le birlikte. Bu tekneyle denize açılır, gezerler, yazları kışları limana bağladıkları bu teknede kalırlar, dostlarını, sonu gelmez misafirlerini burada ağırlarlar ve İlhan Koman en önemli eserlerinin hemen hepsini burada tasarlar. Şimdi İlhan Koman Vakfı'nın girişimiyle Türkiye'de Ege sahillerinde demirli olan Hulda bugün hâlâ Koman'ın sanatının yüzen bir simgesidir.

1986'da İsveçte ölen İlhan Koman bugün Türkiye sanatının yaşayan isimlerinden biri. Ölümünden sonra bile mesela Bilgi Üniversitesi'ndeki "*Sonsuzluğa…*" ve Stockholm'deki "*Cümle Kapısı*" gibi eserleri kamusal alanlara konmaya devam ediyor.

İlhan Koman'ı anlatmayı yakın dostlarından Güneş Karabuda'nın şu sözleriyle bitirelim: "Dıştan heybetli, içten alçakgönüllü, güzel sanatların ağır işçisi, nezaket ve incelikte kimselerin eline su dökemeyeceği, kökü kurumakta olan bir İstanbul beyefendisi… Düşünüp daldığında sıvazladığı koca kır sakalıyla biraz Leonardo da Vinci biraz da Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin'i andıran kişi, gülen zeki gözleriyle karşısındakini ürkütmeden etkileyen bir kişilik." ●

Gazi Mustafa Kemal, 6 Ağustos 1929'da Ankara'dan trenle İstanbul'a geldi. Cumhurbaşkanı'nı Haydarpaşa'da büyük bir kalabalık bekliyordu. Kadınlar günün modası şapkalarıyla dikkat çekiyordu

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Tarihçi Necdet Sakaoğlu, Atlas Tarih'e anlattı

ATATÜRK VE İSTANBUL

1 Temmuz 1927'de Gazi'nin İstanbul'a dönüşünde yaşananlar günlerce gazetelerde yer aldı. Tarihçi Necdet Sakaoğlu, *"Atatürk ve İstanbul"* kitabında Gazi'nin İstanbul'a, İstanbul'un da Gazi'ye bağlılığının hikâyesini anlatıyor.

Röportaj: Kansu Şarman
ksarman@doganburda.com

"Atatürk'ü İstanbul ile bağı çerçevesinde fotoğraflarla anlatan *"Atatürk ve İstanbul"*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. tarafından yayımlandı. Tarihçi Necdet Sakaoğlu tarafından kaleme alınan çalışmanın görselleri da fotoğraf tarihi araştırmacısı Cengiz Kahraman tarafından hazırlandı. Atatürk ve İstanbul arasındaki çok özel ilişkiyi adım adım takip eden kitapta Mustafa Kemal'in 13 Mart 1899 günü İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne kaydoluşundan 10 Kasım 1938'de ölümüne değin geçen dönemdeki olaylar ve anılar aktarılıyor. Kitabın bir başka özelliği ise Atatürk'ün gerçek doğum tarihini ortaya koyan bir bölümün de yer alması. *"Atatürk ve İstanbul"* kitabının hazırlık sürecini ve içeriğini Necdet Sakaoğlu'na sorduk.

"Atatürk ve İstanbul" kitabı için nasıl bir akış planladınız? Atatürk-İstanbul ilişkisinde hangi önemli başlıklar üzerinde durdunuz? Kitabın hazırlık çalışmasıyla ilgili bilgi verir misiniz?

İlk tasarı, görsellerle anlatılan bir kurgu idi. Çünkü bizde görsel, daha doğrusu fotoğraflar, belgesel aktarımı veya yorumu ayrıntılanarak kullanılmıyor. Bir örnek verelim. Mustafa Kemal'in, kurmay yüzbaşı üniformasıyla çakı gibi gösteren bir portresi kullanılmışsa, tanıtım cümlesi en uzun şudur: "Atatürk'ün Erkanıharp yüzbaşısı rütbesiyle 1904'te çektirdiği fotoğraf." Bir meraklısı bu fotoğrafın kullanıldığı yayınları topladığında görür ki fotoğraf gibi alt yazıları da kopya edilmiş gibidir, belki bir sözcük farklıdır. Oysa o tarihte henüz "Atatürk değil, Mustafa Kemal'di. Fotoğraf, olasılıkla Beyoğlu'ndaki ünlü fotoğrafhanelerden birinde çekilmişti. Bir hazırlık ve fotoğrafçının aldırdığı poz/duruştan sonra çekilmişti. Bunu geçsek bile yüzünde, duruşunda sevinç, kendine güven, başarıya hazır oluş apaçık. Üniforması, kordonları, kılıcı, çizmesi dikkati çekiyor. Başında dumanlı denen kalıplanmış Hamidiye fesi var. Kullanılan fotoğraflarda bu ve benzeri ayrıntılara yer vermek, metni daha dikkatli okutur. Okuyucunun fotoğraflar üzerinde durmasını da sağlar. Unutmamalı ki Atatürk, fotoğraf çağının bir fenomeni, objektiflerin çokça çevrildiği istisnai bir liderdi ama onun bu yönünü okutan-yoruma açan fotoğraf altları azdır. Kitabın fotoğraflarını büyük ölçüde kendi arşivinden seçen fotoğraf tarihi araştırmacısı ve arşivci Cengiz Kahraman'la bu konuda gerçi anlaşmıştık. Ne var ki çalışmalarımız bir salgın kısıtlaması sürecinde birlikte çalışmamızı engeldi. Benim yazdığım metinlere uyan fotoğrafları kendisi seçti. Kimi fotoğraflar için bilgileri telefon görüşmeleriyle yaptık Şu beklenebilir: Seçilmiş Atatürk fotoğrafları ve özenle hazırlanmış lejantlar, farklı boyutta bir Atatürk albüm-kitap yayınına konu olursa onu tanıyanların yaşamdan çekildiği zamanımızda daha yararlı olacaktır. Bunun örnekleri de vardır.

Mustafa Kemal Atatürk ile İstanbul arasında nasıl bir bağ var? Atatürk hem öğrenim yıllarında hem de sonraki yaşamında (hatta cumhuriyetle birlikte Ankara başkent olduktan sonra da) neden İstanbul'a karşı özel bir hassasiyet duyuyor?

Bu bağı farklı kılan iki başat neden var: "Mustafa Selanik" künyesiyle İstanbul'a gelip Harbiye Mektebi'ne kay- →

Atatürk'ün gerçek doğum tarihi 1879.

Mustafa Kemal Paşa, 1922'de BMM Reisi ve Başkumandan iken Ankara Nüfus Müdürlüğü tarafından 1 Ekim 1922'de düzenlenen nüfus cüzdanı. Aslı Şişli'deki Atatürk Müzesi'ndedir (solda).

dolan bu zeki, dinamik genci, kahramanlığa, kurtarıcılığa hazırlayan ortam İstanbul; okulda da Harbiye Mektebi olmuştu. Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren savaşlar ve işgal sürecinde, İstanbul'a ilk kurtuluş güvencesi veren 1918 Kasım ayında Suriye'den dönen Mustafa Kemal Paşa olmuştu. Onun: "Geldikleri gibi gideceklerdir!" çıkışı, bir avuntu cümlesi değil, İstanbullulara inanç aşılayan kurtuluş müjdesiydi. Kasım 1918-Mart 1919 dönemini kapsayan altı ayda İstanbul'da sürdürdüğü amaçlı ve bilinçli hazırlıklar, Minber gazetesindeki yazıları, Samsun'a hareketinden iki ay önce M. Zekeriya'nın (Sertel) kendisiyle yaptığı görüşmeden sonra Büyük Mecmua'daki "Büyüklerimiz: Mustafa Kemal Paşa" başlıklı yazısında onu "Kahraman Halâskâr (Kurtarıcı)" olarak tanıtması, İstanbul'da kurtuluş umudu uyandırmış ve güçlendirmişti. O yazı Atatürk'le ilgili ayrıntılı ilk tanıtım, Milli Mücadele'yi de 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkıştan iki ay önce İstanbul'dan muştulayan öngörüdür. Başka bir deyişle İstanbullular, daha Mart 1919'da -Anadolu halkından önce- kurtuluşun önderini tanımış ve onamışlardı. Büyük Mecmua'ın o sayısının Milli Mücadele'nin ilk belgesi olarak özel baskısı yapılmalıdır. Başka bir deyişle Osmanlı payitahtı İstanbul'un halkı, vatansever genç bir generali, Anadolu halkına kurtuluşun önderini işaret etmişlerdi.

O altı ay boyunca İstanbul'da kaldığı, oturduğu Şişli'deki evin önünden geçen cadde, o tarihten beri Halâskâr Gazi adını taşıyor. Atatürk'ün İstanbul'a hayranlığına gelince... Onun bu sevgisi hepimizde ortaktır. Bugüne kadar yerli yabancı İstanbul'u görenler arasında; "beğenmedim, sevmedim, söz gelişi havası suyu iyi değil" diyen de olmamıştır. Bu ortak sevgiye karşılık Atatürk'ün İstanbul'a bakışı farklıydı. Burayı, dünyanın uygarlık ve kültür merkezi, "müze kent" yapmak düşüncesindeydi. Bu amaçla, daha Reisicumhur olarak İstanbul'a gelmeden bir "müze kent"in temellerini atmak için kentin doğusunda Topkapı Sarayı ve Ayasofya, batısında kara surlarını simgeleyen Yedikule, Bakanlar Kurulu kararlarıyla müze ilan edilmiş, restorasyon çalışmaları başlatmıştı. Ernest Mamboury'ye İstanbul'u bir müze kent olarak gezmek isteyenler için *"Rehber-i Seyyahin"*, Halil Edhem (Eldem) ve başka uzmanlara da Topkapı Sarayı'nın, camilerin rehberleri yazdırılmıştı.

Kitabınızın en çarpıcı bölümlerinden biri Atatürk'ün doğum tarihi hakkında. Atatürk'ün doğum yılını 1881 olarak biliyoruz. Ayı ve gününü hiç bilmiyoruz. Sizin bu konudaki araştırmalarınız hangi tarihi gösteriyor ve bu konuya neden şimdiye kadar ilgi ve özen gösterilmemiş?

Atatürk'ün doğum tarihini bile yıllar yılı yanlış öğrenmiş, öğretmiş bir ulusun kuşaklarıyız. Bu soruyu Atatürk'ün kurduğu, Türk Tarih Kurumu yanıtlamalı. '1881' konusunda Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı 33 ciltlik Türk Ansiklopedisi'ndeki ATATÜRK Mustafa Kemal (Gazi) (1881- 10 Kasım 1938) başlıklı 134 sayfalık metni yazanlar da bibliyografyada yüzlerce kaynak belge sıralamalarına karşın doğum yılını 1881 yazıp geçmişlerdir. Oysa Atatürk'ün biri "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tezkiresi" başlığını taşıyan: Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa için 1 Ekim 1922'de düzenlenmiş eski harflerle nüfus belgesinin aslı İstanbul'da Şişli'deki Atatürk Müzesi'nde ve teşhirdedir. Bu özgün belgedeki doğum tarihi "Hicri 1296" yazılmış. Söz konusu 1296 Hicri yılı, Miladi 24 Aralık 1878'de başlamış,-14 Aralık 1879'a kadar sürmüştür.

Yeni Türk harflerinin kullanımı için de İstanbul başlangıç oldu. Bu devrimin planlayıcılarından biri olan Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Gazi Mustafa Kemal ile İstanbul'da.

Araştırmacı yazar İpek Çalışlar'ın *"Mustafa Kemal Atatürk, Mücadelesi ve Özel Hayatı"* (İstanbul 2018 S. 35) adlı eserinde Enver Behnan Şapolyo'dan alıntıladığı, "Zübeyde Hanım oğlu Mustafa'yı Erbain soğuklarında 23 Aralık günü dünyaya getirdiğini söylermiş. Mustafa'nın doğduğu tarihi babası Ali Rıza Efendi evdeki iki Kur'an-ı Kerim'den birine yazmış ama vefat ettiğinde bu Kur'an'ı başucunda bulamamışlar" açıklaması var. O yılın Erbain'i, 21 Aralık 1878-31 Ocak 1879 arasını, 23 Aralık (I. Kânun) da 4 Ocak 1879'u karşıladığından Atatürk'ün doğum tarihini 4 Ocak 1879 saptamak zor değildir.

Diğer yandan, 1934'te kendisine kanunla Atatürk soyadı verildikten sonra düzenlenen Nüfus Hüviyet Cüzdanı'nda "Doğum Tarihi 1881" yazılı. Bunun dayanağını bilmiyorum. Varsa açıklanmalıdır. Ancak sanıyorum ki makalelere, kitaplara, çocuk belleklerine kadar yerleştirilen bu yanlıştan dönülmeyecek, 10 Kasım 2021'deki anma törenlerinde -60 yaşında değil- 57 yaşında öldüğü yinelenecektir!

İstiklal Savaşı'ndan sonra yaklaşık dört yıl boyunca bu çok kıymet verdiği kente gelmediğini görüyoruz. Bunun nedeni nedir? Sıkça söylendiği gibi bir kırgınlık mı, yoksa yeni başkente haksızlık etmemek mi?

Belki şöyle demeliyiz: 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılan Atatürk'ün, İstanbul'a Reisicumhur Gazi Hazretleri olarak ilk gelişi ayrılışından, sekiz yıl sonra 1 Temmuz 1927'dedir. Bu tarihten önce ve İstanbul'un işgalden kurtuluşundan bir yıl sonra, İstanbul'dan bir transit geçişi vardır: Bursa'nın Kurtuluş Bayramı'nı kutladıktan, İzmitlileri selamladıktan sonra 12 Eylül 1924'te, Hamidiye zırhlısıyla yanında eşi Latife Hanımefendi, Boğaziçi'nden geçip Karadeniz gezisine gidişinde İstanbul'a uğramayışı, İstanbulluları selamlamayışı çok tartışılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, *"Tek Adam"* kitabında (C.III, S.273) bunu "Boğazdan Geçen Yolcu" başlığı altında onca hazırlanışa Selimiye'den atılan selam toplarına, kıyıları mahşer misali dolduran İstanbullulara güverteden el dahi sallamayışının kentte uyandırdığı kırgınlığı anlatır. Bize göre asıl kayıp, 1925'te Latife Hanım'dan boşanacağı için İstanbul'a eşiyle gelemeyişidir.

İşgalden kurtardığı, özgürlüğe kavuşturduğu İstanbul'a Atatürk niçin kırgın olsun? Gelişini geciktiren nedenler vardı: Terakki Perver Cumhuriyet Partisi denemesi, İzmir Suikastı, Şeyh Sait İsyanı, İstiklal Mahkemeleri… İstanbul'a yeni bir vizyonla "sivil vatandaş" giysili, askerlikten emekliye ayrılmış, İstanbullulara "Rütbeler, nişanlar, sanlar mazide kaldı, ben de sizlerden biriyim!" imajıyla gelmek için ilk ziyaretini geciktirdiği doğrudur. Gelmezden önce askerlikten emekliye ayrılmıştı. İstanbul'a "Müşir" ve "Paşa" değil, TBMM tarafından seçilmiş Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal olarak gelmesi ne kadar anlamlıdır. Onu o gün Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımında sivil giyimli, şapkalı kadın, erkek kent temsilcileri, kız kardeşi Makbule Hanım ve manevi kızları karşılamıştı. Saraydaki ilk demecinde İstanbul'u tanımladı: "İki cihanın kavşağında, Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin göz bebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan şehirdir."

Gerçek şu ki Atatürk, kimi arkadaşlarının bile belleğinde çakılı "saltanat payitahtı, imparatorluk merkezi İstanbul" düşüncesini silmek, bir uygarlık merkezi, müze kent imajını kurmak amacındaydı ●

Sağım Solum Tarih

/ Mehmet Ö. Alkan / moalkan@gmail.com

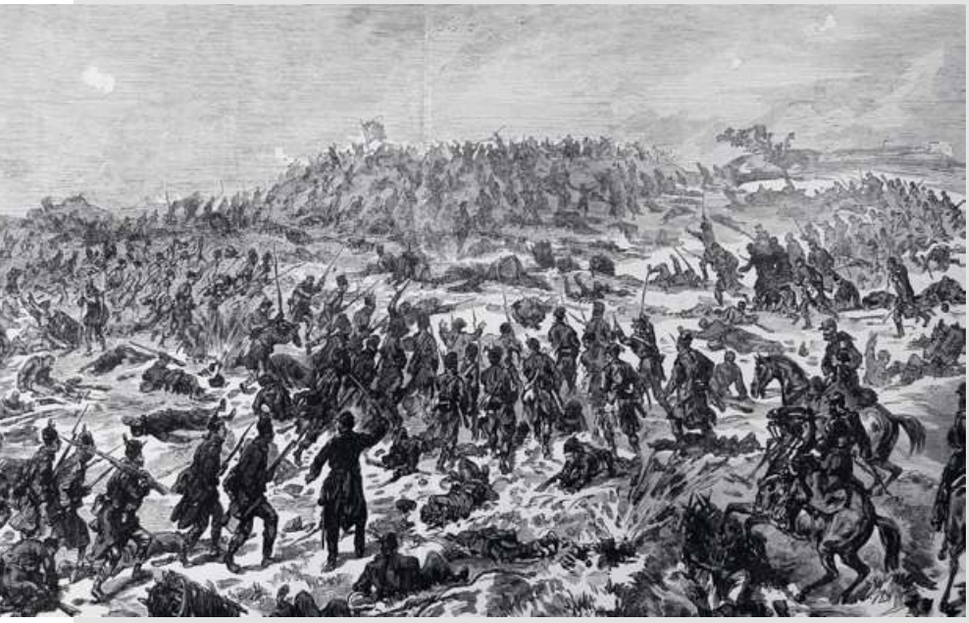
RUSYA'DA 93 HARBİ ANITLARI

UNUTULAN HEZİMET 93 HARBİ

93 Harbi, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en büyük bozgunlarından biriydi. 1877-78 yıllarında yaklaşık bir yıl süren muharebeler, Rusların zaferiyle sonuçlandı. Ruslar bu savaşı, Sankt Peterburg ve Moskova'da diktikleri anıtlarla hatırlıyor.

93 Harbi'nde Ruşçuk şehrinden göç edenler.

19 Temmuz-10 Aralık 1877 tarihleri arasındaki Plevne Muharebeleri, Rusların zaferiyle sonuçlandı.

Mithat Cemal Kuntay, 93 Harbi'nin felaketini ve muhacereti şu çarpıcı sözlerle anlatır:

"Anadolu ve Rumeli ufkun iki ucunda iki ahşap konak gibi yanıyor; yangından çıkanların uçan saçlarıyla ufukta insanlar koşuyor: Doksan üç muhacirleri...

Muhacir, gideceği yer olmadan biteviye yürüyen hayalettir; adını bilmediği bir başka hayaletin ekmeğini yiyecektir.

93 Harbi'nde üç şeyin hududu yoktu, hastalığın, açlığın, vatan toprağının…

93'te ölümün uykudan uyanmış gibi sersem bir hali vardı: Kudurmuş kurt bile, kazalaşan kader bile ölümü bu kadar haksız bir şekle koyamamıştır. Dünyanın her yerinde aczin dört şekli (çocuk, kadın, hasta, ihtiyar) Moskof bayrağı altında yürüyen ölümün ilan ettiği müsavat önünde bir asker gibi demirle öldürüldü.

93 muhacirinin Edirne'de gömleği, Ayastefanos'ta eti, İstanbul'da derisi yoktu." (Mithat Cemal Kuntay; Üç İstanbul (İstanbul: Sander Yayınları, 1976) S. 31-32.

Rumi takvimle 1293 yılına rastladığı için 93 Harbi olarak adlandırdığımız 1877-1878 Türk-Rus Savaşı (24 Nisan 1877-3 Mart 1878) yaklaşık bir yıl sürmüştü. Tuna / Balkan ve Doğu Anadolu / Kafkas cephelerindeki savaşta, kısmi ve geçici başarılar sağlanmakla birlikte, II. Abdülhamid'in padişahlığında Türk ordusu tarihinin en büyük mağlubiyetini almış, en büyük toprak kaybını yaşamıştı. Hezimetin boyutu o kadar büyüktü ki, eğer Rus Çarı II. Aleksandr, Avrupa devletlerinin tepkisinden çekinmese, başkent İstanbul'u alacak durumdaydı.

II. Abdülhamid'in yaşattığı mağlubiyetin büyüklüğü, koşulları çok ağır olan Ayastefanos Antlaşması ile anlaşılmıştı. Avrupa devletleri bu ağır koşulları kendi lehlerine çevirmek için, Avrupa'nın parlayan yeni yıldızı Almanya öncülüğünde Berlin'de bir konferans toplanmasını sağlayarak Berlin Antlaşması adıyla azıcık daha yumuşatılmış bir anlaşma imzalanmasını sağlamışlardı. Bu arada II. Abdülhamid'in, savaşa katılmadan hatta kılıç kuşanıp ata bile binmeden, sadece ve sadece telgraf başında verdiği bir emir için, bütün gazilik geleneklerini altüst ederek aldığı "Gazi" unvanı hep tartışılacaktı. Daha vahimi, II. Abdülhamid, Rusya'dan korkusuna Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermekten çekinmeyecek ve günümüze kadar gelen Kıbrıs sorununu başlatmış olacaktı. Berlin Antlaşması sonrasında II. Abdülhamid'in basiretsiz dış politikasıyla İngiltere Mısır'ı işgal edecek, Fransa Tunus'u "himayesine" alacak, Teselya Yunanistan'a bırakılacak, Bulgar Prensliği ile Doğu Rumeli Eyaleti birleşecekti. Üstelik yabancı devletler alacaklarını tahsil etmek için ısrarla istedikleri ve tam anlamıyla mali esaret demek olan Duyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulmasına II. Abdülhamid izin verecekti. II. Abdülhamid, acı yenilginin eleştirilmesini önlemek için parlamentoyu alelacele kapattığı gibi, anayasayı ve hürriyetleri askıya alacak, kendisine muhalif kişileri hızla yargılatmaya başlayarak, sürgün veya hapis cezalarıyla uzaklaştırıp etkisizleştirecek ve 30 yıl sürecek olan istibdat ve baskı rejimini kuracaktı. Bir çelişki gibi görünse de Osmanlı modernleşmesinin doruk noktası da II. Abdülhamid döneminde yaşanacaktı.

93 Harbi'nde Plevne Muharebeleri

19 Temmuz-10 Aralık 1877 tarihleri arasındaki dört muharebenin ilk üçünde Gazi Osman Paşa komutasındaki Türk ordusu başarılı olmuş, 145 gün boyunca Rus ve Romen ordularına karşı koymuş, dördüncü muharebede yenilmişti. Miladi takvimle 10 Aralık'ta savaşın sonucunu belirleyen bir Rus zaferine dönüşmüş, adeta İstanbul'un kapısı açılmıştır. (Rusya, Ekim Devrimi'ne kadar miladi takvimle arasında 12, sonra da 13 gün fark olan Jülyen/Rumi takvimi kullandığı için, Rus kaynaklarında zaferin tarihi 28 Kasım olarak geçer. Karışıklığı önlemek için bundan sonra vereceğim tarihlerin ilki Jülyen/Rumi, ikincisi miladi/Gregoryen olacaktır.

Rusya'da savaştaki büyük galibiyetin ve 1877-78 Türk-Rus savaşında şehit düşmüş askerlerin anısına bir dizi anıt ve anıt-şapeller yapılır. Bunlardan ilki 28 Kasım/10 Aralık 1883'te Moskova'da açılan 1877-78 Rus-Türk Savaşı Şehitleri Aleksandr Nevskiy Anıt-Şapeli'dir. İkincisi Sankt Peterburg'da Türklerden elde edilen ganimetlerin de saklandığı Kutsal Troitskiy (Teslis) Kilisesi bahçesinde 12 Ekim/24 Ekim 1886'da açılışı yapılan Pamyatnik Slavi/Şan Anıtı'dır. Üçüncüsü 28 Kasım/10 Aralık 1887'de savaşın kaderini değiştiren ve savaş sonucunda -Rusların ve Bulgarların kendi tabirleriyle- "özgürleştirilen" Bulgaristan'ın Plevne şehrinde yapılması düşünülen -ancak sonra Moskova'da yapılmasına karar verilen- Plevne Kahramanları Anıt-Şapeli'dir. (Nitekim II. Aleksandr anısına Bulgarlar Sofya'nın ortasına bir heykel de dikmiş ve kendisine "özgürleştirici çar" lakabı vermişlerdir. Heykel, Bulgaristan I. ve II. Dünya savaşlarında Almanların safında yer aldığı halde yine de korunmuş ve halen de Sofya'nın ortasında bulunmaktadır.) Dördüncüsü, Rusya'nın "özgürleştirdiği" Bulgaristan'ın hızlandırdığı ve Rusya'nın da inşasına katkıda bulunduğu, (Çanlarını Rusya'da döküp gönderdikleri) 20 Eylül 1898 tarihinde törenle açılan Bulgar -Sveti Stefan- Kilisesi'dir. Beşincisi İstanbul'da Ayastefanos'ta (Yeşilköy'de) açılan Ayastefanos Rus Abidesi [Russkiy Pamyatnik San Stefano]. Savaşta şehit düşmüş Rus askerlerin anısına Plevne Zaferi'nin yıldönümüne denk düşürülerek, 18 Aralık 1898'de açılır ve savaşta ölen 5.000 civarında Rus askerinin kemikleri toplanıp anıt-şapelin bodrum katındaki kriptasına yerleştirilir. Açılış ve takdis törenine çarı temsilen Plevne savaşlarının galip Rus komutanı Grandük Nikolay Nikolayeviç ve Rusya'da gelen bir heyetle katılır. "Büyük Knyaz" olarak nitelenen, Grandük Nikolay, Çar I. Nikolay'ın oğlu ve Çar II. Aleksandr'ın öz kardeşidir. Grandük Nikolay, 93. Harbi'nde Genelkurmay Başkanlığı da yapmıştı. Onun oğlu, yine Grandük Nikolay ("Küçük Nikolay Nikolayeviç") de I. Dünya Savaşı'nda Genelkurmay Başkanlığı yapmıştı. İstanbul'da yapılan görkemli anıt-şapel Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği sırada Enver Paşa tarafından büyük bir törenle dinamitlerle patlatıldı.

Ayrıca günümüzde Sankt Peterburg'da Askeri Müze'de 1877-1878 Harbi'ne dair özel bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde savaştan kalma, obje, silah, elde edilen ganimetler, çekilen fotoğraf, hazırlanan kitaplar, tablolar, gravürlerden oluşan zengin bir koleksiyon sergilenmekte, ayrıntılı olarak savaşın safhaları anlatılmaktadır.

Ayrıca mesela Kronştad'taki Ayasofya benzeri -aslında neredeyse birebir mimari kopyası- bir kilise olan "Aya Nikola" Denizci Kilisesi ve onun bahçesindeki denizci anıtıdır. Bunların dışında Deniz Müzesi dahil birçok müzede 93 Harbi'ne (ve Rus-Türk savaşlarına) dair izler bulmak mümkündür. Bunlara bir de heykel ilave etmek gerekir. Türkistan Fatihi olarak bilinen ve 93 Harbi'nin en ünlü kumandanlarından, Edirne'yi ve Ayastefanos'u alarak Türkleri anlaşmaya zorlayan General Mihail Dmitriyeviç Skobelev'in (1843-1882) heykeli.

Sürekli giydiği beyaz üniformasıyla beyaz bir atın üzerinde dolaştığı için Beyaz General (Osmanlı ordusunda da "Ak Paşa" olarak bilinen ve Çar II. Aleksandr gibi, Bulgaristan'ın milli kahramanı) olarak anılan Skobelev, elinde kılıcı at üzerinde tasvir edilen heykeli heykeltıraş P. A. Samonov tarafından yapılmış ve Moskova Traverskaya'da 1912'de dikilmiştir.

Skobelev Anıtı, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra yıkılmıştır, SSCB'nin dağılmasından sonra diğer yıkılan birçok anıt ve heykel gibi bu heykel de 2005'te yeniden dikilmiştir.

Moskova'da anıtı bulup bana mihmandarlık yapan eski öğrencim Evrim Eken'e ve bu yazının hazırlanmasında Rusça çevirileri yapan ve Rusça kaynaklara ulaşmamı sağlayan Roman Velev ve Romir Velev'e çok teşekkür ederim.

SANKT PETERBURG ZAFER ANITI

Şan Sütunu veya Zafer Anıtı olarak çevrilebilecek Kolonna Slavı, Pamyatnik (Voyinskoy) Slavı veya Voyinskaya Slava adlı anıtın yapımına, 1877-78 Savaşı'ndaki Rus galibiyetinin anısına -İsmail adından gelen- İzmaylovskiy Caddesi'ndeki Troyitskiy (Teslis) Katedrali bahçesinde 1882 yılında başlanmıştı. Bu sıra dışı anıtın Rus takvimiyle 12, miladi takvimle 24 Ekim 1886 tarihinde görkemli bir resmi törenle açılışı yapılmıştı. Bu tarihin seçilmesinin nedeni Rus ordularını zafere götürecek ve fakat başta can kaybı olmak üzere birçok bakımdan pahalıya patlayan 869 ölü ve 2500 yaralı verilen savaş sırasındaki -Kanlı- Dağlık Dubnyak taarruzu ve zaferiyle ilgilidir. Zira bu zafer Plevne'nin erzak ve mühimmat tedarik yolunu kesmiş ve bir anlamda savaşın kaderini belirlemiştir.

Anıtın açılış sırasında Türk-Rus Savaşı'nda gazi olan askerlerin de katıldığı onursal bir askeri geçit töreni düzenlenmiş, savaşa katılan ve hayatta olan bütün generaller de törene katılmıştı. Subaylar için çarın kışlık sarayı olan Ermitaj'da, alt rütbeliler ve askerler için ise İzmaylovskiy Muhafızlar Birliği Kışlası'nda resmi bir öğle yemeği ziyafeti verilmişti.

Savaşın üzerinden 4 yıl geçtikten sonra, 1882'de Çar III. Aleksandr, 93 Harbi'ndeki Rus askerlerin kahramanlığını ebedileştirmek amacıyla "Rus Silahının Şanına" bir anıt yapılmasını emreder. III. Aleksandr Anıt'ın yapılması için verdiği yazılı emirde: "Rabbin yardımıyla, Rus ismini ve Rus sancakları şanla süsleyen askerlerimizin fedakârlık ve kahramanlığına anıt olsun" demekteydi.

Sipariş edilen anıt için, savaş gazisi askeri mühendis yüzbaşı G. M. Jitkov'un ve mimar David İvanovich Grimm'in (1823-1898) projesi uygun bulunur. Anıtın -ve üstündeki Nike heykeli- yapımı ise heykeltıraş P. I. Şvarts'a verilir. Anıt o günün parasıyla neredeyse bir servet demek olan 200 bin rubleye mal olur.

Anıt, 93 Harbi sırasında, çoğunluğu Plevne Muharebeleri sırasında olmak üzere Türk ordularından ele geçirilmiş ve -günümüzde Ukrayna'da bulunan- Nikolayev şehrinde bir ganimet olarak muhafaza edilmekte olan 886 adet Türk toplarından yapılır. Anıt, depolardan getirilen topların birbiri üzerine konmasıyla 6 katlı bir sütun olarak inşa edilir. En altta kaide, ortada 5 katlı toplardan birleştirilerek oluşturulan sütun ve en üstte ise Nike'ın bronz figürü olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Sütunun oturduğu kaidenin dört tarafında ikişer top olduğu gibi, anıtın iki yanında caddeye doğru Türk toplarından olan iki direk ve etrafında yine düşmandan alınan ganimet topları durmaktadır.

Anıtın inşasında -ilk yapımında- toplam 128 adet (bazı kaynaklarda 108 veya 114) top kullanıldığı belirtilir. Anıtın ağırlığı yaklaşık 560 ton, yüksekliği

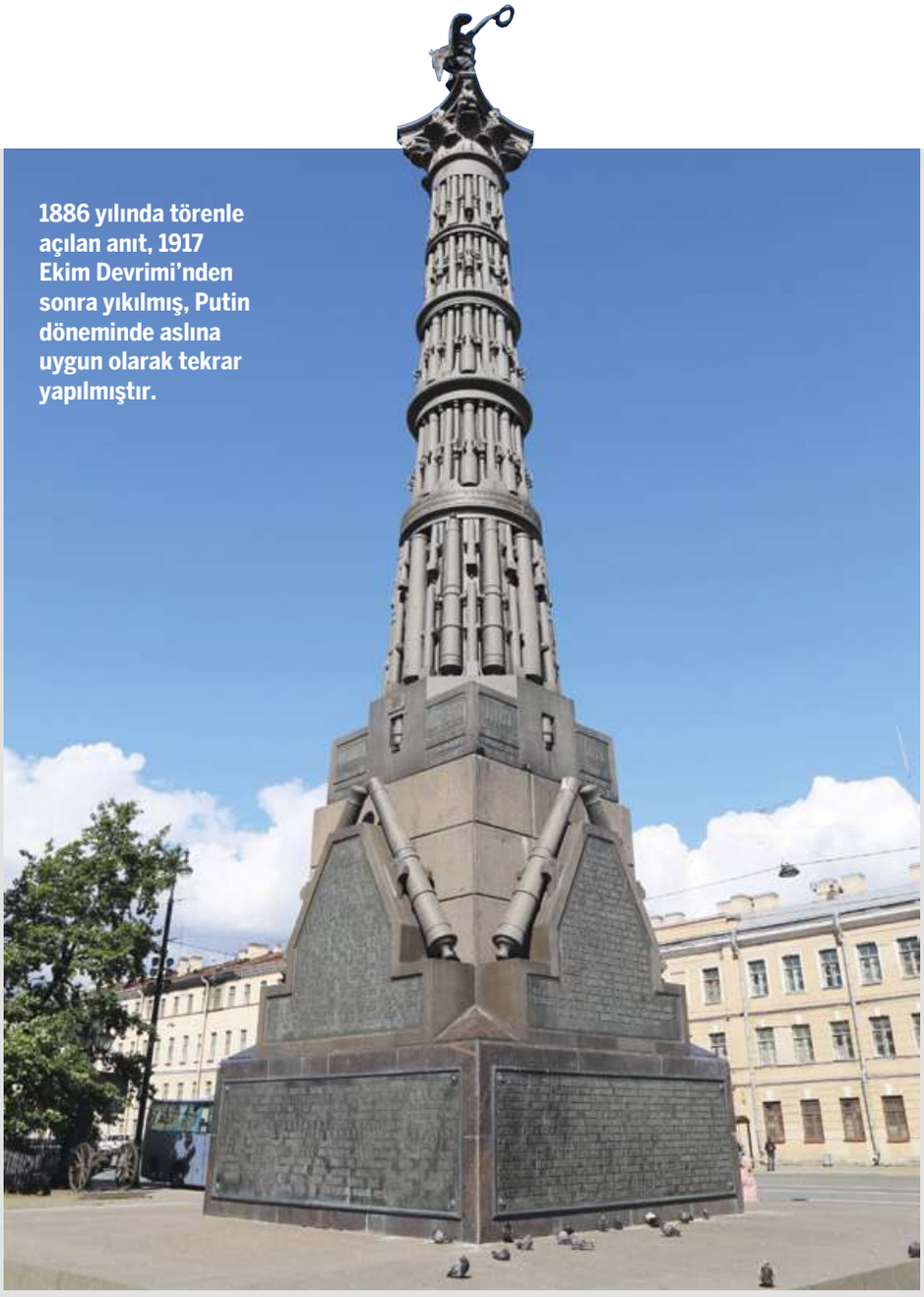

Anıtın, Rus takvimiyle 12, miladi takvimle 24 Ekim 1886'da yapılan görkemli açılış töreni

28 metreden fazladır. Sütunun en tepesinde ise antik Yunan mitolojisinde Nike ve Roma'da ise Victoria olarak bilinen şan/zafer tanrıçasının heykeli vardır. Nike/Victoria, muzaffer komutanların başlarına taktığı elindeki defne yapraklı tacı göğe doğru uzatarak savaşı kazananları selamlamaktadır.

Anıt, yarım asır bile yerinde duramamış, 1917 Devrimi'nden sonra Çarlık dönemi anıtlarının birçoğu gibi yıkılmıştır. Örneğin 1918'de Rus Ordusu Başkomutanı Büyük Prens Nikolay Nikolayeviç'in (Heykeltıraş Pietro Kanonika, Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın heykeltıraşıdır) Manejnaya Meydanı'ndaki atlı heykel anıtı da ilk yıkılanlar arasındadır. 1925 yılında da Şan Anıtı'nın yıkılması, yerine, 1825'teki Dekabristlerin (Aralıkçıların) 100. Yılı anısına bir Dekabristler Anıtı yapılması teklif edilir. 1929 yılında ise SSCB hükümetinin, Türkiye ile iyi ve dostane ilişkileri de göz önünde bulundurarak ve "emperyalizmin simgesi" olduğunu ifade ettiği bu anıtı kaldırma kararı aldığı ve Ocak 1930'da parçalara ayrıldığı, hatta eritilerek yok edildiği belirtilmektedir.

İlginçtir, 1930'da yıkılan anıt 75 yıl sonra Putin döneminde yeniden "diriltilir". Hemen 21. asır başında Putin, Rus milliyetçiliğinin yükselmesine öncülük etmesine paralel olarak eski zaferlere ve onlara dair anıtlarına daha çok önem verir. Tarihteki Rus zaferlerine yönelik yüceltme ve onlara dair anıtları ihya etme projeleri hızlandırılır. Böylece Şan Anıtı/Sütunu eski yerinde hızla yeniden düzenlenir. Eski fotoğraf ve gravürlere bakarak aynısını yapmak için hummalı bir çalışma başlar. Sütunda kullanılan Türk toplarının aynısını dökmek için Novolipetskiy Metalurji Fabrikası kullanılır. Toplar döktürülüp, inşa edilir ve neredeyse anıtın birebir kopyası yapılır. Yeniden yapılan anıt,

1886 yılında törenle açılan anıt, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra yıkılmış, Putin döneminde aslına uygun olarak tekrar yapılmıştır.

FOTO© MEM©

büyük bir törenle Petropavlovskaya Kalesi (Çar Büyük Pötr'un (Deli Petro) kurduğu ve Sankt Peterburg'un içinden doğduğu kale) zafer gününe rastlayan 1 Ekim 2005 tarihinde, simgesel top atışıyla çok görkemli bir resmi açılış töreni yapılır.

ŞAN ANITINDAKİ TARİH

Altı buçuk metre genişliğinde olan kaide kısmının dört bir yanındaki tunç plakalarda, 93 Harbi'nde görev yapan tüm askeri birliklerin isimleri ve savaşın en önemli olay ve muharebeleriyle kahramanlıkları anlatılmaktadır. Anıtın dört bir yanında yazan yazıların özeti şöyledir:

DOĞU TARAFI

Anıt kaidesinin Doğu tarafındaki plakada "Tuna" ve "San-Stefano" (Ayastefanos/Yeşilköy) isimleri okunur. 93 Harbi'nin ayrıntılı tarihçesi verilmiştir. Rusya'nın Savaş'ın sonunda Besarabya'yı geri aldığı; Batum, Kars, Ardahan'ın Rus topraklarına dahil edildiği ve ayrıca Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya özgürlüklerini kazandırdığı bilgisi yazılıdır. Ayrıca 28 Türk paşasının ve 141.800 subay →

ve askerin esir alındığı yazmakta ve savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile son bulmaktadır.

BATI TARAFI

Kaidenin batı tarafında, yani Kutsal Troitskiy (Teslis) Katedrali'nin olduğu tarafta, "Filippol(es)" ve "Şıpka-Şeynovo" yazıları vardır. Plevne'nin düşüşü ve -Gazi- Osman Paşa'nın Rusların kullandığı Jülyen takvimi ile 28 Kasım/10 Aralık 1877'deki teslimi, 19/31 Aralık 1877 Taşkesen'deki muharebe, 27-28 Aralık 1877/8-9 Ocak 1878'deki Şıpka ve Şeynovo muharebeleri, 5/17 Ocak 1878 Filippol Muharebesi ve 19 Şubat/33 Ocak 1878'deki San-Stefano (Ayastefanos) Barış Antlaşması'nın başlaması ve 3 Mart'ta imzalanması bilgisine yer verilmiştir.

Savaşa katılan askeri birlikler olarak şunlar sayılmıştır:

- *Gusar (hafif süvari) alayları: Sumskiy, Mariupolskiy, Belorusskiy, Lubenskiy, Kievskiy, İzümskiy, Ahtırskiy, Narvskiy.*
- *Jandarma skadronları.*
- *Don Kazaklar alayları: 1, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17...*
- *Kuban, Terek ve Ural Kazak alayları*
- *Gemiler: Fırkateyn "Sevastopol", imparator gemisi "Livadiya". Askeri vapurlar: "Argonavt", "Büyük Prens Konstantin", "Vladimir", "Vesta" ve "Rossiya".*
- *Botlar: "Voron" (karga), "Utka" (ördek), "Lebed" (kuğu), "Korşun" (Çaylak/Atmaca).*
- *Mayın taşıyıcılar barkalar.*

GÜNEY TARAFI

Anıtın güney tarafında "Alaca" ve "Kars" yazıları dikkat çeker. Savaşın Asya-Kafkas (Doğu Anadolu) Cephesi muharebe ve olaylardan bahsedilmekte ve Erzurum'un işgaline kadar anlatılmaktadır. Bunlar arasında 5/17 Mayıs 1877'de Ardahan'ın alınması, 13/25 Ağustos 1877'de Kızıl Tepe (Dağı) Muharebesi, -Doğu- Beyazıd'ın kahramanca savunulması, Zevin Muharebesi, Dayar Muharebesi ve Dram Dağ Muharebesi bunlar arasında zikredilir.

Ayrıca 3 Ekim/15 Ekim 1877'deki Alaca Tepeleri'ndeki -Gazi Ahmet-Muhtar -Paşa- ordusunun mağlubiyeti; 23 Ekim/4 Kasım 1877'deki Türk ordusunun Deve Boynu Tepeleri'ndeki mağlubiyeti; 6/18 Kasım 1877'deki Kars kuşatması ve 5/17 Aralık 1877'deki Ardanuç'un zaptı kaidenin güney tarafına yazılmış olaylardır.

FOTO© MEMO©

Sankt Petersburg'daki zafer anıtının güney yüzünde Alaca ve Kars yazıları okunur, 93 Harbi Kafkas cephesi muharebeleri anlatılır.

KUZEY TARAFI

Kuzey -Troitskiy Caddesi- tarafındaki panoda "Plevne", "Balkanlar" ve "Kış Geçişi" (Balkan Dağları'ndan kış dönemindeki geçiş) yazısı göze çarpar.

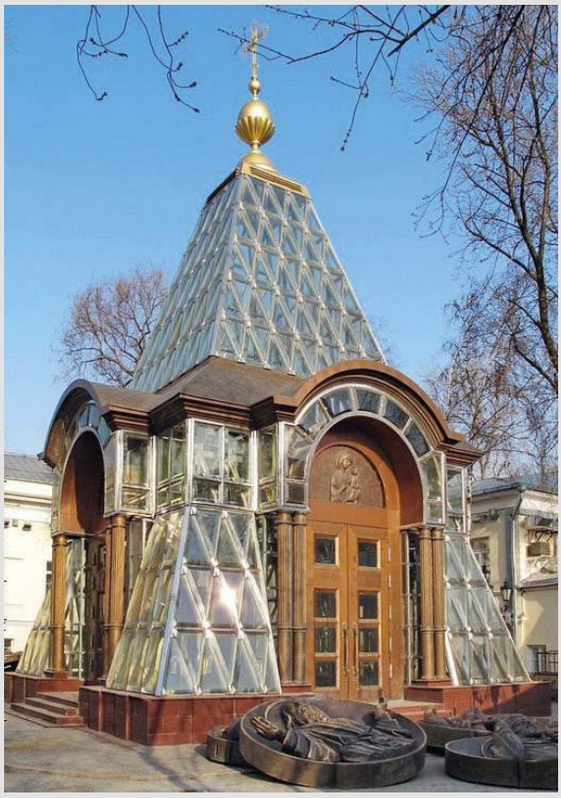
Ayrıca savaşın Avrupa (Balkanlar) Cephesi muharebelerinden söz edilmektedir. Rusların Balkan Cephesi'nde kazandığı bütün zaferler ayrıntılı olarak yazılmıştır. 29 Nisan/11 Mayıs 1877'de Türk zırhlı gemisi "Lütf-i Celil"in patlatılarak batırılması; 4/16 Temmuz 1877'de Nikopol'ün (Niğbolu'nun) ele geçirilmesi; 8/20 Temmuz 1877'de Plevne Muharebesi; 11/23 Temmuz 1877'deki "Vesta" Gemisi Muharebesi; 19/31 Temmuz 1877'deki Curanlı ve Eski Zağra muharebeleri yazılıdır.

KUTSAL TROİTSKİY (TESLİS) KİLİSESİ / KATEDRALİ

Şan/Zafer Anıtı'nın dikilmesi için seçilen yerin özel bir anlamı vardır. Anıtın hemen arkasında Kutsal Troitskiy (Teslis) Kilisesi bulunmaktadır. Bu kilisede de Türklerle yapılan savaşlarda elde edilen ganimetlerden bazıları saklanmakta ve bir kısmı da teşhir edilmektedir. Kilise ilkin 1731'de kurulan İzmaylovskiy Muhafızlar Birliği Kışlası için ahşap olarak (1754-1756) yapılır. Daha sonra 1828-1835 yılları arasında şimdiki kilise inşa edilir. O sırada 93 Harbi'nde ganimet olarak ele geçirilen Türk sancakları kilisenin iç duvarlarına asılır. Ayrıca orduya ait kayıtlara yer verilerek, mesela duvarlara savaşta "şehit" düşen alay subaylarının isimlerinin yazılı olduğu mermer levhalar asılır, ele geçirilen kale anahtarı ve İzmaylovskiy Muhafızlar Birliği'ne ait mukaddes eşyalar muhafaza ve teşhir edilir. Ben kiliseyi gezdiğimde duvarlarda bu tür objeler veya Türk sancakları yoktu. Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Bulgar halkının bağışlarıyla genişletildiği iddia edilmekte olup, halk arasında "Bulgar Kilisesi" olarak da adlandırılmaktadır. Katedral 1938'de kapatılır, II. Dünya Savaşı sırasında bombardımandan zarar görür, 1952-53'te onarılır ve 1990'da yeniden ibadete açılır.

FOTO MEM©

1877-78 RUS-TÜRK SAVAŞ ŞEHİTLERİ ALEKSANDR NEVSKİY ANIT-ŞAPELİ

93 Harbi anısına ve şehitleri için savaşın dönüm noktası olan Plevne Zaferi'nin adını yaşatacak şekilde Moskova'daki anıt-şapel, Kızıl Meydan'ın bitişiğinde, şimdiki Moiseyevskaya Meydanı'nda Aleksandr Nevskiy Şapeli adıyla 31 Temmuz/12 Ağustos 1882'de törenle temeli atılır ve kısa sürede bitirilerek, Plevne zaferinin 5. yıldönümü olan 28 Kasım/10 Aralık 1883'te halkın da geniş katılımıyla kutsama ve açılış töreni yapılır. 1917 Ekim Devrimi'nden hemen sonra, "kiliselerin (emperyalizmin simgesi olan) çarların onuruna ikonalarla süslü ve hiçbir tarihi ve kültürel değere sahip olmadığı" gerekçesiyle yıkılır.

SSCB'nin dağılmasından sonra yeniden yapımı gündeme gelir. 1996'da Rus mimar Zurab Tsereteli şapelin yapım planını ve projesini yapar. Ancak Tsereteli projesi, modern bir camdan inşa unsurları içerdiği için beğenilmez ve bu "Kristal Şapel" yapıt şu anda Moskova'daki Gogolevskiy Bulvarı'ndaki Modern Sanat Müzesi avlusunda sergilenmektedir.

MOSKOVA'DA PLEVNE KAHRAMANLARI ANIT ŞAPELİ

93 Harbi'nin en önemli, hatta savaşın gidişatını etkileyen en şiddetli muharebeleri, Plevne Muharebeleri'dir denebilir. Bilindiği gibi Türk tarihinde de Plevne müdafaasının çok özel bir yeri vardır. Kendisine "gazi" unvanı takdim edilen, hakkında kahramanlık marşı bestelenen Osman Paşa, üç savaşı kazanmasına rağmen dördüncüsünde yenilecektir. Ruslar, Gazi Osman Paşa'yı "Kahraman / Cesur Düşman" olarak adlandırılacaklar ve bizzat II. Aleksandr'ın şahsi teveccühüne mazhar olacaktır.

Rus Ordusu genel olarak 93 Harbi'nde ve özel olarak Plevne Muharebeleri'nde çok büyük kayıp vermiştir. Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra General Ganetskiy, Plevne yakınında, şehit düşen Grenaderlerin anısına bir anıt dikilmesi fikrini öne sürer. [Askeri birliğinin bir çeşidi olan Grenader, "grenade" -el bombası- kelimesinden geliyor. Ağırlıklı olarak kale kuşatmalarında kullanılan, şimdiki havan topçularına benzer el bombaları atan bir askeri birlik.] Ganetskiy'nin ricasıyla, Bulgaristan'daki Plevne il konseyi tarafından Plevne'deki büyük kayıpların verildiği ve "Kazılmış Mezar" anlamına gelen "Kopanaya Mogila" adlı tepedeki arazinin anıt-şapel yapılması için Grenaderlerin daimi mülkiyetine verilmesine karar verilir. Grenaderler ve diğer birliklerden toplanan bağışlar 27 bin rubleye ulaşır. Mimar ve heykeltıraş olarak Vladimir İosifoviç [Osipoviç] Şervud önerilir. Anıt Şervud ve askeri mühendis Albay A. İ. Lyaşkin tarafından yapılır.

Şervud'un ilk teklifinde, anıtın yüksekliği 20 metre üzerinde planlanınca, maliyetinin 70 bin rublenin üzerinde olacağı tahmin edilmiştir. Bu meblağ toplanan bağışların

FOTO MEMO

FOTO MEMO

Plevne Muharebeleri'nde hayatını kaybedenler için yapılan anıt şapel, savaşın 10. yıldönümünde, 1887'de açıldı.

çok üzerinde olduğu için, gerekli parayı toplamak için yapılacak anıtın resimleri ve posta kartları basılır ve satışa çıkarılır. Bu arada, II. Aleksandr'ın suikast sonucu öldürülmesi sonrasında oğlu III. Aleksandr, Petersburg'daki babasına adanmış Kanlı Kilise yapımına ağırlık verince, anıt-şapelin biraz daha basitleştirilmiş şekilde yapılmasına karar verildiği tahmin ediliyor. Anıt-şapelin içindeki bronz levhada yapıma dair Rusça şu bilgi verilmektedir:

Anıt, "Grenader"ler tugayı subaylarının gönül bağışlarıyla, Moskova'da akademik Vladimir Şervud'un projesine göre yapılıp dikilmiştir.

Bu (hayırlı) faaliyette katkıda bulunanlar:

1. *Akademik Vladimir Şervud: Döküm için bas-rölyeflerin (kısmaların, kabartmaların) modellerin yapımı;*
2. *Moskova'daki Bromley Kardeşler'in Metal Fabrikası: Dökme demirden olan anıt parçalarının yapımı (dökümü);*
3. *Pol'ün Çinko Yapıları Atölyesi: Bas-rölyeflerin, mimari süs ve metalik simgeler dökümü;*
4. *Postnikov Fabrikası: Haç ve kubbe yapımı (ile), Anıt'ın tunç parçalarındaki harflerinin yapımı ve onların altın kaplaması.*

Anıtın içindeki şapel, Kurtarıcı İsa Katedrali "starosta"sı (kocabaşı-ihtiyarı), irsi fahri vatandaş İvan Kononov'un gayretleriyle kurulmuştur; şapeldeki mayolika simgelerini

akademik Mihail Vasilyev yapmıştır (çizmiştir); mayolika duvarları Maslennikov Fabrikası tarafından yapılmıştır; Anıt, yapımı, dikilmesi şapel yapımı dahil toplam 41 bin rubleye mal olmuştur.

Anıt, 1885'te Plevne'ye taşınmaya hazır olmakla birlikte 1886'da Bulgaristan'ı "özgürleştirdiği" ile övünen Rusya ile Bulgaristan arasında diplomatik kriz patlak verince anıt-şapelin gönderilmesi ertelenir. Zira bu süreçte Bulgaristan, Rusya'nın etkisinden çıkıp önce İngiltere ve ardından belirgin bir şekilde Almanya etkisine girmiştir. Bulgaristan ile yaşanan gerginlik ve soğukluk nedeniyle anıt-şapelin Plevne'ye gönderilmesi uzayınca Plevne Anıt-Şapeli'nin 1887'de Moskova'da Lubyanka Meydanı'na dikilmesi kararlaştırılır. Sonuçta 28 Kasım/10 Aralık 1887 tarihinde, Plevne Muharebesi'nin 10. yıl dönümüne denk düşecek şekilde, Grenaderlerin resmi askeri geçit töreni eşliğinde açılır.

Anıt-şapel, sekizgen çadır biçimde ve üç katlıdır. En altta sekiz kenarda, bir dolu bir boş olmak üzere dört rölyef bulunmaktadır. Orta -ikinci- katta İncil'den yapılan alıntıların olduğu kat vardır. İçeri aydınlık veren pencereler hariç dört kabartma alıntı vardır. Üçüncü -üst- kısım ise yapının taç kısmıdır ve en üstte Rus Ortodoks haçı bulunmaktadır.

Dört kabartma yazı sırasıyla şöyledir:

1. ***[Kuzey tarafı:]*** *Grenaderlerden, 28 Kasım 1877 [10 Aralık] tarihinde şanlı Plevne Muharebesi'nde şehit düşen [şerefle can veren] arkadaşlarına.*
2. ***[Güney tarafı:]*** *Türkiye ile yapılan 1877-1878 Yılı Savaşı'nın anısına. Plevne, Kars, Alaca ve Haci Vali [Muharebeleri]*
3. ***[Doğu tarafı:]*** *Kendi canını, arkadaşları için feda (ettirecek) sevgiden daha büyüğü yoktur. Yuhanna İncili, 15. Sure, 13. Ayet*
4. ***[Batı tarafı:]*** *Âmin, Âmin, Sizlere hitap etmekteyim: Eğer buğday tanesi (tohumu) toprağa düşüp ölmezse, tek başına kalmaya devam etmekte; eğer ki ölür ise çok meyve yaratır (hasat vermiş olur). (Eski Rusçadan ve Yuhanna İncili'nden bir alıntı, 12. Sure, 23. Ayet)*

Plevne Anıt Şapeli, mimar ve heykeltıraş Vladimir İosifoviç Şervud ve askeri mühendis Albay A. İ. Lyaşkin tarafından yapılmış.

FOTO MEM©

FOTO MEM©

Alt kısımda ise 4 bas-rölyef vardır:

1. *Grenader olan ve önünde diz çökmüş oğlunun savaşa katılmasını kutsayan Rus ihtiyar bir köylü...*
2. *Elindeki hançerle Bulgar anneden çocuğunu kapmaya çalışan bir yeniçeri neferi...*
3. *Türk askerini esir alan Rus grenader askeri...*
4. *Bulgaristan'ı simgeleyen kadının üzerinden, kölelik zincirlerini son nefesinde koparmayı başararak şehit düşen Rus asker...*

Anıt-şapelin kapı önündeki panoda "Gazi Grenaderlerin ve ailelerinin yararına" yazısı vardır. Zira bu bağışlar Plevne gazi ve şehit ailelerine verilirmiş. Şapelin polikrom fayanslarla çevrili, içinde Aziz Aleksandr Nevskiy Aziz Yuhanna, Mucizeci Aziz Nikolay, Kiril ve Methodi (Rusçası Mefodiy) kardeşlerin ikonaları vardır. Ayrıca ilk yapılışında, şehit düşen 18 subay ve 542 askerin isimlerinin yer aldığı 7 bronz pano konur. Ancak 1917 Devrimi'nden sonra iç döşemeleri ve bronz panolar kaybolur ve şapel 1940'lara kadar harabe olarak kapalı kalır. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru temizlenip düzenlenir. SSCB dağıldıktan sonra, 1992'de Rus Ortodoks Kilisesi'ne devredilir. 1 Mart 1998'de Bulgaristan'ın kurtarılması ve Ayastefanos Antlaşması'nın 120. yıl dönümünde, Rus Ortodoks Kilisesi Patriği II. Aleksey'in katılımıyla anıt-şapel yeniden açılır. 3 Mart'ta Bulgaristan'ın ulusal bayramı olan "Türk Yükünden Özgür Olma Günü"nde Rus ve Bulgar Ortodoks kiliselerin din adamları şehitleri anma töreni yapılır. Patrik, Aralık 1999'da anıt-şapeli daimi olarak hizmete açar ve o günden beri "şehitlerin" anısına ayinler yapılmaktadır ●

ÇÖLDE VAHA YARATAN SANAT EVİ

ÇEKİRDEK

Türkiye'nin müzik hafızasında çok önemli bir yerdedir Fikret Kızılok. Eylül ayında ölümünün 20. yılı dolmuş oluyor. Bülent Ortaçgil ile birlikte kurdukları Çekirdek Sanat Evi ise 1980 sonrası Türkiye'sinin nefes almasını sağlayan sıra dışı adımlardan biri oldu.

UĞUR BİRYOL / ubiryol@gmail.com

Memleketin 1980 sonrası siyasi karanlığına atılmış bir çığlıktı Çekirdek Sanat Evi. Tabii tevellüdü benim gibi yetmeyenler için çok sonrası bir keşifti. İzmir'de öğrenciyken, arkadaşımın babasının sahafına giderdim hafta sonları. Orada büyük bir malzeme deposu gibi olan ikinci dükkânda kasetleri karıştırırdım. Bir gün üzerinde Çekirdek yazan bir kaset buldum, kapağı yoktu. Eve geldim, teybe yerleştirdim ve birden Yeni Türkü'nün daha evvel duymadığım şarkıları olduğunu anladım. Tabii bu işin iki uzmanına sordum kasetin ne olduğunu; onlar da çok kıymetli olduğunu söyledi. Kapağını yıllarca aradım ama aradan tam 22 sene geçtikten sonra bir koleksiyonerden edinebildim.

Çekirdek Sanat Evi maceram böyle başladı. Elbette çok aranan bir kasetler serisi olduğu için hepsine ulaşma imkânım olmadı. Toplamda 42 adet olduğu söylenen kasetlerin, bende 12 tanesi mevcut. Tabii ki ilk günkü heyecanla toplamaya, araştırmaya devam ediyorum. Tamamlanınca memleket müzik tarihinin en önemli arşivlerinden birine sahip olacağım.

Peki, Çekirdek Sanat Evi tam olarak nedir, neler yapmıştır bugüne kadar? Bu yazıda da ona odaklanacağım elbette: "Çekirdek Sanat Evi; Fikret Kızılok ve Bülent Ortaçgil tarafından 1982'de Bostancı'da, Çatalçeşme'de kurulan sanat evidir. Çeşitli sergilerin açıldığı, Bülent Ortaçgil, Fikret Kızılok, Erkan Oğur, Jak Esim, Cem İkiz, Ezginin Günlüğü, Yeni Türkü gibi birçok solist ve topluluğun dinletiler sunduğu bir sanat evi idi. Buradaki dinletiler kayıt edildikten sonra dinleyicilere kaset olarak verilirdi. 24 Ocak 1989 tarihinde kurulan Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü'nün 1986 tarihli Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu uygulamaya başlaması ile birlikte dinletilerin kaydedilip kopyalanması zorlaştı, bu uygulama sonlandırıldı ve Çekirdek Sanat Evi kapandı.

"Nasıl bir atmosfer, Çekirdek Sanat Evi'ni yarattı" diye sorarsak, bu sorunun cevabını Umut Barış Genç şöyle açıklıyor: "Fikret Kızılok'un müzik ile olan ilişkisi kesintilidir ki bundan yola çıkarak albümleri arasındaki farkların nedenlerinin bir nebze anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz. İngiliz rock'n roll'una özenmekle başlayan ve Anadolu müziğiyle biten kariyerinde Fikret Kızılok, deneysel diyebileceğimiz birçok işe de girişmiştir. Barış Manço'dan ağabeylik, Âşık Veysel'den hocalık görmesi gibi durumlar, bu değişimler üzerinde eminim ki etkili olmuştur. Müzikten uzaklaştığı zamanlarda ise mesleği olan diş hekimliğini yapmıştır. 1982 yılı da Fikret Kızılok'un müziğe dönmeye karar verdiği yıllardan biridir. O dönemlerde popüler olan müziğe

BÜLENT ORTAÇGİL
YAZ BALTACIGİL ERKAN OĞUR ÇEKİRDEK RESİTALİ
RÜZGARA SÖYLENEN ŞARKILAR
ERKAN OĞUR
Perdesiz Gitarda Aranışlar
ÇEKİRDEK RESİTALİ
yeni türkü grubu
çekirdek sanatevi resitali
"one man"
ROBERT JOHNSON
çekirdek resitali
EMPROVİZASYONLAR
NEŞET ERTAŞ
ÖĞÜZ DURMAN
BEKİR SEÇKİN
ÇEKİRDEK SANATEVİ RESİTALİ
Fransızca Türkçe Şarkılar
RUBBY BAŞTIDA
Çekirdek Resitali
JAK EŞİM ve CEM İKİZ
"İspanya'dan Osmanlı'ya Engizisyon Şarkıları"
ÇEKİRDEK RESİTALİ
EZGİNİN GÜNLÜĞÜ
AĞZIMDA BAL GİBİ TATLI BİR TÜRKÜ
KAZANIRIM ÇOCUKLARIMA EKMEK PARASI
ÇEKİRDEK DİNLETİSİ
BÜLENT - FİKRET
ORTAÇGİL - KIZILOK
ÇEKİRDEK HATIRASI
BİZ ŞARKILARIMIZI
BİR ÇEKİRDEK AŞAMASINDA
NEFESLER...
PERDESİZ GİTAR ERKAN OĞUR
NEY ŞENGİL FİLİZ
İSTANBUL'DA BİR AMERİKALI
ROBERT JOHNSON
blues ve emprovizasyonlar...
ERKAN OĞUR
İLKİN DEMİR
Keman ve perdesiz gitarda...
MİSTİK ARAYIŞLAR
Erkan Şimşek
Erkan Oğur
YAĞMURLU GECELERDE
OYA-HÜSEYİN
ÇEKİRDEK Dinletisi
MÜZİĞİN DİYALEKTİĞİ AÇISINDAN İLK GAZLARDAN CAZ'A, POP'DAN ELEKTRONİK MÜZİĞE UZANAN DENEYSEL BİR DİNLETİ —
İNER DENİZER
yabancılaşma
ERKAN ŞİMŞEK - BÜLENT ORTAÇGİL - ERKAN OĞUR - İNER DENİZER - ROBERT JOHNSON
ÇEKİRDEK DİNLETİSİ
KURTULUŞ SAVAŞINDA "TÜRKİYE AŞKI" İÇİN
YAHUDİ EZGİLERİ ve Sefarat Composlar
Jak Eşim ve Cem İkiz
ÇEKİRDEK DİNLETİSİ
ilk çağda
ANADOLU müziği
- LİDYA
- FRİGYA
- DOR ve
- BİZANS
ERKAN ŞİMŞEK
ÇEKİRDEK DİNLETİSİ
ÇAĞLAR BOYU
LAVTA
Fırat Kızıltuğ
Lavta
Brilla Aaschnuk
Flüt
Esma Özcan
Soprano
ÇEKİRDEK DİNLETİSİ
ÇEKİRDEK
ZAMAN ZAMAN
Fikret Kızılok
Bülent Ortaçgil
benimle Oynarmısın!
1975
ZEYNEP
gel dedi yarıma bir de burdan bak!
ÇEKİRDEK resitali
The treasure of TURKISH music - volume 2
Medieval music in Anatolia
The treasure of TURKISH music - volume 3
Exotic music in Anatolia
The treasu TURK music - vol
Authentic music in A
FİKRET KIZILOK - BÜLENT ORTAÇGİL
pencere önü çöpçüleri
BENİMLE OYNAR MISIN BÜLENT
ismail demiroğlu
sırdaş türküsü
Sibel
Bu kalp seni unuturmu?
GÜLBENİZ
Keşke ARABESK Söyleseydin
SONA
Gecenin Ü

ilgi duymaması ve kendisiyle benzer düşüncede olan insanlarla bir çatı altında müzik yapma fikri, Fikret Kızılok'u bir yola iter. O yıllarda muayenehane olarak kullandığı mekânı bir sanat evine çevirir ve Çekirdek Sanat Evi böyle kurulur. Fikret Kızılok, Çekirdek Sanat Evi'ni henüz kurmuşken, o zamana kadar tanışmadığı Bülent Ortaçgil'in kapısını çalar ve sanat evinde bir konser vermesini rica eder. Bülent Ortaçgil de 20-25 dinleyici kapasiteli mekânda konser verir ve bu proje daha yeni hayata geçmişken Fikret Kızılok'a ortak olur. İkilinin önderliğinde sanat evi tam bir müzik yuvası olmuştur."

"Çekirdek, esprili bir kurguydu"

Çekirdek Sanat Evi'nin yaşayan en önemli tanıklarından ve elbette Fikret Kızılok'la beraber çalışmalarını koordine eden Bülent Ortaçgil, "Çekirdek Sanat Evi, Fikret'in (Kızılok) 1982'de temelini attığı, çok mantıklı, esprili bir kurguydu. Orada çalmamı istedi, Fikret'le o vesileyle tanıştım. Çekirdek'teki ilk konserim 'Rüzgâra Söylenen Şarkılar' adıyla yayımlandı. Sonra bir dayanışma içine girdik ve ilerleyen zamanda ciddi bir ahbaplık geliştirdik. Başta ona yardımcı olan Ahmet Sırmaçek ayrılınca ticari anlamda ortak oldum, sanat evini birlikte yürütmeye başladık. Çok küçük, 20-25 kişinin konser izleyebileceği bir mekândı Çekirdek. Müzikal denemeler yapılsın, insanlar izlesin, giderken kasetlerini alsın istiyorduk. O zaman Telif Hakları Yasası yoktu, bakanlık ürünleri denetlemiyordu. Dolayısıyla kaset yayımlamak kolaydı. Dinletilerden bir seçki yapılıyordu ve bu seçkiler kasete aktarılıp dinleyen insanlara bilet parası mukabili verilmek üzere basılıyordu. Bu, üstesinden gelebileceğimiz bir prosesti" diye anlatmış o günlerin başlangıcını.

"Çekirdek, müzik deneylerinin yapıldığı yerdi ve insanlar özgün bir projeleri olduğu sürece bunu hayata geçirme olanağına sahiptiler. Bizim bir otosansürden geçirmemiz gerekmedi bunları; çünkü etrafımızdaki insanlar müzisyendi, tanıyorduk zaten. Sonrasında belirli bir yere gelen grupların çoğu ilk Çekirdek'te çalmıştır: Ezginin Günlüğü, Yeni Türkü, Gündoğarken... Maria Rita Epik, Robert Johnson, Erkan Oğur, İlkin Deniz, Jak Esim, Engin Noyan, Rubi Bastida gibi isimler de vardır" açıklamasıyla Ortaçgil, sanat evinin ne kadar önemli bir buluşma ve üretim alanı olduğunu vurguluyor. Bununla birlikte, "Erkan Oğur'un, dinletilerin kaydedildiğini bilmediğini ve öğrenince biraz kızdığını biliyoruz. Ancak Erkan Oğur'un buraya verdiği değer çok açıktır. Örneğin 'Çekirdek Resitali' albümünün çekirdeği bu çekirdektir".

O dönemin ruhu içerisinde yapılmış olan bu çalışmalar, yıllar sonra müzisyenlerin hatıratlarında nasıl yer alıyor bilemeyiz. Ancak kendileriyle bir söyleşi yapılmışsa bilme imkânına sahip olabiliyoruz. O isimlerden biri olan Zeynep Emçioğlu ile yapılan söyleşi de Çekirdek döneminin aydınlatılmasında bize yardımcı oluyor: "Gel Dedi Yanıma, Bir de Burdan Bak" albümü, bir Çekirdek Resitali olarak "Zeynep" ismiyle gördüğümüz tek kayıt. Ne öncesine ne de sonrasına dair bir ize rastlamadığımız bu sesle baş başayız. Zeynep'i dinledikten sonra sesini takip etme ve kendisine ulaşma isteğini içime düşüren bir merakı izlemeye başladım (Bu merakta yalnız olmadığımı öğrendim ve bazı sorularda birleşebildiğim Çekirdek severleri gördüm). Çekirdek Sanat Evi üzerine çalışan Karaca'nın (Karaca Yiğit Pehlivanlı) ve bir arkadaşının, kayıtlardan birindeki "Çaylar" notunda Zeynep Emçioğlu ismine rastlamasıysa nefessiz sevinçlerden biriydi.

Zeynep Emçioğlu kendisiyle yapılan

Çekirdek Sanat Evi kurucularından Fikret Kızılok, 1980'li yılların sonunda. Fikret Kızılok, 2001 yılında hayatını kaybetti.

Çekirdek Sanat Evi ile birlikte çalışan gruplardan Ezginin Günlüğü bir prova sırasında.

söyleşide Çekirdek Sanat Evi ile nasıl buluştuğunu anlatıyor: "Fikret Kızılok ve Bülent Ortaçgil çok beğendiğim, severek dinlediğim müzisyenlerdi. Çekirdek Sanat Evi'nin açıldığını duyduğumda gidip izlemek istedim. Gittiğim ilk gün Doğan Canku'nun resitali vardı. Ortam çok güzeldi, sıcaktı. O aralar Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde çocuk psikoloğu olarak çalışıyordum. Bir süre sonra kendi yaptığım şarkıları Fikret Kızılok'a dinletmek üzere yeniden Çekirdek Sanat Evi'ne gittim. Kızılok şarkılardan birkaçını beğendi ve bana kendi yazdığı bir şarkı sözünü verip bestelememi istedi. Besteleyip dinlettiğimde çok beğenmişti. Kasetteki 'Bu Kadar Zor Muydu Yaşamak' adlı şarkı bu şekilde ortaya çıktı. Sonrasında Çekirdek Sanat Evi iyice etkiledi beni. Art arda diğer şarkılarım oluştu. Oluşan şarkıların düzenlemelerini Bülent Ortaçgil yaptı."

Çaylar: Ruby Bastida

Zeynep gibi, yolu Çekirdek'ten geçen ve yıllar sonra da Fikret Kızılok'la düeti dillerden düşmeyen Sibel'in (Sezal) izini süren müzik eleştirmeni Murat Beşer, yıllar sonra karşılaştığı Sibel Sezal'ı anlatıyor: "Ortak payda ise bir kuşağı bir iki şarkıyla kendisine hayran bıraktıktan sonra sırra kadem basan Sibel Sezal. Sibel üç albümün ardından evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, 2003 yılında da kurumsal hayata atılmıştı. 'Ben Gidersem', 'Şu Halime Bak', 'Kaderimde Bu da Varmış', 'Dönesim Geldi'; ayrıca Bülent Ortaçgil'den 'Benimle Oynar mısın' ve 'Değirmenler', Özdemir Erdoğan'dan 'Sevdim Seni Bir Kere', İsmail Cem şiiri 'Veda'... Kırılgan, masum bir ses... Geleneklere sırtını yaslayan kalender bir müzisyen Sibel. Şüphesiz bu güzel akşamın, izleyenlerin Sibel'e koro oldukları 'Bu Kalp Seni Unutur mu?' ve 'Gönül' doruk noktaları. Sibel'in sesi hiç eksilmemiş. Canlı olarak yüksek perdelere rahatlıkla çıkıyor. İnsanın dinlerken ister istemez düşüyor aklına, Sibel bu kadar iyi bir ses ve yorumla neden hak ettiği ilgiyi görememişti? Sibel'i yeniden sahnede görmenin kıvancı bir yana, felekten olmasa da Çekirdek Sanat Evi günlerinden bir gece çalmak da yanımıza kâr kalıyor."

Sahnelenen bu dinletiler hatasıyla, cızırtısıyla, dinleyicilerin alkışlarıyla, şarkı arası yorumlarıyla; kelimenin tam anlamıyla canlı olarak kasetlere kaydedilir ve bu kasetler, mekâna gelen dinleyicilere bilet ücreti karşılığı dağıtılır. Bu yazıda birkaç örneğini gördüğünüz kaset kapakları ise her dinletiye özel olarak elle çizilir ve fotokopide çoğaltılarak kutulara yerleştirilir. İçinde, dinleti kasetlerinin kapaklarına "Çaylar: Ruby Bastida" notu düşecek kadar kocaman bir samimiyet barındıran Çekirdek Sanat Evi, 1989 yılında Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte kaset dağıtım uygulamasından vazgeçmek durumunda kalır. Çünkü kanun, müzik eserlerinin bir prodüksiyon şirketi etiketi olmaksızın çoğaltılması ve dağıtılmasına yasak getirmektedir.

Ne var ki bu kayıtların çoğunun hakkını Ortaçgil, Kızılok'a devretmiştir. Biri hariç: "Pencere Önü Çiçeği". Bu albüm, yıllar sonra Piccatura firması tarafından CD formatında basılabilmiştir. "Ortaklığımız biterken 'Pencere Önü Çiçeği' hariç bütün Çekirdek külliyatını Fikret'e bıraktım. Kullanım hakkı ondadır. Fakat bildiğim kadarıyla bu dinletilerde yer alan insanlar o kayıtların eski amacından farklı olarak çoğaltılmasına sıcak bakmıyorlar. Hem teknik olarak bir sürü hata var hem de müzisyenler böyle kayıtlarının ortalıkta dolanmasını pek istemezler. O nedenle bu saatten sonra kullanılmasının zor olduğunu düşünüyorum. Bu albümler de yıllarca bu nedenle yayımlanamadı. Fikret'le pek görüşmediğimiz için o yayımlayacak olsa benim izin vermeyeceğim aşikârdı, ben yayımlamak istesem o karşı çıkacaktı. Sonra oğlu Yağmur'la böyle bir şeyin arşiv niteliğinde yayımlanmasının uygun olacağını düşündük ve yayımladık."

Yeniden yayımlanan "Pencere Önü Çiçeği" için müzik tarihçisi Naim Dilmener, bu önemli albüm ve Çekirdek Sanat üzerine kaleme aldığı yazısında süreci şöyle anlatıyor: "Ortaçgil'in bir başka yorumcu-müzisyen (ama biraz

Bütün konserler kaset olarak da yayınlanacak

Çekirdek Sanatevi yeni yılı kemençeci İhsan Özgen'le açıyor

Bir müzik laboratuvarı niteliğindeki Çekirdek Sanatevi, yeni dönemi kemençe ustası İhsan Özgen'le açıyor. Bugün ve yarınki konserlerde ağırlığı semailer oluşturuyor.

Kültür Servisi — Geçen yıllardaki deneysel müzik çalışmalarıyla ilgi toplayan Çekirdek Sanatevi Stüdyosu, 1987 etkinlik dönemini klasik kemençe ustası **İhsan Özgen'le** açıyor. Bugün ve yarın saat 18.00'de verilecek konserlerde ağırlığı semailer oluşturuyor. Konser dizisinde, kanuncu **Şehvar Beşiroğlu** ve lavtacı **Berrak Acar**, İhsan Özgen'e eşlik edecekler.

Çekirdek Sanatevi'nde bugün ve yarın izlenebilecek konserlerin bir özelliği de, İhsan Özgen'in **Luciano Berio, İlhan Mimaroğlu** ve **Mario Davidovski** gibi modern müzik bestecilerinin yapıtları üstünde gerçekleştirdiği doğaçlamaların da sunulacak olması. Özgen, bu konuda şunları söylüyor:

"Bundan üç yıl önce yine Çekirdek Sanatevi'nde Mutlu Torun'la birlikte Türk sazlarıyla ortaçağ Avrupa müziğini denemiştik. Sonradan bu konserleri Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sergiledik. Bu kez yapıtgünüz deney ilk defa gerçekleştirilecek. Çekirdek Sanatevi, bir müzik laboratuvarı olduğu için bu tür deneylerin orada gerçekleştirilmesi doğal."

Ortaçgil yönetiyor

Öte yandan, Çekirdek Sanatevi'nin bu yıldan başlayarak **Bülent Ortaçgil** yönetecek. Ortaçgil, bu mevsim gerçekleştirilecek konserlerle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı:

"Bu yıl, Çekirdek Sanatevi'nin gerçekleştireceği konserlerin ikincisinde **İsmail Demircioğlu**'nu dinleyeceğiz. **Rahi Su**'nun bu raktığı boşluğu rahatça doldurabilecek bir saz ozanı İsmail. Sonra Fransa'da **Maxim Laforestier** ekolünün temsilcisi **Rubby Bastida** yine Çekirdek'in konuğu olacak. **Jak Esim, Türkiye Yahudilerinin** ezgilerini seslendirecek.

'Düşünen caz'

Grup Bulutsuzluk Özlemi'ni **"Kütürdet Beni Rutuber"** adlı kent şarkılarında, İstanbul'u mekân tutan Amerikalı folk şarkıcısı **Robert Johnson** ve perdesiz gitarıyla **Erkan Oğur**'u caz-folk türündeki konserlerinde, trompetçi **İmer Demirer**'i **"Düşünen Caz"** dizisinde, yeni bir ses olan **Zeynep**'i sosyal demokrat şarkılarında, **Maria Rita Epik**'i **"Feminist Şarkılar"** konserinde, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrasından **Yaz Baltacıgil**'i bas resitalinde, yine yeni bir ses olan **Gülbeniz**'i gitarı eşliğinde kendi yapıtlarında, **Okayto**'yu **"Mekanik Besteler"** adlı konserdizisinde ve **Erkan Şimşek**'i ilkçağda Anadolu müziği dinletisinde dinleyebileceğiz".

İHSAN ÖZGEN — *Klasik kemençe ustası İhsan Özgen, Çekirdek Sanatevi Stüdyosu'nun 1987 dönem açılışını bugün ve yarın verecek olduğu konserlerle gerçekleştirecek.*

"asabi") Fikret Kızılok ile giriştiği ortak çalışmaların büyük bir kısmı, yalnızca 'kaset' üzerinde yayımlanmış ve bu halleri-biçimleri dahi, kolay bulunmaz olmuştu. İşte nihayet şimdi, Çekirdek'in kuruluşunun üzerinden 25 yıldan fazla bir zaman geçmişken, o günlerin-o dönemin en öne çıkmış 'ürün'lerinden biri olan 'Pencere Önü Çiçeği', müzik piyasamızın en cesur, en alternatif, en bağımsız firmalarından Piccatura tarafından yeniden yayımlandı. CD olarak, elden geçirilmişe benzer temiz kayıtlarla." Yeni albümün çıkışı müzikseverleri olduğu kadar arşivcileri de güldürmüştü haliyle. Ancak bunun da Ortaçgil'in çabasıyla meydana geldiğini söylemiş olalım. Çünkü "Ortaçgil olmasaydı, Kızılok oralarda belki yine esip gürleyecekti; ama müzik adına kayda değer, yani yıllara meydan okuyabilecek şarkıların-albümlerin çıkma sebebi Ortaçgil'dir. Ortaçgil bir müzisyen, bir yaratıcı olarak yapılmak istenen denemeleri yönlendirmek, onları kayda değer biçimlere ulaştırmakla da kalmamıştır. 'Bir insan' olarak, Kızılok'un kolay denetlenemez 'asabi yapı'sını da frenlemiştir."

Yıllar geçse de üstünden...

Kişisel anlaşmazlıklar, farklı karakter ve kimlikler, çatışmalar, hayata bakış açısının farklılığı, müziği algılama biçimleri derken, ikilinin yollarının ayrılması bir bakıma kaçınılmaz olmuş. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, ikisi de kendileri gibi olmasa, bu çalışmaların ortaya çıkması da pek imkân dahilinde olmazmış. İkisi de kendilerinden bir şeyler kattıkları için ve o "çatışma" halini yaşattıklarından böylesine anlamlı ve farklı bir ortam doğabilmiş bana göre. Zaten Ortaçgil de bunu söyleşisinde doğruluyor: "Fikret'le sürekli şarkı yazdığımız bir dönem vardır. TRT'nin bize ısmarladığı çocuk şarkıları, tekniğimizin geliştiği, ortaklığın iyi yürüdüğü bir döneme tekabül eder. Ben işin müzik tarafını çok kolay üstleniyordum. Fikret de çok çabuk söz yazabiliyordu. Böyle bir şey istenince, iki günde o şarkıları yazıverdik. Ama bu süreçte kişisel farklılıklar da ortaya çıkıyor. Giderek birbirimizden rahatsız olduk ve dostluğumuz da zedelenmeye başladı açıkçası. Ortaklık zordur. Farklı türden insanlar, birbirinin eksiğini, açığını kapatabilenler ortaklık yapabilir. Şarkı yazmak da biraz öyle. Olmazsa olmazı, egonuza fren koymak zorundasınız. Çünkü şarkı tek kişinin fikrinden çıkan, tek kişinin beğenisini temsil eden, tek kişinin yazdığı bir şey olduğu için ikili şarkı yazıyor olmak beraberinde mutlaka uzlaşmayı getirmek zorunda. Bizim birlikte yazdığımız şarkılar ne onun şarkılarına ne de benimkilere benzer. İkimizi yüzde 100 temsil ettiğini de söyleyemeyiz. Ama ikimizin de onayını almıştır ve bu kadardır. Utanmayız. Fikret'le farklı yerlerden hatta farklı kültürlerden geliyorduk. Ben Anglosakson kültürüne yatkındım, o Fransız kültürünü iyi biliyordu. Böylelikle periferimiz bir anda genişlemiş oldu." Kıymeti bu denli yüksek olunca ve tekrar baskısı da söz konusu olmayınca Çekirdek Sanat Evi kasetleri haliyle en çok aranan kasetler oluyor. O dönemin tanıklarından ve Çekirdek dinletilerinin tamamını dinleme şansına erişmiş Jülide Uçar, bunun sebebini şöyle açıklıyor: "Kanımca 1980'leri yaşamamışların o yıllara romantik bakışının en somut göstergesi Çekirdek Sanat Evi dinletilerinin kasetlerine olan rağbet. Şarkıların akustik dinlenebildiği ve o haliyle ne de güzel olduğu zamanların ispatı elimizdeki kasetler. Yoksa anlatıp dururuz herkese, ne

Çekirdek Sanat Evi'nde klasik kemençe sanatçısı İhsan Özgen (üstte). Çekirdek Sanat Evi'nin iki önemli ismi Bülent Ortaçgil ve Erkan Oğur kayıt sırasında (altta). Yeni Türkü'den Derya Köroğlu ve Eftal Küçük bir arada (altta, sağda).

dinledik ama ne. Ezginin Günlüğü Üsküdar'da, Grup Gündoğarken Caddebostan'da, Yeşilmişik Sazmışık Taksim'de, MFÖ Budak'ta, Ruacan Levent'te, Ortaçgil Suadiye'de...

Onlar da inanmaz bakışlarla, 26 liralık öğrenci kredisiyle, festivallerde alınan kombine biletlerle Ray Charles'tan Ve Gemi Gidiyor'a, Kuğu Gölü'nden İstanbul'u Satıyorum'lara nasıl gittiğimize apışıp kalırlar, yooook o kadar derken. İçinde yaşarken de güzelliklerin farkında olabilmek iyiydi. Elimizdeki kasetlerimiz sadece anıydı. Çünkü iyi müzik o zamanlarda da komünistti. Boş kaset getiren herkese -45'lik olmaz ama- dinletiler itinayla kopyalanırdı ve doğal olarak baştan sona bir daha dinlenirdi. Sanatçıya saygı tamam telif hakları tamam ama biz bunları hiç düşünmedik, sadece müziği ve onu yapanları sevdik masumane.." Çekirdek Sanat Evi kasetlerini büyük bir özveriyle biriktiren arşivci Kamil Batur süreci şöyle anlatıyor:

"Koleksiyonumda odağımı Fikret Kızılok'a verince Çekirdek Sanat Evi'yle tanışmamam da olanaksızdı. Zaten sanat evinin işleyişini ve yapısını öğrenince ilgimi başka hiçbir şeye veremez oldum. En sevdiğim sanatçılar orada 30 kişilik bir konser vermiş ve bu, canlı kaydedilmiş, sonrasında da kaset olarak dinleyicilere sunulmuş. Bu fikrin özgünlüğü çok ilgimi çekti ve sanat evi kasetlerini toplamaya başladım.

Çekirdek Sanat Evi serisini tamamlamaya bu kadar yaklaşacağımı asla tahmin etmezdim, gerçekleşmesi imkânsız bir hayal gibiydi. Fakat bir şekilde gerçekleşti ve 38 kaseti bir arada toplamayı başardım."

ÇEKİRDEK SANAT EVİ'NDE KAYDEDİLEN ESERLER

1. Mutlu Torun & İhsan Özgen-Rönesans Müziği ve Aynı Çağda Biz
2. Doğan Canku-Çekirdek Resitali
3. Bülent Ortaçgil&Yaz Baltacıgil&Erkan Oğur-Rüzgara Söylenen Şarkılar
4. Erkan Oğur-Perdesiz Gitarda Arayışlar
5. Yeni Türkü-Çekirdek Resitali
6. Robert Johnson-One Man Çekirdek Resitali
7. Neşet Ruacan&Oğuz Durukan&Selim Selçuk-Caz Emprovizasyonlar
8. Eser ve Engin Noyan -Kaldırım-Metro Şarkıları ve Alaturka
9. Ruby Bastida-Fransızca Şarkılar
10. Grup Gündoğarken- Meltem Gibi Çekirdek Resitali
11. Jak Esim&Cem İkiz-İspanya'dan Osmanlı'ya Engizisyon Şarkıları
12. Ezginin Günlüğü-Çekirdek Dinletisi
13. Bülent Ortaçgil&Fikret Kızılok-Biz Şarkılarımızı
14. Erkan Oğur&Şenol Filiz-Bir Çekirdek Akşamındaki Nefesler
15. Robert Johnson&Erkan Oğur&İlkin Deniz-İstanbul'da Bir Amerikalı
16. Su Epik-Feminist Şarkılar
17. Olcayto&Levent-Ulan Rakı
18. Erkan Oğur&Erkan Şimşek-Keman ve Perdesiz Gitarda Mistik Arayışlar
19. Oya&Hüseyin-Yağmurlu Gecelerde
20. Erkan Şimşek&Bülent Ortaçgil&Erkan Oğur&İmer Demirer&Robert Johnson, Müzikte Yabancılaşma
21. The Treasure of Turkish Music Volume 1
22. The Treasure of Turkish Music Volume 2
23. The Treasure of Turkish Music Volume 3
24. The Treasure of Turkish Music Volume 4
25. Jak Esim&Cem İkiz-Yahudi Ezgileri ve Seferad Romanslar
26. Erkan Şimşek- İlk Çağda Anadolu Müziği
27. Fırat Kızıltuğ&Britta Marscke&Esma Özcan-Çağlar Boyu Lavta
28. Erkan Oğur&A.Şenol Filiz -Müzikte Anadolu Mistizmi
29. Bilinmiyor ya da kayıp kayıt
30. Robert Johnson-Spartakus'tan Gorbaçov'a Blues
31. Bilinmiyor ya da kayıp kayıt
32. Fikret Kızılok-Zaman Zaman
33. Bilinmiyor ya da kayıp kayıt
34. Fikret Kızılok&Bülent Ortaçgil-Pencere Önü Çiçeği
35. Bülent Ortaçgil-Benimle Oynar Mısın?
36. Zeynep Emçioğlu-Gel Dedi Yanıma Bir de Burdan Bak
37. İsmail Hakkı Demircioğlu-Sırdaş Türküsü

BANDROLLÜ KAYITLAR

1. Sibel Sezal-Bu Kalp Seni Unutur mu?
2. Gülbeniz Şentay-Keşke Arabesk Söyleseydin?
3. Sonay-Gecenin Üçünde

/ Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com

Osmanlı'da ilk telgraf binası

Telgrafhane-i Âmire

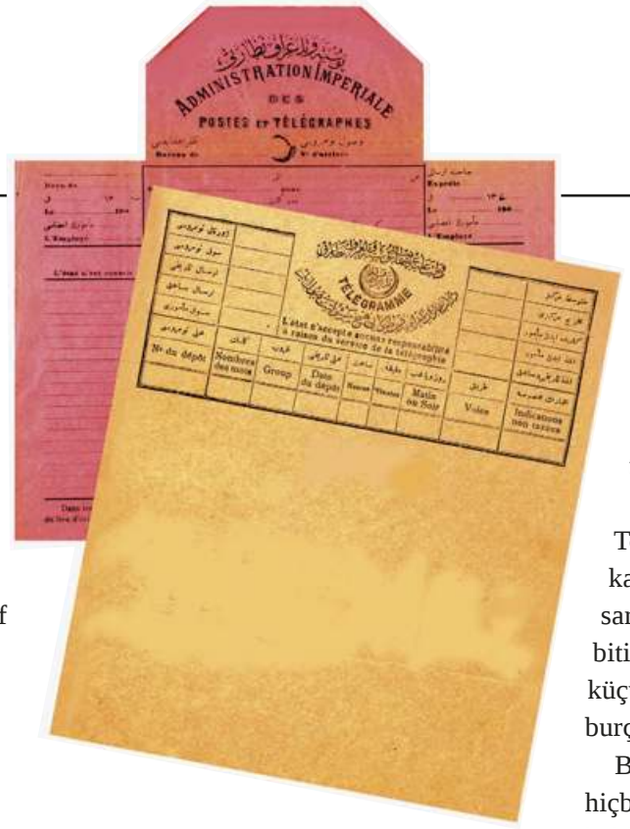
Osmanlı ve cumhuriyet döneminde birçok önemli gelişme İstanbul'da yaşandığı gibi, telgraf da gündelik yaşamımıza İstanbul'da girer. 1885'te önce Gülhane Parkı'nın köşesinde Telgrafhane-i Âmire, sonra 1860'ta uzman memurlar yetiştirmek için Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi, 1869'da da telgraf alet ve malzemesi imal eden Telgraf Fabrikası açılır…

Samuel Morse tarafından 1838'de geliştirilen telgraf, birçok alanda yeni bir devrin başlamasına neden olur. 1844'te Amerika'da ilk telgraf hatları döşenir ve telgraf kısa zaman sonra Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşır. Osmanlı Devleti'nde telgrafın icadından birkaç yıl sonra, 1847'de Beylerbeyi Sarayı'nda, Abdülmecid'in huzurunda tecrübe edilecektir.

Osmanlı'da telgraf haberleşmesinin ilk adımları 1854 Kırım Savaşı ile birlikte başlamıştır. 1855 yılında İstanbul-Edirne, 1860 yılında da İstanbul-Ankara telgraf hatları kurulur. Telgrafhane'den başlayan 270 kilometre uzunluğundaki İstanbul-Edirne hattı, Yedikule'ye, oradan da Büyükçekmece, Kumburgaz, Ereğli, Çorlu, Büyükkarıştıran, Lüleburgaz üzerinden Edirne'ye ulaşır…

Telgrafhane-i Âmire, Mimar Giuseppe Fossati tarafından iki katlı küçük bir bina olarak Gülhane Parkı'nın köşesinde yer alan Alay Köşkü'ne bitişik biçimde inşa edilir.

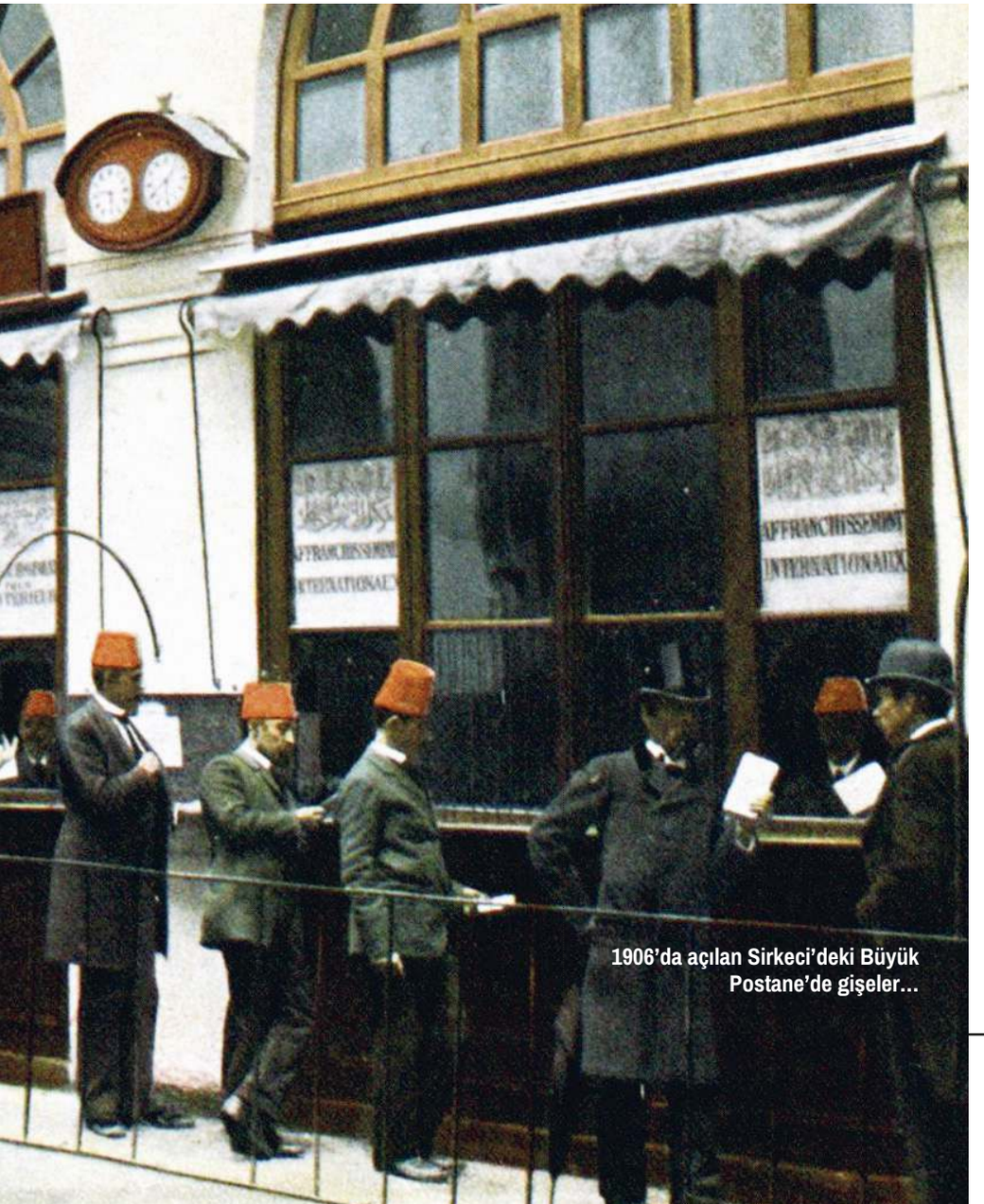

Telgrafhane-i Âmire,15 Eylül 1855'te törenle açılır. 1866-1867 yıllarında bina ihtiyaca yetmediğinden boş olan Alay Köşkü, Telgrafhane'nin kullanımına verilerek, posta ve telgraf nazırlarının görev yeri olarak kullanılır. Telgrafhane binasına da bir kat eklenir. 1871'de Posta Nezareti ile Telgraf Müdürlüğü birleştirilince ihtiyaç daha da büyüdüğünden bina bir kat daha yükselir. Prof. Dr. Semavi Eyice, 1984'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisinde yayımlanan "İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Âmire'nin Projesi (1855)" makalesinde binanın tarihçesini şu satırlarla anlatır: "Fossati'nin ilk tasarladığı Telgrafhane-i Âmire, Soğukçeşme kapısı ile Alay Köşkü arasında sarayın sur duvarına (Sur-ı Sultânî) bitişik bir yapı idi. İki katlı olan bu küçük yapının bir kenarında bitiştiği burç ile de bağlantısı vardı. (…)

Bu Telgrafhane sonraları hiçbir iz kalmamacasına ortadan kaldırılmıştır. Bugün Sur-ı Sultânî'nin ne iç ne dış yüzünde ne de burç da evvelce burada böyle bir binanın bulunduğuna işaret edecek bir iz, bir kalıntı görülebilir. 1955'lere doğru, sur duvarının tamamen yenilenircesine tamiri sırasında da kalabilen son izler ortadan silinmiştir."

Telgrafhane-i Âmire, personel ihtiyacını karşılamak için 1860'ta Telgrafhane'nin karşısında bulunan bugün İstanbul Çocuk Mahkemeleri'nin kullandığı binanın yerindeki ahşap bir binada ilk Telgraf Mektebi açılır ve 1880'e kadar eğitime devam eder.

Bir başka önemli sorun da Avrupa'dan getirilen makine ve malzemenin pahalıya mal olmasıyla yaşanır. 1869'da yine karşıdaki ahşap binanın bir odasında çalışmaya başlayan Telgraf Fabrikası açılır. İki ay içinde yüz telgraf makinesi üreten fabrika, büyür ve 1918'e kadar beş bin telgraf makinesi üreten bir işletme olur…

1906'da açılan Sirkeci'deki Büyük Postane'de gişeler…

“Rus artistler” İstanbul’a...

Genç Türkiye Cumhuriyeti ile kültürel bağ kurmak üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden on üç sanatçıdan oluşan bir grup, 13 Nisan 1935’te İstanbul’a gelir. Akşam Ankara’ya gitmek üzere yola çıkan sanatçılar, Ankara’da on beş ve İzmir’de de üç konser verdikten sonra 9 Mayıs’ta İstanbul’a dönerler…

Sanatçı grubunun başkanlığını Moskova Devlet Tiyatrosu Müdür Yardımcısı Arkanof’un yaptığı grupta; 20. yüzyılın en önemli bestecilerinden biri olan Dmitri Şostakoviç ve efsanevi keman virtüözü David Oistrakh’ın yanı sıra ünlü sanatçılar Oborin, Magarof, Şteinberg, Barsova, Maksakova, Pirogov, Zhdan, Nortsov, Dudinskaya, Messerer de yer alır.

Sanatçıların İstanbul’da konser verecekleri salonlardan biri de Şehir Tiyatrosu’nun sahnelerinden olan Fransız Tiyatrosu’dur. Şehir Tiyatrosu, 9 Mayıs’ta konser için salonu hazırlamaya başlar. “Rus

Memleket Haberleri

Dost Rus artistleri dün şehrimize geldiler

San’atkârlar Galata rıhtımında hararetle karşılandı. İlk konseri yarın akşam verecekler

Dost memleket artistlerinin karşılanmasından bir intiba

Muhsin Ertuğrul’un, 15 Mayıs 1935 tarihli Sovyet artistlerin uğurlanışı için çiçek alınmasını isteyen bir yazısı (altta).

T. C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
Şehir Tiyatrosu
(DARÜLBEDAİ)

Bay Oğlu Tepe başından
15/5/935

83

№

Çevirgenliğe

Sovyet Devlet Tiyatrosu artistlerinin teşyiinde verilmek üzere pazarlıkla bir boketin tedariki lüzumunun muhasebeye bildirilmesini dilerim.

Rejisör.

15/5/935

15-5-935

İzmir’de yayımlanan 5 Mayıs 1935 tarihli Anadolu gazetesinde Sovyet sanatçıların fotoğrafı.

artistler için” Beyoğlu, Kalyoncu Kulluk Sokak’ta bulunan Nalbur Andon’dan toplam 563 kuruşluk malzeme alınır. İşte, dökümü: “Çivi 100 kuruş, 3 adet havlu 200 kuruş, 1 kutu sabun 88 kuruş, 6 adet makara 75 kuruş, kezzap ve asit fenik 100 kuruş.” Salon konser için hazırdır. Konser günü, 10 Mayıs’ta Fransız Tiyatrosu’nda çalışan işçiler için yapılan masraf makbuzu da Şehir Tiyatrosu’nun belgeleri arasındadır: “Rus artistlerin verdikleri konser günü yapılan sarfiyat: 14 işçinin yemek ücreti 375 kuruş, 4 kez telefon 40 kuruş, toplam 415 kuruş.”

İstanbul’da kaldıkları süre içinde beş konser veren sanatçılar, 16 Mayıs’ta ülkelerine geri döneceklerdir. 15 Mayıs’ta Şehir Tiyatrosu Başrejisörü Muhsin Ertuğrul, sanatçıların uğurlanışı için çiçek alınmasını ister: “Soviyet Devlet Tiyatrosu artistlerinin teşyiinde [uğurlanışında] verilmek üzere pazarlıkla bir boketin tedariki lüzümünun muhasebeye bildirilmesini dilerim.” Evrak aynı gün muhasebeye ulaşır ve ertesi gün, 16 Mayıs günü çiçek buketi alınır. Hem de “Rus Çiçekçi”sinden… Beyoğlu, Hristaki Pasajı’nda (Çiçek Pasajı) bulunan “G. Milinski ve Mahdumu”nun “Rus Çiçekçi” dükkânı, kendi bahçelerinin çiçek ve fidanları ile ünlüdür. “Rus Çiçekçi” kartının arkasına şu not düşülür: “1 adet buket Soviyet sanatkârlar için 11 Türk Lirası.”

Türkiye’de bulundukları beş hafta içinde üç şehirde toplam 23 konser veren, Ankara’da Atatürk ve İnönü tarafından ağırlanan, konserleri

Sovyet Artistleri Memleketlerine Döndüler

Rus artistleri dün sabah Çiçerin vapurunun güvertesinde çiçekler ve horralarla memleketlerine uğurlanırlarken

MOSKOVA OPERASININ FN DEĞERLİ ARTİSTLERİNDEN SOPRANO MAKSAKOVA

Maksakova ve arkadaşları, diğer artistler, kucaklarında çiçeklerle...

RUS ARTİSTLERE VERİLEN DEĞERLİ BİR ARMAĞAN

17 Mayıs 1935 tarihli Tan gazetesinden tam sayfa bir haber: “Sovyet Artistleri Memleketlerine Döndüler”...

radyodan yayımlanan, kurum ve kişilerden büyük ilgi ve sevgi gören sanatçılar, 16 Mayıs’ta kalabalık bir heyet tarafından uğurlanarak Çiçerin vapuru ile ülkelerine doğru yola çıkarlar. 17 Mayıs 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan “Rus artistleri gittiler” başlıklı haberden birkaç satırı paylaşalım: “Genç bestekâr Şostakoviç şunları söylemiştir: İstanbul Konservatuarı’nın çok zengin halk musikisi plâkları var. Ve bunlar yeni bir halk musikisi yaratmak yolunda büyük bir hazinedir. Modern musiki mevzuu üzerinde hem Ankara’da hem de burada Türk kompozitörler ile tanıştım. Hepsini de yeni Türk musikisini yaratacak bir olgunluk ve azimde buldum.

Moskova Akademik Tiyatrosu müdürü Arkanof Yoldaş da şunları söylemiştir: Türkiye’de Reisicumhur Atatürk, Başvekil İsmet İnönü ile kıymetli arkadaşları ve büyük Türk ulusu tarafından Ankara’da, İzmir’de ve İstanbul’da bize karşı gösterilen alâka ve nezaketten son derece mütehassıs bulunuyoruz.”

Memleketlerine dönen sanatçılar, 28 Mayıs’ta Moskova Tiyatrosu’nda bir konser verirler. Türkiye ziyaretlerinin birinci yılında, 13 Nisan 1936’da ise Moskova Radyosu’nda bir Türk gecesi programı yaparlar…

Arşivimden

/ Mesut Uyar / mesutuyar@gmail.com

LARCHER'İN KİTABI ÖRNEĞİNDE OSMANLI'DA TERCÜME

BÜYÜK HARP'TE TÜRK HARBİ

Osmanlı ordusu ve Birinci Dünya Savaşı'nı anlatan kitap, Askeri Tarihçi Mehmed Nihad Bey tarafından Osmanlıcaya nakledilmiş.

Bu yazıda, koleksiyonumda yer alan iki nadir askeri tarih kitabını tanıtırken Osmanlı'da tercüme geleneğinden de bahsetmek istiyorum. Yazımıza konu olan iki eserin görünürdeki yazarı Maurice Larcher bir Fransız kurmay subayıydı ama standart bir subay değildi. Entelektüel, yabancı dilleri öğrenmeyi seven ve kendi kendini yetiştirmiş (otodidakt) bir askeri tarihçiydi. Mesleki kariyerinin tamamı Avrupa ve Kuzey Afrika'da geçmesine ve Türkiye'de hiç görev almamasına rağmen, son dönem Osmanlı askeri tarihi asıl ilgi alanıydı. Fransa'nın meşhur Doğu Dilleri Okulu'nda Türkçe ve Arapça öğrendi. Ardından meşhur *"La Guerre Turque Dans La Guerre Mondiale"* (*Büyük Harp'te Türk Harbi*) eserini kaleme aldı. Oysa Osmanlı cephelerinde değil, Avrupa'da savaşa katılmış ve uzun süre Alman esaretinde kalmıştı. Yani Osmanlı ordusu ve cephelerini görüp tecrübe ederek değil, kitap ve belgelerden öğrenmişti. 1926'da yayımlanan kitabı çok beğenildi ve kısa sürede meşhur oldu. Dostum Edward J. Erickson'ın kitabı (*Ordered to Die*) 2001'de yayımlanıncaya kadar batı dillerinde Osmanlı ordusu ve Birinci Dünya Savaşı'nı anlatan tek kitap olarak kaldı. Konusunda bu kadar uzun bir süre tek otorite olarak görülmesine rağmen, Larcher'in kitabının yeni baskıları yapılmadı. Bu yüzden oldukça nadir bir kitaptır. Bendeki nüshayı yıllarca Avrupa ve Amerika'da aradıktan sonra Türkiye'de bir mezattan satın almam ise işin ilginç tarafıdır.

Larcher'in kitabı yayımlanır yayımlanmaz Türk Genelkurmayı'nın dikkatini çekmiş ve o tarihte Neşriyat Müdürü olan Kurmay

Türk harp tarihini yazan Larcher, Osmanlı cephelerinde bulunmamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk askerleri Sina-Filistin cephesinde.
ABD KONGRE KÜTÜPHANESİ ARŞİVİ

Yarbay Bursalı Mehmed Nihad Bey tercüme ile görevlendirilmiştir. Mehmed Nihad Bey tercümeyi aynı sene bitirmiş ve eserin ilk cildi 1927'de, diğer iki cildi ise 1928'de Osmanlıca yayımlanmıştır. Çeviri, Türk asker ve tarihçileri tarafından büyük rağbet görmüştür. Öyle ki, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Birinci Dünya Savaşı resmi tarih yazımı projesine benzer bir isim (*Cihan Harbi'nde Türk Harbi*) vermiştir. Kitabın Osmanlıca nüshaları çok nadir değildir. Ama üç cildi iyi durumda bulmak oldukça güçtür. Bendeki nüshayı yıllar önce Orhun Sahaf Erdal Özdemir'den satın aldım. Sağ olsun üç cildi tek cilt halinde güzelce ciltleterek beni büyük bir dertten kurtardı. Cumhuriyetin ilk döneminde yayımlanan askeri kitapların karton kapak ve ciltleri çabuk elden çıktığı için çoğunlukla ciltletmek gerekmektedir. Ciltçilik sanatının büyük ölçüde ortadan kalktığı günümüz Türkiyesi'nde güzel ciltli askeri kitap bulmak gerçekten büyük nimettir.

Larcher'in 1926'da yayımlanan "La Guerre Turque Dans La Guerre Mondiale" kitabı ve Osmanlıca çevirisi (solda ve üstte). "Büyük Harp'te Türk Harbi" adıyla çevrilen kitap, orijinalinin iki katıydı (altta).

Tercüme değil, nakletme

Larcher'in eserinin tek ciltlik orijinali ile Mehmed Nihad Bey'in üç ciltlik tercümesi fiziki olarak mukayese edildiğinde hem kalınlık hem de kâğıt ebadı açısından tercümenin orijinalinden en az iki kat büyük olduğu görülecektir. Kendisi de askeri tarihçi olan Mehmed Nihad Bey, Larcher'in kitabını aynen tercüme etmemiş, eserde eksik veya hatalı gördüğü yerleri düzeltmiş ve kendi yorumlarını eklemiştir. Bu işte o kadar ileri gitmiştir ki kitabın hacmi ikiye katlanmıştır. Dolayısıyla aslında bir tercümeden değil, telif bir eserden bahsetmemiz gerekmektedir. Zaten Mehmed Nihad Bey kapak sayfasında kendisini tercüme eden değil, "nakil ve tahşiye (notlandıran) eden" diye tanıtmıştır.

Bu bilgi de bizi Osmanlı'da tercüme geleneğine getirmektedir. Osmanlı'da ve doğal olarak cumhuriyetin ilk döneminde bugün alışık olduğumuz aynen (motamot) tercüme etme uygulaması yoktu. Bunun yerine nakil denilen bir gelenek bulunmaktaydı. Yani yabancı dilde kitabın Osmanlı tercümanı, Türk okurunu düşünerek gereksiz gördüğü yerleri ve rahatsız edici ifadeleri çıkarır veya özetlerdi. Okurun anlamayacağını düşündüğü yerleri ise genişletir, eğer varsa kendi gördüğü ve tecrübe ettiklerini eklerdi. Bazen tercümanlar nakil işini abartır ve orijinali ile pek alakası olmayan çeviriler yaparlardı. Mehmed Nihad Bey tercüme etmediğini, naklettiğini açıkça belirtse de çoğu Osmanlı tercümanı bunu yapmazdı. Bu yüzden Osmanlıca tercümeleri kullanırken çok dikkatli olmak gerekir.

Osmanlı'da tercümeden ziyade nakil geleneği olduğu ne yazık ki pek bilinmemekte veya dikkat edilmemektedir. Tarihçi ve diğer araştırmacılar çok az sayıda Osmanlı tercümesinin orijinal eserle mukayesesini yapmıştır. Bu eksiklik yüzünden Mehmed Nihad örneğinde olduğu gibi başlı başına telif eser konumundaki Osmanlı tercümelerinden haberdar değiliz. İşin kötüsü son yıllarda bazı Türk yayınevleri Osmanlı döneminde yapılmış tercümeleri Latin harfine sadeleştirip sanki orijinalinden yapılmış yeni tercüme gibi yayımlamaktadırlar. Böylelikle Türk okuru hem eseri yazarının orijinalde yazdığı şekliyle okuyamamaktadır hem de Osmanlı dönemi tercümanının katkıları veya tahrifatı fark edilememektedir.

Ötüken Neşriyat zor bir işi başararak 2018'de Mehmed Nihad "tercümesi"nin Latin harfli transkripsiyonunu yayımladı. Ancak bu yayın sürecinde Fransızca orijinali ile mukayesesi yapılmadı. Bu yüzden Mehmed Nihad Bey'in açıkça not ve ekleme olarak belirttiği yerler dışında yaptığı ekleme ve çıkarmalar belli olmamaktadır ●

HASAN SALTIK'A VEDA

Hasan Saltık bir ses tarihçisi, Anadolu müziğinin hafızasıydı. Arşivi, saha çalışmaları, yaptığı kayıtlar Türkiye'nin ses ve müzik hazinesidir. 30 yıl önce Kalan Müzik'le başlattığı yolculuk, kültürel mirasımızın ölümsüz eserleri olarak yarına kalacak.

CEM FAKİR / cemfakir@gmail.com

Ölümünden bir gün önce telefonla konuştuk. "Dersim'e gidiyorum. Bir isteğin var mı oralardan?" diye sormak için aramıştım. "Yahu Cem sen Hozat'ın neresindendin?" diye sordu. "Şimdi Dalören diyorlar, eski adı Pakire'ymiş köyün" dedim. "Yahu ben Sarısaltık'tanım. Ben senin deden sayılırım" dedi gülerek. Sarı Saltık Ocağı'nın Aleviler için önemi büyüktür. "Sen benim hem dedem hem babam sayılırsın" diye cevap verdim. Gülüştük. Ertesi gün ölüm haberini aldım. Anneme Sarısaltık'ı sordum. "Şu karşısı oğlum" dedi. Uzun süre bakakaldım.

Hasan Saltık'la 2013 sonbaharında tanıştık. Meslektaşım Hilmi Hacaloğlu, "32. Gün" için "Dersim 38" dosyası hazırlıyordu. Hilmi bölgeye giderken, arşiv toparlama işi bana düşmüştü. Unkapanı'na Kalan Müzik ofisine gittim. Yarım saatte malzemeyi alır çıkarım diyordum, Hasan Saltık'la görüşmemiz saatler sürdü. Orası dergâh gibidir zaten, ziyaretçisi eksik olmaz, gelen de gitmek bilmez. Hasan Saltık, Anadolu müziğinin hafızasıydı. Onun arşivciliğini, yaptığı kayıtları, kültürel mirasımıza bıraktığı izleri anlatmak bana düşmez. Bu yüzden Hasan Saltık

anlatsın istiyorum. 2018 yılında güçlükle ikna etmiş, uzun bir röportaj yapmıştım. Bu kayıttan yararlanarak Hasan Saltık'ın ve Kalan Müzik'in yolculuğunu aktarmaya çalışacağım.

Hasan Saltık, ilk kaydını Ahmed Arif'in "Hasretinden Prangalar Eskittim" şiir albümüyle yapıyor:

"Şöyle bir anımız var Ahmed Arif'le. 12 Eylül'den sonra baskı değişmiş, bazı kelimeler değişmiş, sansüre uğramış. Bende ilk baskısı var. Kendisi içeriden okuduğunda 'Abi burası eksik' dedim, 'Hasancığım toplatırlar' demişti. Orijinalini okutmaya çalıştık. Kayıtlar

esnasında ‘Kalbim Dinamit Kuyusu’ şiiri yoktu ‘Hasretinden Prangalar Eskittim’ kitabında. Bana onu okudu. ‘Kalbim Dinamit Kuyusu’nu oğlu Filinta’ya ben 10-12 yıl sonra verdim.”

Hasan Saltık’ın 1991 yılında kurduğu Kalan Müzik’le ilk prodüksiyonu Grup Yorum’un “Yürek Çağrısı” albümü. O günlerde hep sol muhalif sanatçıların albümlerini yapan Saltık, aradığı değişikliği Almanya seyahatinde bulur.

“O sırada Almanya’da müzik marketlerde CD dönemi yeni başlamış, daha Türkiye’de CD yok. Her ülke kendi arşivlerini CD haline getirmeye başlamış. Mesela İtalyanlar Enrico Caruso’larını basmış, taş plaklarını basmış. Portekizliler eski fado kayıtlarını CD haline getirmişler, dönüştürmüşler. Orada ben bir Tamburi Cemil Bey gördüm, bir de İstanbul’un Hanımları. Udi Hrant. Bu konuyla ilgili ben hemen araştırma yapmaya başladım. İlk defa işte Deniz Kızı Eftalya kimdir? Seyyan Hanım kimdir? İlk cumhuriyet dönemi tangolarını yapan Tamburi Cemil Bey kimdir? Seyyan Hanım’ı ilk kez yayımladık. Cumhuriyet dönemi tangolarını yayımlayınca, en sağ basından en sol basına kadar büyük haberler çıkınca baktık işin şekli değişiyor.”

Anadolu’nun kültür hazinesi

Arşiv kayıtlarını, saha çalışmaları izler. Anadolu’nun etnik çeşitliliği albümlere yansır. Kürtçe, Lazca, Süryanice, Rumca eserler gün yüzüne çıkarılır.

“Cumhuriyet döneminde her şey tek tipleştirilmiş, arşiv alan çalışmaları yapılmış ama Türkçeye çevrilmiş. Kuşaklar geçtikçe bu türkülerin çoğu da artık toprak altına giriyor, insanlar ölüyor. Yeni baştan alan çalışmaları nasıl yaparız diye işte Trabzon bölgesine gönderdik, Hakkari’ye gönderdik. Keldaniler, Nasturiler, Süryaniler... Bu tarzda çalışmalar yapmaya başladık. Bu tür kültürel çalışmaları her alanda yapmaya başlayınca, birileri dedi ki: ‘Vatan millet bölünmüyormuş türküleri çıkarmakla.’ Hep suçlama oydu.”

“Arşivindeki en değerli kayıt hangisi?” diye sormuştum. Bir değil, birkaç tanesini peş peşe sıralamıştı.

“Neyzen Tevfik, ‘Geçer’ diye bir şiir okumuş mum plağa, tesadüf eseri Ankara’da bir hurdacıda bulduk. Budapeşte radyosu, Nâzım Hikmet’in hiç yayımlanmamış bantlarını, kendi sesinden şiirlerini bize hediye olarak gönderdi. Bu kayıtlar ne Nâzım Hikmet Vakfı’nda ne ailesinde var. İshak Algazi çok iyi bir hafızdır. Atatürk’ün yakın arkadaşıdır. Maftirim yani Yahudilerle, Müslümanların ortak ayinleri, bunları aldık çıkardık sinagogdaki koroyu çalıştırıp. Çok özel, dünyada yapılmamış kayıtlar yaptık.”

2018’deki röportajımda son soru olarak “Peki senden sonra ne olacak?” diye sormuşum Hasan Saltık’a. Verdiği yanıt vasiyeti gibi olmuş.

“Ben bu arşiv konusunda hiçbir devlet kurumuna maalesef güvenmiyorum. Bilsem ki bundan herkes faydalanacak veya iyi korunacak, biz bu arşivi bağışlarız. Şu anda öyle bir ciddi kurum göremiyorum. Her şeye rağmen Kalan Müzik’in altyapısı güçlü olduğu için her krizi atlatabilecek durumda. Çalışmalarına devam eder. Bunun devamı var. Kalan Müzik işine devam edecek.”

Yaşar Kemal müzik dinlemeye, Tuncel Kurtiz şiir kaydetmeye Kalan Müzik’e gelirdi. Civan Gasparyan ve Neşet Ertaş, Hasan Saltık’ın dostlarıydı.

/ *Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com*

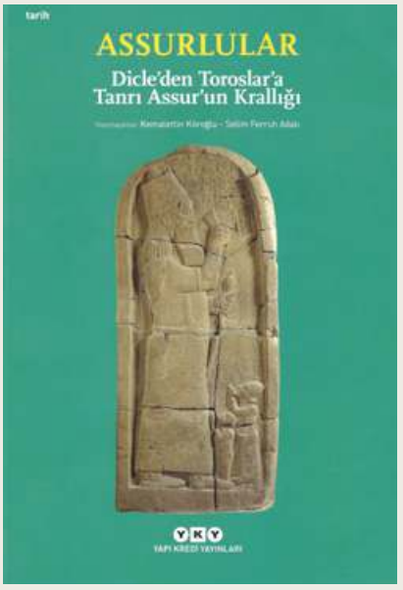
Temelinde diplomasi, hamurunda ticaret var

Kayseri - Kültepe'de kurdukları ticaret merkezi aracılığıyla Mezopotamya ile Anadolu arasında kültürel yakınlaşmayı sağlayan Assurlular, uluslararası ticareti organize eden ilk ulus olarak biliniyor.

ASSURLULAR: DİCLE'DEN TOROSLAR'A TANRI ASSUR'UN KRALLIĞI,
YAPI KREDİ YAYINLARI, 2019

Yapı Kredi Yayınları, Anadolu Uygarlıkları serisi çerçevesinde 2019'da yayımlanan "Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı" kitabını güncelleyerek tekrar basımını yaptı. Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı edisyonunda hazırlanan kitap, 20 bölümden oluşuyor. Assur tarihini ana hatlarıyla anlatan girişin ardından Eski, Orta ve Yeni Assur dönemleri geliyor. Elbette en kapsamlı bölüm Yeni Assur dönemine ilişkin. Güneydoğu Anadolu'daki steller, kabartmalar ve çivi yazılı eserler, bu köklü uygarlığın Anadolu'daki etkisini ortaya koyuyor. Sonraki bölümlerde Assurluların doğrudan inşa ettiği veya kültürel etkilerinin taşındığı Anadolu'daki merkezler, garnizonlar, köyler veya kırsal yerleşimler ele alınmış.

Assur tarihi, Irak'ın güneyindeki Sümer kentlerine kuzeyden gelen ticari malları temin etmek için bir ticaret merkezi olarak M.Ö. 3 binin başlarında Assur kentinin kurulmasıyla başlıyor. Assur hem kentin hem de buraya egemen olan tapınağın adandığı tanrının adı. Assurluların özelliği, uluslararası ticareti organize eden ilk krallık olmaları. Ticaretin yanı sıra diplomasi ve askeri gücü bir arada kullanan Assurlular, neredeyse 1400

yıl aralıksız hüküm sürmüş. Yani Assurlular, Önasya'da yönetim biçimini ve kurumlarını en uzun süre devam ettiren devletlerden biri olması nedeniyle de önemli.

Bir diğer önemi de Mezopotamya'da M.Ö. 4. binyılda şekillenen, Sümerlerin ve Akkadların katkısıyla gelişen devlet modelinin, uzun tarihsel süreç boyunca Assurluların katkısıyla olgunlaşmış olması. Yeni Assur Krallığı'nın köklü Mezopotamya uygarlıklarından aldığı birikimle oluşturduğu bu model, krallık anlayışı ve saray planı, birimleriyle birlikte Önasya'da Assur sonrasındaki bütün krallıklar ve imparatorluklar tarafından benimsenmiş ve birçok yönüyle taklit edilmiş.

Assur medeniyetinin keşfi ise oldukça yeni. M.S. 19. yüzyıl ortalarında başlamış. O zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu topraklarında görev yapan İngiliz ve Fransız diplomatlar ve ticari temsilciler, boş zamanlarında Musul kenti çerçevesinde keşif gezileri yaparken Ninive, Khalku ve Dur-Şarrukin'deki kraliyet kentlerinin kalıntılarını ortaya çıkartmış.

Kayseri'deki ticaret merkezi

Anadolu'da Kayseri yakınlarında Kültepe gibi ticaret merkezleri kuran, Mezopotamya ile Anadolu arasında gidip gelen kervanlar aracılığıyla tarihin en eski uluslararası serbest pazarlarından birini oluşturan Assurlular, bu iki coğrafyanın yakın ilişki kurmasını sağlamış. Temelde maden ve tekstil ticareti üzerine kurulan değiş tokuş düzeni, Anadolu halkları ile Assurlular arasındaki kültür alışverişini de arttırmış. M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğinde Kültepe, Kaniş Krallığı'nın başkenti. Assurlu tüccarlar bakır, gümüş, altın ve değerli taşlarla çeşitli kumaşları getirip burada ticaret yapmışlar. Nitekim bu bölgele yapılan arkeolojik kazılarda Assurlularla bağlantılı pek çok keşif yapılmış. Özellikle Kültepe bölgesinden çıkartılan çivi yazılı belgeler, Anadolu'nun ilk uluslararası antlaşmaları olarak adlandırılıyor.

Yakın tarihimizin en etkili tanıkları

ÇAĞ SANCISI, ÇINAR OSKAY, DOĞAN KİTAP, HAZİRAN 2021

Türkiye basınının en etkin isimlerinden Çınar Oskay'ın Türkiye'nin ve dünyanın alanında çığır açan isimleriyle gerçekleştirdiği söyleşiler, "Çağ Sancısı" isimli kitapta bir araya geldi. Kitapta söyleşileri yer alan 29 ikonik isim arasında, kitapları ülkemizde de haftalarca çok satanlar listesinden inmeyen, dünyanın en etkili tarihçisi Yuval Noah Harari, Uruguay'ın eski cumhurbaşkanı José Mujica, Facebook'un iki numaralı ismi Sheryl Sandberg, Süleyman Demirel, Şener Şen, Aytaç Yalman, Sezen Aksu, Cem Yılmaz, Orhan Pamuk, Adalet Ağaoğlu ve Çetin Altan da var. Kitabın önsözünde, "Tarih dalgalar halinde ilerler. Bize bir çağ dönümü, fırtınalı yıllar denk geldi. Hayatlarımız eskisi gibi değil, olmayacak da. Bizim şansımıza, demokrasi fikrinin buharlaşma safhası düştü" diyen Oskay, "Çağ Sancısı"nın yazılma nedenini şöyle açıklıyor: "Ülkenin ve basının bunalımlı yıllarında yaptığım bu söyleşiler, mesleki ve ahlaki hayatta kalma çabasıydı. Çağ sancısını yaşarken neler hissettiğimizi, neler konuştuğumuzu hatırlamak için bu sohbetleri bir araya getirdim. Söyleşilerde temel sorular hep aynıydı: Neden böyle oldu ve buradan nasıl çıkarız?" Oskay'ın Türkiye'nin ve dünyanın alanında çığır açan isimleriyle gerçekleştirdiği bu söyleşiler, dünya siyasetinden tarihimizin dönüm noktalarına, müzik ve sinemadan edebiyata, okuyucuyu ufuk açıcı, lezzetli bir gezintiye çıkarıyor.

Sıradan insanların sıra dışı portreleri

BOĞAZ'IN İNSANLARI, ARTUN ÜNSAL, KIRMIZI KEDİ YAYINLARI, 2021

Prof. Artun Ünsal, Boğaz'ın İnsanları (Boğaziçi'nde Tanıdık Yüzler) kitabında çeşitli vesilelerle medyaya çıkan "vitrindeki" insanları değil, sessiz çoğunluğun içindeki "sıradan" insanları anlatmış. Ara Güler'in "Hayat dediğin küçük adamların hikâyesidir" desturuyla yola çıkan Ünsal'ın "sıradan insan portreleri" serisinde, balıkçıdan çiçekçiye, dişçiden mimara çok çeşitli mesleklerden insanlar var. Üsküdar'dan Paşabahçe'ye, Ortaköy'den Beşiktaş'a ama en çok da Çengelköy'de yaşayan nevi şahsına münhasır insanlar bunlar. Kiminin dükkânından alışveriş yaptığımız, kiminin yanından yürüyüp geçtiğimiz, günlük koşuşturma içinde farkına bile varmadığımız insanlar. Artun Ünsal kendimizden veya çevremizden pek çok benzerlik bulacağımız insanları anlattığı bu seçkiye "küçük insanlar fotoğrafhanesi" adını vermiş. "Çengel'in Üçyirmibeşlik Delikanlısı Halit" de bu sıradan kahramanlardan biri. 75 yaşını devirdiğinde yaşını soranlara "Üçyirmibeş" diyen; doğma büyüme Çengelköylü olan Halit'in bir başka lakabı "Süslü Halit". Çünkü her daim tiril tiril gömlekli, ceket ve kravatlı. Çalışkanlığıyla nam salan bu delikanlı, yaşamı boyunca hep iş kovalamış, emekli maaşıyla hiç yetinmemiş. İhtiyar yaşında bile hep çalışmış. "Güzel yaşadım" diyen Halit'in uzun ve sağlıklı ömür reçetesi ise hayatı sevmek. Çengel'de herkesin sevdiği Halit, birkaç yıl önce yaşamını yitirmiş ancak Artun Ünsal'ın kalemi sayesinde artık bir anlamda ölümsüz.

Periler, cinler, uçan halılar diyarı...

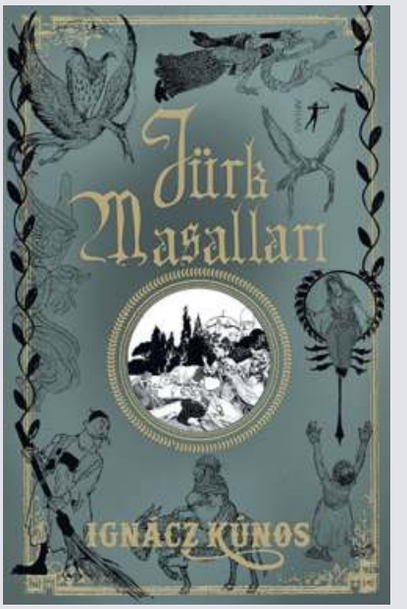
Macar Türkolog Ignácz Kúnos'un derlediği "Türk Masalları", sadece çocukların değil, okuyan herkesin hayal dünyasını renklendiriyor; onlara sihirli yolculukların kapılarını aralıyor.

TÜRK MASALLARI, IGNÁCZ KÚNOS, ARTEMİS YAYINLARI, HAZİRAN 2021

Padişahlar, vezirler, şehzadeler... Periler, cinler, ifritler... Büyülü aynalar, sihirli lambalar, uçan seccadeler... Devanaları, kocakarılar, aksakallı pirler... Lalalar, halayıklar, Arap bacılar... Yerin 40 kat dibindeki saraylar, köşkler, konaklar... Küpler dolusu altınlar, inciler, zümrütler... Dile gelen Zümrüdüanka kuşları, şahmeranlar, ejderhalar...

Çoğunu Binbir Gece Masalları'ndan hatırladığımız bu kahramanlar, "Türk Masalları"nın da vazgeçilmez figürleri. Her daim, her yaştan insanı (ama tabii ki özellikle çocukları) sihirli bir yolculuğa çıkarmaya hazır ve nazırlar. Her masalda olduğu gibi yetişkinleri çocukluk günlerine döndürüyor, çocukların hayal dünyalarını renklendirirken kıssadan hisse çıkartmalarını sağlıyorlar.

Macar Türkolog Ignácz Kúnos'un derlediği masallar da bu kahramanlarımızın çevresinde olan biteni anlatılıyor bizlere. 75 yıl önce kaybettiğimiz Ignácz Kúnos, Budapeşte'de üniversite eğitimi görürken Türkolojiye yönelmiş; Türk kültürünü tanımak için Anadolu'da yaşarken sözlü kültür nedeniyle unutulmaya mahkûm halk öykülerini, şiirleri, deyişleri ve masalları derleyerek kayıt altına alınmasını sağlamış. Artemis Yayınları, daha çok yabancı dillerden uyarlanmış veya modern edebiyatın ürünü olan masallara erişimimiz olduğu günümüz dünyasında kendi kültürel dokumuzun, geçmişimizin izlerini taşıyan masallarımızı hatırlayabilmemiz için kitabın yeniden basımını yapmış. Kitapta, Türk folklorunun gönümüze aktarılmasında ciddi katkısı olan bu akademisyenin derlediği 44 masal yer alıyor.

Tıngır mıngır sallanan beşikler

"Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine" diye biten masallar nasıl mı başlıyor?

"Evvel zaman içinde, kalbur kazan içinde, deve tellal, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, bağda üzüm bekler, derede odun yükler iken, âlem uykuda, ben pusuda iken, bir varmış bir yokmuş Ademoğulları pek çokmuş. Bu kullar içinde bir Keloğlan varmış... Bunun masalını anlatayım sana. Sen de İstanbul'u veresin bana. O yalan, bu yalan fili yuttu bir yılan. Yılan urgan, yapraklar yorgan iken, arı kaptan, sinek haberci iken, karga padişah, sivrisinek zurnacı iken, biz samandan börek satar, kârını cebimize atar iken, derken, sabahleyin erken, keçiler koyunları tıraş eder iken, tahtakurusu saz çalar, sıçanlar oynar iken..."

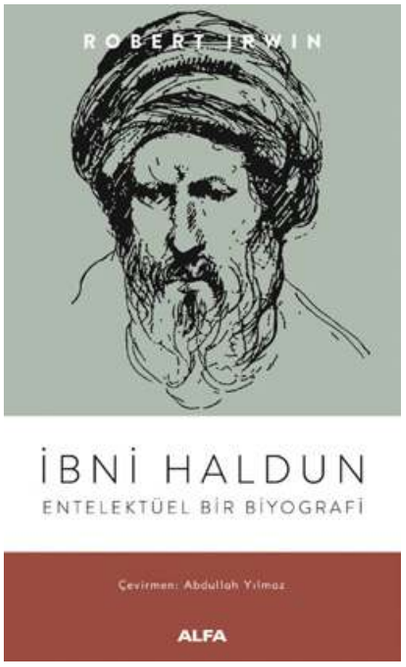
Kulaktan kulağa yayıldığı ve tabii ki kültürden kültüre aktarıldığı için bazı unsurları değişen masalların kimi çok tanıdık. Örneğin "Uyuyan Güzel" masalının Doğulu versiyonu "Nar Tanesi" adıyla yer bulmuş kitapta. Ya da Binbir Gece Masalları'ndan aşina olduğumuz "Alaaddin'in Sihirli Lambası"nın biraz farklı hali "Yılan Peri" adıyla anlatılıyor "Türk Masalları"nda. Hangisinin önce anlatıldığı ya da hangi masalın hangi masaldan esinlendiği sorusunun yanıtı zor ama yazıyı noktalamak kolay... Özellikle de kitaptaki şu deyişle bitirirsek: "Uzatmayalım mestaneyi, çatlatalım kestaneyi!"

Tarihin ilk sosyoloğu ya da siyaset felsefecisi

İBNİ HALDUN - ENTELEKTÜEL BİR BİYOGRAFİ, ROBERT IRWIN, ALFA YAYINLARI, NİSAN 2021

Robert Irwin'in "İbni Haldun - Entelektüel Bir Biyografi" kitabı, hakkında fazlasıyla kitap yazılan İbni Haldun'un farklı bir yönüne odaklanan bir çalışma. Bu muazzam kitaplığa yeni bir ekleme yapma konusunda tedirgin olan Irwin, bizzat İbni Haldun'un "Bil ki ilim tahsil etme ve ilmin gayesine vakıf olma hususunda insanlar için zararlı olan şeylerden biri de yazılan eserlerin çokluğudur" dediğini, yani onun da 14. yüzyıl Kuzey Afrikası'nda çok fazla kitap olmasından yakındığını belirtiyor. Tedirginliğini bir yana bırakarak biyografi yazımına girişen Irwin, özellikle "Mukaddime" kitabına odaklanarak İbni Haldun'un yazdıklarını dönemin tarihsel ve entelektüel bağlamı çerçevesinde incelemiş.

Kimi tarihçiler "Mukaddime"yi "Kendi türünde, bugün de dahil olmak üzere herhangi bir yer ve zamanda dehalarca yaratılan eserlerin en büyüğü", kimi tarihçiler, "İslam medeniyeti üzerine şimdiye kadar yazılmış en iyi giriş kitabı" olarak tanımlamış. Irwin ise tarihin yasalarının uzun bir teorik değerlendirmesi olmasının yanı sıra İslam toplumları ve onların sanatı ve bilimi üzerine genel bir araştırma olarak niteliyor "Mukaddime"yi. Geçtiğimiz 200 yıl boyunca İbni Haldun'un önemli tartışmalara konu olduğunu, kimilerine göre dünyanın ilk sosyoloğu, kimilerine göre bir fütürolog, erken dönem bir Marksist, Aristotelesçi gelenekten bir filozof, siyaset felsefesinin öncüsü ya da siyaset felsefecisi Leo Strauss'un atası olarak gösterilmeye çalışıldığını belirten Irwin, büyük hayranlık duyduğu İbni Haldun'a belli bir mesafeden bakmayı başarmış.

Kıtadan kıtaya Türk hazinelerinin izinde

GEZGİNGÖZ – SINIR ÖTESİ TÜRKİYE MİRASI REHBERİ, SERHAN GÜNGÖR, KRONİK KİTAP, MAYIS 2021

Profesyonel turist rehberi olarak 25 yıldır yaptığı yurtdışı turlarında Türkiye tarihine ve Anadolu kültürüne dair izler aramış bir gezgin Serhan Güngör. Adım attığı her ülkenin tarihini keşfederken kenarda-köşede kalmış, unutulmaya yüz tutmuş veya hiç bilinmeyen Türk-Osmanlı izlerini sürmüş. Kimi zaman bir insanın, kimi zaman bir objenin, kimi zaman bir mekânın peşinde Avrupa, Afrika, Amerika ve Asya kıtasında gezinmiş. Monako'ya gittiğinde, Eze Köyü'nün kalesinde Barbaros Hayrettin Paşa'nın plaketini bulmuş; İngiltere'nin Portsmouth kentinde, Fatih Sultan Mehmed'in 1464'te Çanakkale Boğazı'na koyduğu toplardan birini (Sultan Abdülaziz armağan etmiş). Kopenhag'daki David Samling Müzesi'nde, 1969'da Cizre Ulucami'nin kapısının üzerinden çalınan ejder figürlü tarihi kapı tokmağını bulmuş; Varşova'da ise Nâzım Hikmet'in Polonya vatandaşlığına kabul belgelerini... Kimi zaman Rodos'ta Cem Sultan'ın geçirdiği günlerin izini sürmüş, kimi zaman da Atatürk'ün Sofya, Filibe, Karstad ve Strazburg'daki izlerini... ABD'de de Türkiye mirası var elbette. Beyaz Saray'ın hemen karşısında bulunan Washington Anıtı'ndaki kitabe ve tuğralı tacını, 1885 yılında Sultan Abdülmecit göndermiş. Ancak Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan gümüş Hitit yumruğunun çalıntı olduğu açık. Kitapta İlber Ortaylı ile yapılan Lübnan tarih gezisi de yer alıyor.

Her konuya birkaç sayfa ayrılan kitap, fotoğraflarla desteklenmiş. Böylelikle hem tarihi hem de gezmeyi sevenler için güzel bir rehber yaratılmış.

Şakanüvis

/ ***Can Barslan*** / *can.barslan@gmail.com*

BAZI ŞEYLER OLMASA DA OLUR

Ama Eğitim Olmazsa Olmaz

Bu bayram siz de annesi ya da babası hayatta olmayan, maddi olanakları yetersiz, yetenekli çocuklarımızın eğitimine destek olun.

0850 222 1863

darussafaka.org

Darüssafaka 1863 CEMİYET

MİLLİ MÜCADELE'NİN YÜZÜNCÜ YILI
1921 - 2021
POLATLI
ŞÜHEDANIN İZİNDE
Sakarya Meydan Muharebesi'nin
100. Yılı Kutlu Olsun
POTA
POLATLI BELEDİYESİ
TARİHİ ALANLAR
TANITIM MERKEZİ
1926
POLATLI BELEDİYESİ